T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAYİ POLİTİKALARI VE TEKNOLOJİ YÖNETİMİ

ANA BİLİM DALI

SANAYİ POLİTİKALARI VE TEKNOLOJİ YÖNETİMİ

PROGRAMI

YENİ EKONOMİK PARADİGMADA STARTUPLARIN DEĞERLEMESİNE İLİŞKİN YENİ BİR YÖNTEM ÖNERİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet Şanlı

İstanbul, 2022

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAYİ POLİTİKALARI VE TEKNOLOJİ YÖNETİMİ

ANA BİLİM DALI

SANAYİ POLİTİKALARI VE TEKNOLOJİ YÖNETİMİ PROGRAMI

YENİ EKONOMİK PARADİGMADA STARTUPLARIN DEĞERLEMESİNE İLİŞKİN YENİ BİR YÖNTEM ÖNERİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet Şanlı

Öğrenci No: 200021171

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sabri ÖZ

İstanbul, 2022

ETİK BEYAN

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Ahmet ŞANLI

ÖZET

İnsanlık tarihi ile aynı zamansal doğruyu paylaşan iktisadi faaliyet, zaman içerisinde çeşitli dönüşümlere uğramıştır. Tespit edilen en eski insani faaliyetlerin gerçekleştiği Göbeklitepe'den 21. yüzyıla kadar toplumsal değişim süreci içerisinde ekonomik değerler kümesinin değişimi de gerçekleşmiştir. Gerçekleşen değişim süreçlerinin toplumsal yaşama olumlu olumsuz etkileri farklı olabilmektedir. İktisadi değerler kümesine dair tutarlı bir yaklaşım, önceki dönüşüm süreçlerinde pozitif sonuçlar doğurmuştur. Sürdürülebilirlik başlığı altında, düşük tüketim, verimlilik ve çeşitlilik, dönüşümün sembolü olan ve esnek bir yapıya sahip olan start-uplara uygulanarak başarı potansiyelleri artırılabilir ancak uyumluluk bir ölçek modeliyle mümkün olabilir. Start-up'ların sürdürülebilirliğini değerleyebilecek bir ölçek üzerine kuramsal bir yöntem önerisi üzerine çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Paradigma, Sürdürülebilirlik, Değerleme Yöntemi, Startuplar

ABSTRACT

Economic activity, which shares the same temporal truth with the history of humanity, has undergone various transformations over time. From Göbeklitepe, where the earliest identified human activities took place, to the 21st century, the change in the set of economic values has also taken place within the process of social change. The positive and negative effects of the change processes on social life can be different. A consistent approach to the set of economic values has produced positive results in previous transformation processes. Under the heading of sustainability, low consumption, efficiency and diversity can be applied to start-ups, which are the symbols of transformation and have a flexible structure, to increase their potential for success, but compatibility can only be possible with a scale model. A theoretical method proposal on a scale that can evaluate the sustainability of start-ups has been studied.

Keywords: Economic Paradigm, Sustainability, Valuation Method, Startups

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ETİK BEYAN ii
ÖZET iii
ABSTRACT iv
İÇİNDEKİLER v
TABLO LİSTESİ vii
ŞEKİL TABLOSU viii
GİRİŞ 10
BÖLÜM I: İLK DÖNEM EKONOMİK PARADİGMALAR 12
1.1.MISIR 12
1.2.SÜMERLER 13
1.3.ANTİK YUNAN 15
1.4.ROMA 16
1.5.MOĞOL İMPARATORLUĞU 18
1.6.OSMANLI İMPARATORLUĞU 19
1.7.Coğrafi Keşifler Öncesi Ekonomik Paradigmanın Genel Sathı 24
BÖLÜM II: MODERN EKONOMİK PARADİGMALAR 33
2.1.Coğrafi Keşifler 33
2.2.Sömürgecilik ve Şirketleşme 39
2.2.1.Sweden East India Company – İsveç Doğu Hindistan Şirketi 39
2.2.2. İsveç Batı Hindistan Şirketi 40
2.2.3.Portekiz Doğu Hindistan Şirketi 42
2.2.4.Hollanda Doğu Hindistan Şirketi 43
2.3.Sanayi Devrimi 46
2.3.1. Sanayi Devrimi 51
2.3.2.Petrol ve Savunma 53
2.3.3.Prusya'nın Sanayileşmesi 54
2.3.4.Savaş ve Teknoloji 69
2.3.5. Üçüncü Sanayi Devrimi 70
2.3.5. Dördüncü Sanayi Devrimi 71

BÖLÜM III: YENİ EKONOMİK PARADİGMA **73**
3.1.Yeni Ekonomik Paradigmanın Yapısı 73
3.1.1.Yeni Ekonomik Paradigmanın Değerleri 79
3.1.1.1.Artan Verimsizlik Hipotezi 80
3.1.1.2.Eşleşmiş Bilgelik Fenomeni 82
3.2.Start-Uplar'ın Değerlemesi 85
3.2.1.Berkus Yöntemi 85
3.2.2.Puan Kartı Yöntemi (Bill Payne Yöntemi) 87
3.2.3.Risk Faktörü Toplama Yöntemi 90
3.2.4.Kamusal Yöntemler 92
3.2.5. Yeni Ekonomik Paradigmaya Uyumluluk 93
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 94
KAYNAKÇA 102

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Sektörel Grev Verisi..... 22
Tablo 2: Avrupalı Kaşifler ve Avrupa Namına Keşfettikleri Yerler..... 33
Tablo 3 : Amerika Kıtasından İspanya'ya Transfer Edilen Gümüş & Altın (ton).... 36
Tablo 4: Köle Ticareti Verileri..... 40
Tablo 5: Köle Ticareti Yıllara Göre..... 41
Tablo 6: 18. & 19. Yüzyıl Devlet Borçları ve Borç Verenler (Clarke, 1878)..... 57
Tablo 7: 1900-1920 Ülkelere Göre Nüfus..... 66
Tablo 8: 20. Yüzyılın Başında İngiltere, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri İstihdam Verileri..... 67
Tablo 9: Sanayi Devrimleri ve Temaları..... 71
Tablo 10: Bal Grafiği..... 81
Tablo 11: Berkus Yöntemi..... 86
Tablo 12: Puan Kartı Yöntemi..... 87
Tablo 13: Puan Kartı Yöntemi Uygulaması..... 88
Tablo 14: Risk Toplama Yöntemi..... 91
Tablo 15: Yeni Ekonomik Paradigmaya Uyumluluk Değerlemesi..... 94

ŞEKİL TABLOSU

Şekil 1: Infante Dom Henrique Mezarı (Swi-hymn, 2021) 31
Şekil 2: Jamestown Koloni Feribotu (Schlecht) 33
Şekil 3: Senegambia Sömürge Alanı (Colombia University, 2022) 35
Şekil 4: İsveç Doğu Hindistan Şirketi (allabolag, 2022) 39
Şekil 5: Portekiz Doğu Hindistan Şirketi (Wikipedia, 2022) 42
Şekil 6: Hollanda Doğu Hindistan Şirketi (Wikipedia, 2022) 43
Şekil 7 : En Değerli Şirketler (Visual Capitalist, 2017) 44
Şekil 8: VOC ve 20 Modern Şirket (Visual Capitalist, 2017) 45
Şekil 9: VOC (Around-Amsterdam, 2022) 45
Şekil 10: 1800-1850 Avrupa'da Yahudi Nüfus Dağılım Haritası (Crystall & Leitenberg, 2014) 64
Şekil 11: DARPA Logosu (DARPA, 2022) 69

GİRİŞ

Ekonomi, politik ekonomi bir disiplin olarak endüstri devrimi ile 18. Yüzyılda doğmuştur (Keçetep, 2016). Bir bilim olarak ekonomi; sonlu ve kıt olan kaynakların olası kullanım yolları üzerinden insan davranışlarını inceler (Robbins, 1932). İnsan toplumsal bir varlıktır. İnsanın yaşama biçimi toplum içinde iletişimi ve hep birlikte hareket anlayışı içinde şekillenmektedir. İnsanların ve toplumların tarih boyunca farklı etkileşimleri, farklı sosyal ve derin ekonomik hadiseler ile ayrışmış ve yine topyekün bir anlayış ile yeni düzenler, ekseni farklılaşmış sistemler ortaya konulmuştur (Tuna & Güz, 2020).

Her ne kadar ekonomi bir disiplin olarak 18. Yüzyılda doğmuş olsa da ekonomik faaliyetler, içtimai olması hasebiyle topluluk olarak insani ilk etkinliklerde kendini göstermektedir. Toplumsal değişim süreçlerinin etkisiyle diğer sosyal yapılar gibi ekonomik değerler sistemi de değişime uğramıştır. Avcı-Toplayıcı toplumun ekonomik paradigması ile günümüz toplumunda etkin ekonomik değerler kümesi arasında büyük değişiklikler bulunmaktadır. Gerçekleşen bu değişimi okumak, çağın ekonomik paradigmasının derinlemesine anlaşılmasını ve cari ekonomik paradigmaya uyumlu kapsamlı ekonomi politikalarının geliştirilmesini mümkün kılar.

Cari ekonomik paradigmaya uyumlu ekonomik araçlar geliştirmek, ekonomik faaliyetlerin verimliliğini artıracaktır. Ancak ekonomik değerler kümesinin değişimini sağlayan süreçleri ele almadan cari ekonomik değerler kümesini idrak etmek mümkün değildir. Sosyal bir eylem olan iktisadi faaliyette gerçekleşen değer dönüşümü, toplumsal değişim süreçlerinin bir parçasıdır. Bu durumda iktisadi alemin değerler kümesinde gerçekleşen dönüşümleri kavrayabilmek sosyal değişim süreçlerini anlamakla mümkün olur.

Sosyal değişim süreçlerini değerlendirebilmek için çeşitli yaklaşımlar oluşmuştur. Ibn-i Haldun'un da içerisinde yer aldığı yapısalcı yaklaşım, değişimin bireyin ötesindeki saikler vasıtasıyla gerçekleştiğini belirtir. Bu yaklaşımın en geniş yorumu, yapılar ve şartlar toplumsal değişimi zorunlu kılar ve failler bu değişim sürecinin içerisinde kendilerinden bağımsız olan zorunlu rollerini gerçekleştirirler. Fail etkisini neredeyse yok sayan bu yaklaşım, kahramanlık yanılsaması olarak fail etkisinin bilinçli olmadığına vurgu yapar.

Öte yandan Weberyen yaklaşım ise karizma fenomenine atıf yaparak etkili bir failin kitleleri yönlendirerek sosyal dönüşümü sağlayabileceğini öne sürer. Weber'in ''karizma'' fenomeni, ''gharisma'' yani Yunanca karşılığı ile ''hibe edilmiş'' demektir. Karizma fenomeni ile yapı-birey ikiliğinde bireyi öne çıkarıyormuş gibi görünse de yapının hâkim unsurlarından olan dinin sembolizminden faydalanmıştır (Sunar, 2020).

Siyasi otoritenin idare tarzı ile bu tarzın uygulanış biçiminden önce veya sonra oluşan hukuki düzen de benzer ölçüde otoritenin bizzat kendisiyle toplumsal değişim sürecinde aynı etkiye sahiptir. Siyasi otorite, içerisinde yer aldığı hukuk sistematiğiyle yoğun bir ilişki içerisinde olsa da hukuk sistematiği, siyasi otoritenin etki alanından başka bir etki alanına ve toplumsal değişim fenomenini inceleme sürecinde yapısal görünüme ilişkin daha tutarlı veriler sunmaya uygundur.

Dönemin gerekleri, yaygın ahlak ve siyasi fikirler, yargıcın bilinçli bilinçsiz önyargıları, insan davranışlarını etkileyen kanunlar, bu mevzuatla yapılan kıyas ve şerhlerden başkaca hukukun varlığı, mantık değil, tecrübedir (Holmes, 1881). Bu toplumsal tecrübeden istifade ederek toplumların yapısı hakkında yargıya varmak mümkündür. Kanunlar, toplumların hafızasıdır.

Toplumsal uzlaşı, toplumu oluşturan tüm öğelerin huzur içerisinde yaşamasını sağlar. Müreffeh bir topluluk için toplumun çeşitli öğelerinin varlığını koruyarak çatışmadan uzak bir biçimde yaşayabilmesi gerekir (Demir, 2018) Toplumsal uzlaşı bütün toplumlar için başarılması gereken bir hedeftir. Yasalar, otoritenin düzeni sağlama gayretinin tezahürüdür.

İlk dönem ekonomik paradigmaları değerlendirirken değişimin göstergeleri olarak dönemin mevzuatı, liderlik üslubu, dini yapısı ve bu hususların içerisinde bulunduğu coğrafi koşullar, ekonomik paradigmaya atıflar barındırabilir.

BÖLÜM I: İLK DÖNEM EKONOMİK PARADİGMALAR

Milattan önce 10 bin yılıyla tarihlenen Göbeklitepe, sadece bir dini merkez değildir. Mevcut verilerle medeniyetin başlangıcı sayılan Göbeklitepe'nin inşa sırasında avcı toplayıcı düzenden yerleşik düzene geçişe dair emareler saptanmıştır (Girgen & Oktay,2022).

Tarım dayalı toplumlarda tarımsal faaliyetin aynı zamanda dini bir nitelik taşıdığı değerlendirilmiştir. Tarımsal gelişim ve ekonomik kalkınma konularında din kilit bir rol oynamaktadır, bu ilişki insan topluluklarının başlangıcından beri vardır. Kamerun bölgesi için yapılan bu değerlendirmede dini motivasyonların tarımsal faaliyetlerle iç içe geçmesini engelleyici, seküler faaliyetlerin tarımsal faaliyete zarar verdiği değerlendirilmiştir (Lang, 2018)

Bu görüş ile Göbeklitepe üzerine yapılan değerlendirme, Göbeklitepe'de tarım toplumuna geçişi sağlayan unsur, dini merkezin inşası sırasında çalışanlar için ve dini merkezde yapılan törenlere katılanlara verilen yemeklerin doğurduğu gıda tedarik ihtiyacıdır.

Avcı toplayıcıların içinde bulunduğu toplumsal düzenden yerleşik hayata geçişlerinde önemli rol oynayan tapınma ihtiyacına karşılık yapılan tapınaktır. Yerleşik hayata geçişlerinden evvelde avcı toplayıcıların ortak bir dini yapıyı benimsedikleri, kollektif gayretle inşa ettikleri Göbeklitepe'den anlaşılabilir.

Din fenomeni, bireysel boyutuyla tüketimi üzerinde doğrudan etkiye sahipken sosyal yapıyı düzenleyici rolüyle politik ekonomik bir görünüm arz etmektedir. Modern ekonomi biliminin doğuşunda politik ekonomi biçiminde bir başlangıç oluşmuş akabinde bu süreç daha da genişleyerek müstakil bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır (Keçetep, 2016). İlk medeni faaliyetlerin oluştuğu ortamda hâkim olan ekonomik paradigma, din etrafında şekillenmiştir.

1.1.MISIR

Maat kuralları da bilinen Maat kavramı, Antik Mısır'da sosyal düzeni işaret eden normları bir bütün olarak karşılayan kavramdır. Maat'ın temel vurgusunun sosyal adalet ve dürüstlük kavramları olduğuna dikkat edilmelidir. Emek yoğun işgücü ile

ekonomisini ayakta tutan Antik Mısır, işgücünün istikrarlı faaliyetini öncelemiştir. Ağır suçların pek çoğunda sürgün ve geri çağrılma gibi cezalar uygulamış, insan kaynağını âtıl duruma düşürmeyecek seçenekleri değerlendirmiştir (Ferguson, 2016)

Maat'ı sürdürebilmek Antik Mısır'ın amacı olmuştur. Hiçbir zaman kanun kitabı bulunmamış olsa da eski krallık dönemine kadar yasal fikir ve kavramların varlığı ve işler bir hukuk düzeninin olduğu görülmüştür. Din ile iç içe geçmiş hukuk sisteminin sosyal düzende sürdürülebilirliği sağlamak için kapsamlı bir uygulama alanı olduğu söylenebilir. Hukuk düzenin söylemsel tezahürü ise denge – uyum – adalet – tarafsızlık ve gelenek kavramları üzerine kurulmuştur (Blerk, 2018).

Antik Mısır'da erken dönem kapitalizminin varlığından söz etmek yanlış olmaz. İşçinin emeğine yabancılaşması, malın üreticinin emeğinin göz ardı edilerek ağırlık üzerinden değerlendiği görülebilir. Bununla birlikte emeğin müstakil bir değeri vardır. Bu değerleme yapılırken aynı iş için aynı işi yapan işçilere farklı ücretler ödendiğini de belirtmek gerekir. Bu durumda sosyal statü ve unvan etkili olmaktadır. Köle sahipliği ise ekonomik kazanımdan ziyade statü göstergesidir (Warburton, 2007).

Tam anlamıyla bir özel mülkiyet hakkından bahsetmek güçtür ancak Eski Mısır'da özel mülkiyet hakkı vardır. Bu yaygın olmayan hak ev ve bahçe gibi mülklerde ortaya çıkmasıyla birlikte arazilerde de irtifak hakkı benzeri bir durum oluşmaktaydı. Mülk sahibinin ölümü durumunda mülk en büyük oğlana kalıyordu ancak mülkü üzerine alanın tasarrufuyla miras bölümü yapılabilir. Ustalıktan gelen müteşebbisliğin de yer aldığı Antik Mısır'da nitelikli işgücünün vasıfsız iş gücüne oranla 20 kat daha fazla maaş alabilmekteydi ama yine de ‘‘r-Iny jd r ms.t hwy r sh.t’’ (faizle borç al, araziye yatırım yap) biçiminde bir deyişleri vardı (Manning, 1995).

1.2.SÜMERLER

Ur-Nammu'nun iktidarıyla büyük dönüşümler yaşayan Sümerler, her hususu yazıya geçirme ve kayıt tutma konusunda devrimsel bir adım atmışlardır. Bu adıma gerekçe olarak kamusal varlıkların envanterinin tutulması ve mabetlere ilişkin verilerin derlenmesi gereği vesile olmuştur. Sümerler, büyük kamu binaları ve altyapı sistemleri inşa etmişlerdi. İlk yazılı kanun ise yine Sümerler (Ur-Nammu İktidarı) döneminde hazırlanmıştır. Yasal düzenleri genel olarak maddi cezalar vermeye

dönüktü. Sadece hırsızlık ve adam öldürme gibi suçlar ölüm cezası getirecek nitelikteydi. Ur-Nammu'nun öncül iktidar süreci, ilk rönesans olarak da nitelendirilmiştir. İktidarın diğer hanedan üyeleriyle devam ettiği süreçte, takvim geliştirilmesi, yol ve altyapı inşalarına özen gösterilmesi, ağırlık ölçülerinin geliştirilmesi ve idari/askeri hizmetlerin daha sistematik bir yapıya kavuşması sağlanmıştır. Ticari hayatı gelişmiş hatta yönetimin belirli bir faiz oranıyla borçlandırma araçlarını kullanarak kaynak oluşturmuş, devletin malları mühürlenme gibi yöntemlerle kayıt altında tutulmuştur. Ekonomide büyük atılımlarla gelişen Sümerler, düzensiz göç ve işsizliğin oluşturduğu aşırı tüketim ve kargaşa ortamında çöküşler yaşamaya başlamışlardır. Sonrasında ise kendine özgü kurumsal yapısı bozulmaya uğrayan Sümer yönetimi, mesleklerde babadan oğula geçen bir metot ile liyakatsizliğin sonuçları olan rüşvet ve iltimas olgularının katkısıyla tam bir çöküşe uğramıştır (Çiçek, 2019).

Biliyorsan öğret, bilmiyorsan öğren!.. (Sümer Atasözü)

Sümer toprakları işletme biçimi itibariyle üç kısma bölünmüştür; Kral'ın toprağı, Tapınak toprağı ve köylüye işletilmesi için verilen topraktır. Yönetimden olmayan ve dini bir hüviyeti olmayan kişiler, kendisine verilen toprakların ilgilenilmesinden mesul olurlardı. Bunlar, ektiklerinin ihtiyaç kadarını alır ve gerisi tapınağa verirlerdi. Artık ürünü satma hakları yoktu. Yine tapınaklarda yapılması gereken işler içinde tarife belirlenmişti. Tapınaklar, faizli kredilerde açıyordu, kredilerde temel koşul faiz anaparayı geçemezdi. Tapınaklardan daha uygun oranlara kredi üzerinden faiz ticareti yapmak isteyen bir tefeci/bankacı topluluk oluşmuştur. İpotek işlemleriyle de borçlandırılan kişilerin hali hazırda kısıtlı olan mülkleri de ellerinden gidiyordu. Bu süreç içerisinde devlet halkını korumak için kendisinden daha uygun oranlara kredi alınmasını teşvik etmiştir. Tapınaklar ile devlet arasındaki bu mücadele zaman zaman siyasi olarak da kendini göstermiştir. Tefecilik, noterlik, bankacılık gibi mesleklerin görünen ilk çıkış yerinin Sümer medeniyeti olduğu söylenebilir. Bu topluluk coğrafi konumu itibariyle hem çok etkilemiş hem de etkilenmiştir (Akrep, 2017)

Sümerlerde iktidarın Lagaş Kralı Urukagina'dan Ur-Nammu'ya geçiş sürecinin etkili faktörleri; sosyal adaletsizlik ve idari düzensizliktir. Devlet teşkilatı ile rahiplerin iktidar mücadelesi halka ağır zararlar veriyordu. Öyle ki devlet, rahipleri

kısıtlayacak yasal düzenlemeler yapmak zorunda kaldı. İktidarın krala ait olduğunu vurgulamak için rahiplerin ulaşabildiği mali kaynakları kısıtlayıcı tedbirler getirildi. Ancak bütün toplumsal yapı teokratik bir sistem içerisinde inşa edilmiştir. İktidar krala ait olsa da kralın yetkilerinin kaynağı, tanrılar olarak görülürdü. Teokratik bir görünüm sergileyen Sümer iktidar olgusu, mevzuat geliştirme aşamalarında kazuistik bir görünüm arz etmiştir. Gıda'dan ev sanayisine, kira bedellerinden verasete kadar pek çok alanda hukuki yaptıkları hukuki düzenlemeler döneme göre hayli kapsayıcı bir tutumu göstermektedir (Kılıç & Eser, 2016)

1.3.ANTİK YUNAN

Antik Yunan'da dini yeterliliğe haiz olmayanın otorite olması mümkün değildir. İnanç sistemini merkeze alan bir hukuk düzeni vardı. Litailer isimli kişiler modern avukatlık kurumunun ilkel bir yapısına mensuplardı. Her vatandaşın çeşitli siyasi hakları vardı ancak ülkede yaşayan her insanda vatandaşlık hüviyetine sahip değildi. Agora isimli pazar alanı şehir meydanında yer alırdı ve etrafında dini yapılar bulunmaktaydı ayrıca insanlar burada siyaset gibi konuları tartışırlardı, bir açıdan gündem burada konuşulurdu. Miras hukukunda ise eşitlik olmamasıyla beraber oranlar dini faaliyetlere katılıma göre belirleniyordu. Ailenin en büyük erkek evladı, babanın ölümünden sonra dini faaliyetlerin devam ettiricisi ve aile mülkünün idarecisi oluyordu. Kölelik kurumsal olarak işleyen bir sistemdi, köleler insan sayılmıyordu ancak dini törenlerde istisnai uygulamalar mevcuttu. Tarıma dayanan bir sömürü ekonomisi bulunmaktaydı. Bu sömürü, zaman zaman çiftçilere yüklenen yükten dolayı, toprağın bile verimsizleşmesine sebep oluyordu. Üretimin ilk aşamasında olan çiftçiler, fethedilen yerlerde çalışan işçiler ve kiracı olarak çiftçilik yapanlar en yoğun sömürüye uğrayan kesimdi. Kredi verecek tefeciler vardı ama bu kredi yatırım amacıyla kullanılacak türde değildi daha çok anlık ihtiyaçlara cevap verecek biçimdeydi. Hukuki yapısı ilk bakışta çok kapsamlı görünse de aslında tam bir gelenek yansımasıdır. Üretimden ziyade statü üzerinden tüketime dayanan Antik Yunan ekonomisi, siyaseti ve hukuku refah için araçsallaştırırken ekonomik faaliyetlere karşı geri kalmıştı. Ekonomi kelimesi, Yunanca Oikos (aile) ve Nem (düzenlemek ve yönetmek) kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. İronik bir biçimde Antik Yunan doğrudan ticari faaliyetlerde yönetimin etkinliği yoğun değildi. Ancak yönetimde yer

alan soylular, yoğun ticari faaliyetlerde bulunmaktaydılar. Bunun sebebi, statü ve zenginlik arasında girift bir ilişki söz konusuydu. Statüdeki oynaklık, soyluları mali açıdan daha fazla kazanmaya zorluyordu. Zira olası bir durumda konumlarını kaybetme riskleri vardı (Türkoğlu, 2020).

Antik Yunan ekonomisinde ödemelerin yoğunluğu, imar ve ordu faaliyetlerinden oluşmaktaydı. Bunu karşılayabilmek içinde, korunan yerlerden alınan haraç, harçlar, mali cezalar ve devletin tekelinde olan faaliyetlerden gelen gelirler kullanılmaktaydı. Dış ticaret faaliyetlerini vergilendiren Antik Yunanlar, güçlü kişilerden halkın tepkisini çekmemek adına dolaylı vergiler alıyorlardı ancak vergi konusu onlar için bir noktada tercihi bir durumdu (Kaplanoğlu & Yükçü, 2014).

Şehirlerde yaşayan nüfusunda %10'undan daha azı yerli nüfusa denk gelmektedir. Gelirlerinin büyük çoğunluğu askeri faaliyetlerden gelmektedir. Bu azınlık nüfusun neredeyse tamamı siyasi konularla ilgilenmekteyken şehir için lüzumu olan hizmetler, göçmen nüfus yahut köleler tarafından sağlanmaktadır. Bu yaklaşımla en verimli alanları kendilerine tahsis edenler, köylüleri ihtiyaç sahibi olacak hale düşürüp kendilerine borçlandırmış ve sonrasında da sahip oldukları sınırlı özgürlüğü de ele geçirmişlerdi. Bu yoğun yozlaşma sonunda çatışmayı büyüttü. İşsizlik ve sefaletten kaynaklanan sosyal bunalımlar çöküşü başlatmıştır. İhtiyaçları karşılama üzerine işleyen ekonomi, yerini pazar ekonomisine bırakınca toplumsal düzen baştan sona sarsılmış, gelir eşitsizliği Antik Yunan'ı Makedon himayesine sokup siyasal varlığını yok etmiştir (Ökte, 2008).

1.4.ROMA

İlahların sükununu temin etme (pax deorum) prensibine dayalı bir inanç sistemleri vardı. Yerel İtalyan inanç yapısıyla oluşan erken dönem Roma inanç sistemini oluşturmuştu. Aileden topluma, evden devlete bir bütün olarak inanç merkezli bir dünya kurulmuştu. Animizm ve ateşe tapıcılık bu dini yapının içerisinde yer almaktaydı. Bu noktadan itibaren gelişim sürecine giren ve yayılmaya başlayan Roma, sadece askeri değişiklikler yapmayıp kontrol altına aldığı bölgelerdeki ''tanrıları'' dönüştürerek bir biçimde kendi inanç sistemine kazandırmıştır. Roma, ele geçirdiği kentlerde yer alan ''koruyucu tanrıları'' kendi merkezine götürür, taşınacak

tanrılar için başkentte buna uygun bir kült oluşturup dini tesis inşa ederdi. Tanrı asimilasyonu olarak adlandırılan bu durum, söz konusu şehirlerin koruyucusuz bırakılması gibi bir anlayışla uygulanırdı. Yunan şehirlerinin ele geçirilmesi sonucu, Yunan tanrıları da aynı akıbeti yaşamıştı. Yunan tanrıları, isim değişikleri ile tek tek Roma tanrılarına dönüştürülmüştür. Roma'yı da kültürel olarak dönüştüren bu süreç çift yönlü işlemekteydi ancak Roma'nın dış etkenlerle dönüşümü askeri faaliyetler değil, tüccarların etkisiyle olmuştu. Bu yolla Roma, büyük bir ganimet toplamıştır (Turak, 2018).

Roma'nın iktisadi yapısını üç aşamada değerlendirmek mümkündür. Bunlar; ilkel tarım ekonomisi, yayılmacılıkla liberal ekonomi ve emperyal ekonomidir. Ancak Roma ekonomisinin lokomotifi savaşlardır. Hukuk yoğun bir yönetim anlayışı benimseyen Romalılar, iktisadi problemlerin yoğunlaştığı dönemlerde iktisadi konulara da eğilmişlerdir. Tarımsal faaliyetlerin iyileştirilmesine dönük, toprak mülkiyetinin çok parçalı olmasının engellenmesi, hayvansal gıdaların üretimine daha fazla yoğunluk verilmesinin yanı sıra büyük toprak sahiplerinin küçük toprak sahipleri üzerinde ezici etkisinin kırılmasına dönük öneriler sunmuşlardır. İç pazara üretim yapan Roma ekonomisinin genişlemeyle birlikte dışarıya dönük üretim yapan bir anlayışa geçişi paralel olmuştur, burada tarımsal üretim beslenmekten çok ticari amaçla üretilme gayesi taşımaktadır. Bu dönüşüm süreci, tarımsal faaliyetlerle ilgilenen Pleb'lerin güçlenmelerini sağlamıştır. Bundan başkaca, yüzbinlerce ihtiyaç sahibine sosyal yardımlar yapılmış (iktidarın toplumsal desteği artırma arzusu sebebiyle) bunların ekonomiye oluşturduğu yük ve sosyolojik riskler göz ardı edilmiş yahut iktidarı sağlamlaştırmak adına göze alınmıştır. Kullanılan paranın değeri düşürülmüş hatta sonunda hiç altın para kalmamıştır. Bu devalüasyon süreçleri, madeni paranın farklı metallerden teşkil edilmesi süreçlerini içermiş arından devletin kendi parasını kabul etmediği bir süreci de ihtiva edip devlet memurlarının iaşesinin ayni olarak ödenmesi durumuna getirmiştir (Tahiroğlu, 1981).

Roma'da, Particius'ler ve Pleb'ler krallık döneminde mücadele içinde olan iki sınıftır. Particius'lar geniş haklara sahipken Pleb'ler tam anlamıyla vatandaşlık haklarına sahip değildi. Particiuslar ile izdivaç kuramıyor, mülkiyet ve siyasi haklara erişemiyorlardı kölelerden ve yabancılardan farklı olan Pleb'ler bir ara sınıf olarak sıkışmaktaydı. Nüfus artışı sonrası oluşan ordu ihtiyaçları, Particiusları, Plebler lehine

taviz vermeye zorlamıştır. Aradaki katı duvar zamanın ihtiyaçları doğrultusunda iyice bulanıklaşmış ve bir müddet sonra Pleblerin yönetimde çoğunluk olmasını mümkün kılmıştır. Roma'nın hukuki gelişimi noktasında bu toplumsal dönüşümün etkisi büyüktür. Yönetimde çoğunluğu ele geçiren bu sınıf, yasama faaliyetlerindeki etkinliği ile hukuki düzenin çeşitliliği artırarak toplumsal yapıyı güçlendirmiştir ve iç işleyişin daha az çatışma içeren bir biçimde işlemesini sağlamıştır (Akman, 2012).

Bizans isimlendirmesi, Doğu Roma'nın yıkılışından 104 yıl sonra Hieronymus Wolf tarafından kullanılmıştır. Bu isimlendirme 19. Yüzyılda yaygınlaşmıştır (Rosser, 2001). İlginçtir, Bizans isimli bir devlet hiç var olmamıştır, Doğu Roma'da yaşayanlar ise kendilerini Romalı olarak isimlendirmişlerdir. Bu durum çok tuhaftır, Hieronymus isminin Yunan kökenli bir isim olduğunu da dikkate alırsak bu öylesine bir isimlendirme girişimi değildir. Hali hazırda ismi olan bir ''yıkılmış'' devlete neden yeniden isimlendirme yapılır? Byzantium isimli önemsiz bir Yunan şehri, Romalılar tarafından ele geçirilip daha sonra Doğu Roma'ya başkent olur, ismi önce Byzantion sonra da Costantinopoli olarak değiştirilir. Bu surette Yunan mirasıyla hiçbir siyasi bağı kalmayan Costantinopoli, Fatih Sultan Mehmet Han tarafından fethedilir. Romalı olmak ırk bağı oluşturmadığı için Costatinopoli üzerinde bir talep oluşmayacaktır. Ancak isim değişikliği yapmak suretiyle Hieronymus, şehri tekrar Yunan Megali İdea hedefinin içerisine meşruiyetle dahil eder. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu hem Roma Devleti'ni ortadan kaldırmamıştır hem de Yunan mülküne tecavüz etmiştir, algısı oluşturmaktadır. Bu algı ile de Yunan milletine Osmanlı'ya karşı saldırganca tutumu teşvik edip bu tutumu destekleyecek bir sahte meşruiyet alanı peydah etmiştir.

1.5.MOĞOL İMPARATORLUĞU

Moğol İmparatorluğu'nun geniş sınırlara ulaşıp ciddi bir etki bırakmasında şüphesiz en önemli unsur (Temuçin) Cengiz Han'dır. Cengiz Han özelinde keskin bir yasal düzenin ortaya koyduğu disiplinli toplum, bu imparatorluğun kısa zamanda büyük başarılar elde etmesini sağlamıştır. Yoğun dinsel bir hüviyet içeren Cengiz Han'ın karizmatik liderliği, Moğolların askeri faaliyetlerinin ruhu olmuştur. Cengiz Han, yaşadığında da öldüğünde de Moğol kültürel yapısının en önemli ve üst değeri olmuştur. Teokratik liderlik yapısından bahsedebilecek olsak da inanç özgürlüğünün ve devlet-din ilişkisinin dönemin benzer toplumlarından ziyadesi ile farklı olduğu

mutlaktır. Moğol İmparatorluğu içerisinde inanç hürriyeti mevcuttur ve toplumsal yapı içerisinde şamanlar etkin görünse de siyasi faaliyetlerin içerisine girmeleri uygun görülmemiştir (Tural,2018).

Dönemin ticaretinde en önemli ticari güzergâh olan İpek Yolu üzerinde hakimiyet oluşturma planı, Moğollara ekonomik açıdan büyük kazanımlar sunmuştur. Moğollar için küçük çaplı olan bu ekonomik plan, çok geniş bir havzanın ekonomik yapısını değiştirmiştir. İpek Yolu'nu hem ekonomik kazanımlar elde etmek için hem de düşüncesini yayma ve siyasi etki alanını genişletmek için kullanmışlardır. Dini topluluklara ve tüccarlara sağladığı vergi muafiyetleri ve güvencelerle Moğollar, uzun seyahatler için altyapı çalışmaları da yaparak hizmetler sunmuşlardır. Moğolların başarısı, ticari faaliyetlerde istikrarı sağlamaya dönük bu gayretlerinden gelmektedir. Ancak tarihsel açıdan Moğol algısının yağmacılık merkezli olmasının sebebi, sözlü bir kültüre sahip olan Moğolları, kendileri anlatamamış bunun yerine komşularının ya da rakiplerinin yazdıkları tarih üzerinden tanınmışlardır (Kalra, 2018).

Moğollar kurmuş oldukları posta/iletişim sistemi ile kontrollerindeki topraklarda bir uçtan diğer uca çok hızlı haber iletmişlerdir, küreselleşme olgusunun ilk dönem örneği sayılabilecek niteliktedir. Bu sadece haberleşme ve gelişmiş ticaret ağı sebebiyle değil, kültürel ve medeniyet transferi gerçekleşerek doğu ile batı arasında kapsamlı bir veri akışı gerçekleşmiştir. Tıptan sanata büyük bir etkileşim oluştu (Anderson, 2014).

Büyük teknolojik geçişimlere imza atmadılar ama yağmalar ve savaşlarla dünya tarihinin en geniş sınırlarına ulaşan bu imparatorluk, doğu ve batı arasında sağladığı veri transferi ile teknik ilerlemeyi yüzlerce yıl ileriye götürmüş olabilirler.

1.6.OSMANLI İMPARATORLUĞU

Esnek bir siyasi yapıya sahip olan Osmanlı Devleti, zaman içerisinde kendini güncelleyerek dönemine uygun kurumlar ihdas etmiştir. Hukuki ve siyasi yapısı, Türk gelenekleri, İslam Hukuku, cari kültürel yapı ve iktidarın talepleriyle şekillenmiş kapsayıcı bir çerçeve ihtiva etmektedir. Önceki Türk devletlerinin hukuki tecrübeleri ve İslam hukukunun tevarüs etmesiyle oluşan bir şeriat düzeni, hâkim hukuki düzen olmuştur. Devletin merkezine Sultan'ın yerleştirildiği ve hanedanın devamlılığının

esas alındığı siyasi yapı, önceki Türk devletlerinden ve İslami siyasi pratikten farklılaşmaktadır. Bu siyasi yapı, pragmatik açıdan Osmanlı devletine hareket alanı sağlamıştır (Metin, 2018).

Kuruluş ve yükselme dönemlerinde farklı ekonomi politikaları uygulayan Osmanlı Devleti, kuruluş döneminden itibaren kendisine yeten yani iç talebi iç piyasadan karşılamayı önceleyen bir yaklaşım sergilemiştir. Ekonomik değerler kümesinin temel referans kaynağı, siyasi ve hukuki düzende olduğu gibi Sultan'ın zatında Devlet olmuştur. İslami değerler sistematiğine de atıfta bulunarak sosyal refahı ve eşitliği sağlamayı gaye edinmiştir. Feodaliteye fırsat vermeksizin toprağı etkin kullanmış ve onu askeri düzeniyle özgün bir gelir formuna çevirmiştir. Toprakta mülkiyet dağılımı, Devlet ve Vakıf kurumları merkeze alınarak şekillenmiş olup kapitalist ve feodal bir anlayıştan uzak, kamuya hizmet öncelikli bir tahsisat gerçekleşmiştir. Avrupa toplumunda aynı dönem içerisinde derebeylerinin malı olan serfler mevcutken Osmanlı Devleti sınırlarında bulunan halk bütünüyle Sultan'ın tebaası ve Allah'ın emaneti olarak görülmüştür. Bu durumla birlikte görevli olan vergi memurlarının (sipahi) keyfi uygulamalarına karşı reayanın kullanabileceği haklar ve yasal güvenceler bulunmaktaydı. Bu yaklaşımla tarıma dayalı ekonominin hakim olduğu dönem içerisinde Osmanlı Devleti, Avrupalı rakiplerine karşı ezici bir üstünlük elde etmiştir (Dumrul&Dumrul, 2014).

Osmanlı Devleti'nin ekonomik düzeni içerisinde müstesna bir yere sahip olan Ahilik Teşkilatı, yükseliş dönemi boyunca amaçları doğrultusunda fayda oluşturmuştur. Teşkilatın temel gayeleri;

1) Dürüst üretken insan kaynağı oluşturmak,
2) Zanaatkâr ve sanatkâr eğitmek,
3) Savunma durumunda askeri rolleri üstlenmek,
4) Kültür üretimine katkı sağlamak,

(Durak & Yücel, 2010).

Bu gayeler özelinde genel anlamda erdemli insan yetiştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmak, Ahilik Teşkilatı'nın vazifesidir. Dayanışma kültürünü ve kamusal faydayı maksimum ölçüde içinde barındıran Ahilik Teşkilatı'nın kapsamlı bir idari düzene sahip olması ve yoğun bir disiplin kültürüne hâkim olması, şaşılacak bir durum değildi. Mal ve hizmet üretiminde bir standardizasyon oluşturup denetim süreci

işletirken tüketicilerin şikayetlerini değerlendirerek bu şikayetlere çözümler geliştiriyordu. Ancak devletin zayıflaması, kapitülasyonlar, endüstriyel üretim metotlarının yaygınlaşarak emek değeri düşürmesi, askeri zaferlerden elde edilen ganimet gelirlerinin oluşmaması ve harp maliyetlerinin ekonomik düzene zarar vermesi, Ahilik Teşkilatı'nın etkinliğini kaybederek itibarını kaybetmesine yol açmıştır (Durak & Yücel, 2010).

Hem Ahilik Teşkilatı'nın hem de tasavvufun Osmanlı toplumu içerisinde etkileyici gücü yüksek iki kurum olması sebebiyle Osmanlı sanayisinin gelişim sürecinde olumsuz bir etki oluşturduğuna yönelik değerlendirmeler yapılmıştır.

Ülgener, Weberyen sosyolojinin etkisinde kalarak Osmanlı'da sanayileşme sorununun müsebbibi olarak tasavvufu suçlamıştır. Tasavvufun kanaatkârlık vaazının insanların içerisine işleyerek onları hantallaştırdığı ve verimsizleştirdiği yönünde eleştiriler getirmiştir. Ancak Ülgener'in bu yorumunun özünde tutarlılık barındırmadığı, Osmanlı'nın en güçlü döneminde nüfus çoğunluğunun gayri müslim olması ve Osmanlı vatandaşı her Müslümanın tarikat ilişkisinin olmadığı gibi temel gerçeklerle doğrulanabilmektedir (Bulut, 2012).

Sanayileşme sorununu daha toplumsal bir perde de değerlendirerek konuyu Osmanlı toplumunun yapısını dikkate alarak değerlendirenler de olmuştur. Bunlardan Prens Sabahaddin'in hususa ilişkin değerlendirmeleri son derece mühimdir.

Prens Sabahaddin, dini bir kurum olan tasavvufu ve genel anlamıyla dini düzenin olumsuz bir etkisi olduğuna dair bir söylem yerine toplumsal yapıyı ve bu yapının inşa ettiği insanı değerlendirmiştir. Osmanlı toplumunda yer alan bireyin maaşlı kamu görevini, risk alarak müteşebbis olmaya tercih ettiğine vurgu yapmıştır. Osmanlı'nın yerleşik toplumsal yapısının bağımsız birey üretmediğini bunun yerine topluma eklemlenen ve toplumla varlık bulan bir insan modeli oluşturduğunu belirtir. Prens Sabahaddin, birey merkezci bir yaklaşımı yaygınlaştırarak risk alıp ticarete katılan insan tipinin teşvik edilmesinin olumlu sonuçlar doğuracağını ifade eder. Diğer yandan Osmanlı'da sermaye büyük ölçüde gayri müslim kontrolündedir; 1912 yılında Payitaht 'ta yer alan kırk özel bankanın tamamı gayri müslimlere ait olup reel sektörde ise çok küçük bir Müslüman azınlık bulunmaktadır (Doğru, 2010).

Yaygın kanaatin aksine Osmanlı Devleti'nde başarılı girişimler ödüllendirilerek teşvik edilmiştir ancak bu girişimler daha çok idari anlamda yapılan

gayretleri ihtiva etmektedir. Fabrikalarda ortaya konan verimlilik sağlayıcı uygulamaları teşviği için yapılan ödüllendirmelere örnek; Beykoz Debbağhanesi Müdürü Kaymakam Hasan Remzi'nin gayreti sonucu oluşan verimi teşvik etmek maksadıyla taşıdığı 5. Rütbe Mecidi nişanının 4.'ye yükseltilmesine karar verilmiştir. Sanayileşme sürecinde pek çok strateji benimsenmiş, dönemsel olarak devletin başat olduğu sonrasında özel sektörün özendirildiği anlayışlar oluşmuş nitekim tüm bu çabalar istenilen sonucu tam anlamıyla verememiştir (Kurt & Çakır & Demir, 2016).

Dini ve toplumsal yapıların etkisiyle Osmanlı Devleti'nde yoğun sermaye birikimi oluşmamıştır. Kapitalizmin ihtiyaç duyduğu çatışma ortamı ve sınıf mücadelesi, devletin toplumsal düzeni sağlamaya dönük almış olduğu kararlarla engellenmiştir. Osmanlı'da arazi özel mülkiyet olduğunun zayıf olması, miras mekanizmasının Batı'daki örneğine göre daha adil olması ve Roma hukuku üzerine bina edilen kapitalist anlayışın mülk sahibine vermiş olduğu sonsuz tasarruf yetkisinin olmayışı Osmanlı sanayileşme sürecini olumsuz etkilemiştir. Ancak unutulmamalıdır ki, Osmanlı sosyalist bir anlayışı da benimsememiştir (Karadağ & Şit, 2016).

Geç sanayileşme girişimleri, işçi sınıfı ve sendikal hareketlerinde geç oluşmasına sebep olmuştur. Kargaşanın yoğun olduğu bu dönem içerisinde, işçi hakaretlerinin yerleşmesi ve sendikal faaliyetlerin tutarlı bir zemin yakalaması sancılı olmuştur.

Tablo 1 : Sektörel Grev Verisi

SEKTÖR	**GREV SAYISI (1872-1908)**
ÖZEL SEKTÖR	52
KAMU	39
TOPLAM	91
SEKTÖR	**GREV SAYISI (1908-1912)**
ÖZEL SEKTÖR	192
KAMU	24

TOPLAM	216

(Yıldırım, 2011)

Süreç içerisinde harbin oluşturduğu ortamda Osmanlı toprakları içerisinde pek çok yerde grevler oluşmuştur. İşçi hareketlerinin kitlesel faaliyetler üzerinden meşruiyetin tekrar inanı noktasında güçlü bir etkisi vardır. İkinci meşruiyet inanı sonrası oluşan grevlerin %60'ın üstünde bir oranla İstanbul ve Selanik yoğunluklu olmasına dikkat edilmelidir (Yıldırım, 2012).

1914 verilerine göre, sermaye mülkiyetinin %70'i Rum ve Ermeni kontrolündeyken sadece %15'i Türk kontrolündeydi. İmalat sektöründeki nüfusta Türk oranı da %15'le sınırlı kalmıştı. Yabancı sermaye ise ulaştırma ve bankacılığa yoğunlaşıp %10 kadar bir payla sanayi yatırımını kısıtlı tutmuştur. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, çalışana dini ayrım yapmaksızın vatandaş nazarıyla bakıyordu. Yine de Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu durum sebebiyle grev hakkını istismar ederek üretim istikrarını ve asayişi bozmak isteyenlerde oluyordu. Reji fabrikasında çalışan bir Rum işçinin, diğer milletlerden kimselerle işbirliği yaparak grev başlatmaya çalışması net bir misaldir. Buna karşın yönetim stratejik açından önemli çeşitli projelerde gayrimüslimlerin yer almamasına yönelik tedbirler getirmek durumunda kalmıştır (Aydoğan & Altuncu, 2016)

Otoritenin sembollerinden olan para ile Osmanlı yönetimi yakından ilgiliydi. Kuruluştan itibaren İslami bir yaklaşıma sahip olan Osmanlı Devleti, madeni para kullanma konusundaki tercihini uzun yıllar sürdürdü. Sahih sikke düşüncesiyle enflasyon karşıtı bir yaklaşım temel para politikası olmuştu. Ancak mali sorunların başlamasıyla birlikte bu süreç sekteye uğrayarak yerini madeni paranın değerini düşürecek tağşiş uygulamaları aldı. Madeni paranın değerli metal değeri düşürülerek paranın değeri düşürüldü. Para arzını genişletip kamunun kısa vadeli finansal ihtiyacını karşılamak için yapışan bu uygulama, belirli bir dönemden sonra düzenli hale gelmeye başladı. Sahih sikkeden uzaklaşıp devalüasyona yönelmek devletin kuruluşundan gelen hukuki prensiplere tezat bir uygulamaydı ve bu duruma karşın bürokrasi ve kanaat önderleri, yönetimi uyarmak durumunda kalmışlardı (Şahin, 2015).

1.7.Coğrafi Keşifler Öncesi Ekonomik Paradigmanın Genel Sathı

Göbeklitepe'den Osmanlı Devleti'nin sanayileşme sürecine kadar uzanan dönem boyunca ekonomik paradigmada oluşan değişimler, belirli bir alan içerisinde sınırlı kalmıştır. Süreç içerisinde yönetimler teolojik bir muhteva ihtiva ederken hukuki ve mali düzen tarım toplumunun gerekleri üzerine kurulmuştur. Belirli bir coğrafya içerisindeki ticari etkinlik ön plana alınarak insan gücüne dayalı tarım, ülkelerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme anlayışıyla üretim sürecinin temel kaynağı olmuştur.

Dönem içerisinde yer alan etkin toplulukların en itici ekonomik gücü, akınlardan elde ettiği ganimetlere dayanmıştır. Sürdürülebilir nitelikte olmayan bu gelir tipi, kendi dönemlerinde etkin olan toplulukların bir süre sonra mali ve yönetsel sorunlarla karşılaşmasına sebep olmuştur.

Ekonomik faaliyetlerin toplumlar üzerindeki etki alanı, kültürel, dini ve siyasi faaliyetlere nazaran zayıf kaldığı için toplumsal değişim süreçleri bu üç unsur etrafında şekillenmiştir. Yine bu üç unsur üzerinde zihniyet dönüşümünün kısıtlı bir etkileşim alanına sahip olması, bu dönem sonrası değer dönüşümlerine göre kısıtlılık arz etmektedir.

Ancak arka planda gerçekleşen düşünsel birikimin çeşitli yollarla doğdukları coğrafyadan diğer coğrafyalara yayılmasıyla değer ve beklenti dönüşümleri zamanla dönüşüm süreci başlatacak noktalara ulaşmıştır.

Dönemin değer setlerini belirleyici güce sahip olan teolojik varlık tasavvuru, binlerce yılı aşkın süredir hâkim olan değer setlerinin kırılarak başkalaşıma uğramasında başat rolü üstlenmiştir.

Sistematik bir biçimde mantık bilimini şekillendiren Aristotales'in çabaları, Farabi'ye oradan da İbn-i Rüşd'e kadar uzanmıştır. Mantık bilimini Burhan yöntemi olarak isimlendirdiği yöntemle biçimlendiren İbn-i Rüşd, uygulanabilir bilimsel bir metodolojiyi miras bırakmıştır. Tümdengelim ve tümevarım yöntemlerini, nesnellik ve nedenselliği, soyut kuramsal şemadan çıkarıp genelin kullanımına uygun hale getirerek rasyonalizmin ve empirizmin uygulama sahası bulmasına olanak tanımıştır (Kaya, 2020).

Skolastik düşüncenin son etkin isimlerinden Thomas Aquinas, kendisinden sonraki düşünceleri etkileyecek fikirleri oluştururken İbn-i Rüşd karşıtı bir yaklaşımı benimsediğini iddia etmiştir. Ancak İbn-i Rüşd'e yönelik ifadeleri ele alındığında İbn-i Rüşd'ün şahsından ziyade İbn-i Rüşdçüleri hedef aldığı ve bunu yaparken İbn-i Rüşd'den faydalandığı gözlemlenir. Skolastik düşüncenin zirvesine ulaştığı dönemin merkezinde yer alan ismin gizli bir İbn-i Rüşdçü olarak değerlendirilmesi, etkileşimin boyutunu gözler önüne sermiştir (Dönmez, 2007).

İslami düşüncenin Endülüs üzerinden Avrupa'da oluşturduğu etkiye yönelik süreçlerden biri de Musevi tercümanlar aracılığıyla yapılan çeviri hareketleridir. Bu çeviri faaliyetleriyle oluşan düşünsel canlanmanın Rönesans'ın ortaya çıkmasında etkisi vardır (Yıldız, 2007).

Bağdat'ta kurulan Beytü'l Hikme'nin topladığı ilmi birikim, Müslümanlar eliyle Endülüs'e oradan da Toledo'daki çeviri okuluna ulaşarak Avrupa'nın önemli ülkelerindeki ilim insanlarının ilgisini çekmiştir. Kindi ile batıya intikal eden deneysellik, muallimi sani Farabi'nin felsefi birikimi, Harezmi'nin matematiği ve nice ilmi birikim, seyahatname bu çevirilerle batı dünyasına ulaşmıştır. Kraliyet Oyunu olarak bilinen satranç da bunların arasında yerini almıştır (Aksoy Arıkan, 2020).

Aydınlanmanın önde gelen isimlerinden Rene Descartes'ın eserleri ile Gazali'nin eserleri arasında benzer radikal şüphecilik fark edilmiştir. Ernest Renan, Ibn-i Rüşd gibi filozoflardan habersiz olan Müslümanları eleştirmiş, bu Müslüman filozofların takipçilerinin Hristiyanlar olduğunu belirtmiştir (Griffel, 2011).

Orta çağ için kullanılan karanlık çağ ifadesi ancak Avrupa için doğrudur. Karanlık çağdan Aydınlanma sürecine giren Batı'nın ilhamına örnekler bunu gösteriyor. Descartes, Hobbes, Leibniz ve Hume, Gazali'den - Gustave Flaubert, İbrahim İbn Edhem'den - Spinoza ve Daniel Defoe, Ibn Tufely'den ilham aldığı eserleri incelendiğinde açıkça görülmektedir. Hülasa filozofların kendinden önceki filozoflardan etkilenmesi tabiidir ve Avrupa fetişizmiyle milli düşüncesini küçümseyip Avrupa felsefesi hayranlığı göstermek isteyenlere, Avrupa'nın fikirlerinin orijinal olmadığını bildirip etkilendikleri kaynağı göstermek için bunlar yeterlidir (Keklik, 1984).

Aydınlanmanın en etkili isimleri, ya doğrudan bir İslam filozofunun etkisinde kalmıştır yahut çok sert bir yaklaşımla İslam filozoflarını hedef alarak İslam'a karşı çıkmışlardır.

Leonardo Da Vinci, İslam dünyasından pek çok kişiyle çalışmış ve Dar-ül İslam'ı (Müslüman toprakları) yerinde müşahede etme imkânı yakalamıştır. Bu sürecin onda oluşturduğu etkiyi dikkate alarak ve onun reflekslerini de değerlendirerek hakkında Müslüman olduğuna dönük tartışmalar çıkmıştır. Da Vinci'nin dini ve geleneksel yapılara uzak olduğu yaygın olarak bilinen durumdur. Babasının olmayışı baba ismini alamayışı gibi durumlardan ötürü çeşitli baskılarla karşılaşan Da Vinci için pek çok tarihçi eşcinsel olduğu yönünde görüşler belirtse de bu durumu ilişkin kat'i bir delil olmadığı da bilinen bir bilgidir. Kendisini tanımlarken bir sanatkâr olarak değil, zanaatkar – mühendis olarak kendini tanıtmıştır. Fransa Kralı 12. Luis de onu mühendis olarak tanımlamaktadır. Ancak Da Vinci'nin Michelengelo, Picasso, Raphael ve Rembrandt gibi isimlere göre daha üstün bir sanatsal kabiliyete sahip olduğu görüşü dile getirilmiştir. Aydınlanmanın parlak isimlerinden Da Vinci'nin Müslüman olduğuna yönelik çeşitli görüşler, tablolarından hareketle bir zemin bulmuştur. Yaşadığı dönemin toplumsal yapısı, Fransızların İslam'a yönelik katı yaklaşımı Da Vinci'nin bir Müslüman olarak kendisini gizleme ihtiyacı duymasını normalleştirebilir ancak İslam dininden etkilendiği tartışmaya kapalı bir gerçektir (Kaplan, 2009).

Rönesans ruhunu İslam dünyasından almıştır. Ticaret ve askeri faaliyetlerle Batı dünyasında geçen entelektüel Müslüman birikimi, Batı'da kültürel açıdan bir canlanmaya vesile olmuştur. Elizabeth dönemi İngiltere'sinde, Müslümanlar ''Moor'' ve ''Türk'' isimleriyle adlandırılmıştır. ''Moor'' koyu tenli ve İngiliz tanımlamasıyla daha aşağılık olarak ifade edilmiştir. Bu durum ırkçı bir perspektifi de yansıtmaktadır. Türkler, Avrupa'nın güvenliğine tek tehdit olduğu için daha baskın ve yoğun bir biçimde tanımlanmıştır ve temsil etkisi çok daha yüksek olmuştur. Genel olarak, hain, barbar, şehvet düşkünü ve şeytani olarak betimlenmişlerdir. Müslümanların bilim dünyasına etkisinden söz edilmemiş olunsa da güçlü, çalışkan, cesur ve tutkulu sıfatları etrafında vurgulanmışlardır (Ghanim, 2018).

Aydınlanma düşüncesinin içeride skolastik düşünceye karşı yaptığı mücadelenin daha fazlası Müslüman ''Türk'' kimliğine karşı bilinç oluşturmaya

yönelik yapılmıştır. Aydınlanmanın kendi içerisinde taşıdığı değer dönüşümünün bir yönüyle Müslüman Türk'e galip gelmek için oluşan iç muhalefet mekanizması olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Söz konusu olduğu üzere aydınlanma enerjisini, Müslüman dünyasının zengin entelektüel birikiminden almış olsa da asıl dinamiği, zayıf kalan Hristiyan kimliğini Müslüman kimliğine görece etkin hale getirmektir. Düşünsel devriminde Beyt'ül hikme kaynaklarına dayanan Batı, buradan aldığı nazari birikimi, Müslüman Türk egemenliğine karşı etkin bir biçimde kullanmak amacıyla motive olmuştur. Müslüman alimlerin derin görüşleriyle çağı yakalayıp skolastik düşünceye savaş açan zihniyet, özünde yaşadığı başarısızlığı sorgulayarak bir iç muhalefet stratejisini doğal bir yolla oluşturmuş, diyebiliriz. Zira skolastik düşünceye karşı değişimin sancaktarları olan isimler, skolastik düşüncenin önde gelen isimlerinden daha baskın bir yaklaşımla Müslüman Türk kimliğine savaş açmıştır.

Ömründe hiç Müslüman görmemiş olan Shakespeare, eserlerinde Müslümanları ve İslam'ı hedef almaktan geri durmamış, Hristiyan teolojisinin en aşağılık kavramlarını isnat etmiştir. Shakespeare'in eserlerinde, Hristiyan beyazlar melek biçimde betimlenirken kötülük Yahudi, siyahi ancak özellikle Müslüman olarak betimlenir. Türk – Osmanlı- Tatar- Müslüman – Arap gibi ifadelerin hemen hepsi aynı resmi işaret ederken Shakespeare'in hâkim görüşün propagandasını yaparak ön yargılar kurup marjinalleştirdiği gruplara verdiği zarar ölçülebilir niteliğin çok üzerindedir. Martin Luther'in Türkleri, veba olarak tanımlaması, Francis Bacon'ın ''merhametsiz millet'' ifade, Voltaire ise ''Muhammet Peygamber veya Bağnazlık'' isimli bir eserle Papa'dan övgü alması, düşmanlığın boyutuna örnektir. O dönemde pek çok Avrupa kentinde Sahte Peygamber isimli bir oyunun sergilendiği de bilinmektedir. Ancak tüm bu davranışlar içerisinde en çok zararı veren mutlaka Shakespeare'dir. İslam'ı hedef aldığı eserlerinde; ''Muhammed'e bir güvercin mi vahyetti?'' --- '''Türke mi döndük? Tanrının Osmanlılara bile yasakladığını biz kendi kendimize yapıyoruz'' --- ''Ya! Bizi kafir veya Türk mü sanıyorsunuz?'' --- ''Huzur Türklerle ve kafirlerle birlikte uykuda.'' --- '' Şayet bundan sonraki kaderim Türke dönüşse'' gibi pek çok aşağılayıcı ifade kullanmakla birlikte çeşitli noktalarda iğrenç göstermek için büyük gayretler göstermiştir (Öztürk, 2012).

Bu yaklaşımlardan hareketle Batı'nın somut bir medeniyet gelişim gayretinden uzak bir biçimde İbn-i Rüşd gibi alimlerden gelen akılcı bir yaklaşıma yönelmek

yerine kendi bağnazlıklarını kucaklayarak bilimi, araçsallaştırma gayesini benimseyeceklerini görebiliriz. Salt bilimsel faaliyet, hakikati ortaya çıkarmak amacı güderken Batı, teknik gelişime yönelip medeniyeti ihya edecek düşünsel aktiviteye karşı gelmiştir. Bağnaz Hristiyan düşüncesini derinlemesine sorgulayıp ilerlemeyi tercih etmemiştir. Bunu yerine halihazırda düşman olarak tasvir ettikleri, İslam coğrafyasını oradan aldıkları entelektüel birikimi kullanarak yok etmeyi amaç edinmiştir. Hamlet isimli eserinde bile İslam'ı hedef alan Shakespeare, hiçbir temele dayanmayan ön yargıları ile günümüzde dahil olmak üzere belli bir inancı ve ırkı paylaşanları sürekli aşağılayacak nitelikte eserler oluşturmuştur. Bu eserler çevrildikçe o ön yargı artmıştır. Haçlı ruhunu canlandırarak İslam coğrafyasına karşı yek vücut olmayı sağlayacak kültürel propaganda ürünlerinin imalatıyla ilgilenen dönemin sanat adamları, Müslüman kimliğini mümkün olan en aşağı sıfatlarla özdeşleştirip ''herkes için mutlak kötü'' yargısını sağlamayı belli ölçüde başarmışlardır.

Buradaki en kritik nokta, teknik gelişimlerinin temelini oluşturan felsefi altyapıyı ithal ettikleri entelektüel Müslüman dünyasına karşı saldırıyı motivasyon kaynağı olarak görmeleridir. İslam coğrafyasından gelen aydınlanmaya temel olan metodolojik gelişimi, kendi bağnaz düşüncelerini sorgulamak için kullanmaktan kaçınarak yobaz bir tavırla ötekini yok etme yolunda bir imkân olarak görmüşlerdir. Bu bağnaz perspektifle başlayan aydınlanma düşüncesi, coğrafi keşifler ve sanayi devrimi süreçlerinin acımasız ruhunun habercisi olmuştur.

Portekiz'in onuncu Kralı 1. João, Müslümanları tehdit olarak görüp ortadan kaldırmak için büyük adımlar atmıştır. Muvaffakiyetleri vesilesiyle Senhor de Ceuta unvanı alarak Hristiyan dünyasında itibar elde etmiştir. Gemici Henry'nin babası olan 1. João, efsanevi Hristiyan lider Preste João'yu bulmak gibi bir gaye ile de motive olmuştur. Kral João'nun kalemi, Septe zaferinden sonra keşiflere dair yaptığı bir konuşmada; ''Dinsiz Muhammed'in adı silindi…Kötü Muhammed'in şereflendirildiği yerde, kurtarıcımız olan Mesih'e tapılacak'' biçiminde ifadeler kullanmıştır (Önalan, 2021).

Müslümanlarla mücadele içerisinde olan Hristiyan Avrupa toplumu, İber yarımadasında bulunan Müslüman varlığına son vermek için büyük bir çaba içerisindeydi. Portekizlilerin bu konudaki çabaları başarılı sonuçlar vermeye

başlayınca Portekiz ve İspanya arasında gerilim Papa'nın araya girmesiyle çözüldü. Portekiz'in içinde bulunduğu coğrafi durum onu denizlerde yayılmaya zorluyordu. Fakir Portekiz, ticaretini geliştirebilmek için ticari faaliyetlerle uğraşan orta sınıfı güçlendirmeye yönelik politikalar uyguluyordu. Portekiz, kendine ekonomik olarak can suyu görevi görecek kaynaklar ararken komşusu İspanya, benzer coğrafi avantajlara sahip olsa da siyasi çalkantılar yüzünden ticari yayılmacılık konusunda aynı etkiyi gösteremiyordu. Siyasi bir evliliğin ardından siyasi sorunları çözülen İspanya'dan Isabella, bu keşif süreçlerinde etkili olacak Colombus'u dini motivasyonlarla destekleme kararı aldı. Keşiflerin öncüsü Prens Gemici Henry'nin de olaya yaklaşımı dini motivasyonlar üzerineydi. Hristiyanlığı yaymak ve dinsizlerle mücadele etmek yegâne amaçlarıydı. Karşılarında olan Müslüman mukavemeti kırılınca bu iki ülke için fırsat doğmuştu. Denizden doğan imparatorluk Portekiz'in ve İspanya'nın coğrafi konumu, Papalığın talepleriyle birleşip keşifler yapma motivasyonunu, öteki Avrupa ülkelerinden daha yoğun bir biçimde kamçılıyordu. Bilmediklerinden korkan bağnaz Avrupa Hristiyanlarının coğrafi keşiflere başlamasında en büyük engellerden biri hiç şüphesiz bağnazlıklarıydı. Gitmedikleri yerlere dair hikayelerden etkilenerek büyük korkular taşıyan denizciler, bu psikolojik sebepten ötürü keşiflere mesafelilerdi. Ancak yine de Prens Henry gibi Müslüman hakimiyet alanını öğrenme ve Hristiyanlığı yayma düşünceleri, onları keşiflere iten temel sebepler arasında yer alıyordu. Bu itkinin sonucu olarak başlayacak coğrafi keşifler için uygun teknik imkanlarında küresel birikimin sonucuyla mümkün hale geldiğini söylemek yanlış olmaz. Pusula için gerekli olan bilgi Çin'den, üç köşeli yelken Araplardan yine ihtiyaç duyulan bilgi birikimi sair diğer coğrafya ve toplumlardan yansımış ve süreçlerin içerisinde başka milletlerden ve dinlerden insanlar olmuştur. Bu süreç coğrafi keşiflerin başlangıcında daha kısıtlı imkanlar sunarken keşif süreci devam ettikçe Hint okyanusuna ve çevresindeki bölgelere ulaştıkça başkaca deniz teknolojileriyle karşılaşmalarını sağlayarak yeni gelişmelerin oluşumunu sağlamıştır. Günümüzde Denizcilik Nizamnamesi olarak isimlendirilebilecek Kitab-ul Fava'id'in yazarı Ahmed bin Macid isimli bir müslümandı. Yazdığı eser, Kızıldeniz ile Hindistan arasında seyahatlerde rehber eserdi. Ahmed bin Macid ile Vasco De Gama'nın karşılaşması Hristiyanlar tarafından ilahi bir destek olarak yorumlanmıştır. Ahmed bin Macid, Hristiyan kaynaklarında Malemo Cana olarak da zikredilir. Tüm bu imkanların ortaya çıkmasıyla İberya'dan

çıkarılan Müslümanlar sonrası ortaya çıkan boşluk ve Kara Veba sonrası işgücü sorunu çeken Avrupa'da fakir bir devlet olan Portekiz'i köle ticareti başta olmak üzere pek çok ticari deniz faaliyetlerinde baskın bir biçimde rol oynamaya itmiştir (Hanilçe, 2010).

Portekiz Prenslerinden Gemici Henry (Henrique), coğrafi keşifleri mümkün kılacak denizcilik tekniklerinde öne çıkan isimdi. Henrique, pek çok denizciyi bir araya getirmiş ve coğrafi keşifler için ihtiyaç mali kaynakları hazırlamıştır. Portekiz'i bir deniz imparatorluğuna dönüşmesine ön ayak olan Henrique, bıraktığı vasiyetiyle de bunu desteklemiştir. Vasiyetinde, Hristiyanlığı yaymak, keşifler yapmak ve ticareti geliştirmek hayatını adadığı üç hedef olduğunu belirtmiştir. Prens Henrique, Papa'ya bağlı bir Hristiyan olarak Müslümanlara karşı savaşmayı kendine vazife edinmiş olmakla birlikte ülkesinin kalkınması için gerekli ekonomik kaynaklara ulaşmasını istiyordu (Kızılarslan, 2019).

Tapınak şövalyelerinin kollarından biri olan mesih tarikatına liderlik eden gezgin Henry olarak da bilinen Henrique, sanıldığının aksine pek keşif seferlerine katılmamış daha çok mali kaynağı bulup bu seferleri desteklemiştir. Kraliyet içerisinde yer alması ve elinde bulunan ticaret tekeliyle çok büyük servetlere ulaştı. Prester John isimli sadece bir efsaneden ibaret olan Hristiyan kralını bulmayı kendine vazife edinmişti. Ölümü sonrasında Papa'nın kendisine ithafen ''Sevgili oğlumuz'' ve ''İsa'nın Gerçek Askeri'' gibi ifadelerle övgüler dizmesinin yanında Portekiz'in Brezilya'dan Japonya'ya uzanan ticaret ağının babası olarak bilindi, onbinlerce insanı köleleştiren Henrique (Cartwright, 2021).

Şekil 1: Infante Dom Henrique Mezarı (Swi-hymn, 2021)

Coğrafi keşifleri mümkün kılacak olan teknik gelişmenin temeli sayılabilecek rönesansta olduğu gibi doğrudan pratik keşif aracı sayılabilecek gemilerin geliştirilmesine etkin rol oynayan Gemici Henry'nin de motivasyonu dini bir unsura dayanmaktaydı. Barbarlığı ile ön plana çıkan bağnaz Avrupa Hristiyanlarının keşif sürecinde ve keşfi sağlayacak gelişim sürecinde hâkim paradigmaları, Müslümanları

yok etmek ve daha çok kazanç elde etmek gibi ilkel yaklaşımlara dayandığı görülmektedir. Rönesansın merkezi olan Floransa'nın Cenova'ya yakınlığı yine İtalya'nın Portekiz ve İspanya'ya yakınlığı önemlidir. Portekiz'in görece kötü olan mali durumu da keşif sürecinin Portekiz'den başlamasına sebep olmuş olabilir. Ancak Rönesans ve keşif sürecinin değerler manzumesinin yeni dünyanın ruhuna dönüşüm sürecini dikkatle takip etmek gerekir.

BÖLÜM II: MODERN EKONOMİK PARADİGMALAR

2.1.Coğrafi Keşifler

Şekil 2: Jamestown Koloni Feribotu (Schlecht)

Tablo 2: Avrupalı Kaşifler ve Avrupa Namına Keşfettikleri Yerler

No	İsmi	Yıllar	Ülke	Keşif Yeri
1	Prens Henry (Gemici)	1394-1460	Portekiz	Madeira Adaları ve Azorlar
2	Bartholomew Daiz	1450-1500	Portekiz	Ümit Burnu
3	John Cabot	1450-1499	İtalya	Newfoundland Kanada
4	Christopher Columbus	1451-1506	İtalya	Amerika
5	Amerigo Vespucci	1454-1512	İtalya	Amerika
6	Juan Ponce de Leon	1460-1521	İspanya	Florida, ABD
7	Pedro Alvares Cabral	1467-1520	Portekiz	Brezilya
8	Vasco da Gama	1469-1524	Portekiz	Hindistan
9	Ferdinand Magellan	1480-1521	Portekiz	Dünya'nın Çevresi
10	William Barents	1550-1597	Hollanda	Avrupa'nın Kuzey Kıyıları
11	William Jansz	1570-1630	Hollanda	Avustralya Kıyıları
12	Abel Tasman	1603-1659	Hollanda	Tazmanya ve Yeni Zelanda
13	Kaptan James Cook	1728-1779	İngiltere	Pasifik Okyanusu

(Bansal, 2022)

Bu kaşifler elbette kimsenin bilmediği yerleri keşfetmediler. Avrupa tarafından bilinmeyen yerleri, Hristiyan Avrupa namına keşfettiler. Prens Gemici Henry'nin dini motivasyonlar etrafında baskın bir istekle başlattığı süreç karlı neticeler ortaya koyunca diğer Avrupalı devletlerde pay alma sürecinin içerisinde yer almak istediler. Kaşiflerin milliyetleri belli olsa da hepsi doğdukları ülke namına hizmette bulunmadı. Kimi zaman siyasi yahut ticari kaygılar sebebiyle doğdukları ülkelerden başka ülkeler namına da faaliyetlerde bulundular (Bansal, 2022).

Olmayan bir krallığın Hristiyan kralını aramak ve Hristiyanlığı yayarak Müslümanların hakimiyet alanına dair daha fazla bilgi edinmek gibi amaçlarla motive edilmiş coğrafi keşifler, coğrafi, askeri, ekonomik ve dini sebeplerle ortaya çıkan sürecin ekonomik paradigmayı kökten değiştirerek güç dengelerinde büyük kırılmalara sebep olması beklenebilecek bir durum değildi. Sürecin başında bağnaz hikayelere iman etmiş yobaz Avrupa Hristiyanlarının Afrika'nın içlerini keşfetmekten çekindikleri bir durum söz konusuydu ama çok kısa süre sonra koşulla insan ticaretini tarihte hiç ulaşmadığı boyutlara ulaştırarak küresel ekonomiyi ve küresel askeri düzeni kökten değiştirecekti. Keşfedilen yeni bölgelerden çok büyük gelirler elde edilince Avrupa'da keşif süreçleri için muazzam kaynaklar aktarılacaktır. Bu durum sadece coğrafi keşifler için değil, diğer yenilik içeren faaliyetler içinde olacaktır. Royal African Company, the Dutch West India Company gibi şirketler kurularak köle ticareti ve kolonileştirme süreci başlamıştır.

Köle ticaretinin olumsuz etkileri, Afrika kıtasındaki birçok ülke için devam etmektedir. Bu gayri insani ticaretin Afrika'nın ekonomik gelişmişliğine etkisinin İnsani Gelişmişlik Endeksi'ne etkisi ampirik çalışmalar sonunda gözlemlendiğinde halen negatif etkinin devam ettiği görülmektedir. Sonuç nedensellik içermese de birçok önemli değişkenin kontrol edildiğinde bu sonuç ortaya çıkmaktadır (Gür, 2015).

Şekil 3: Senegambia Sömürge Alanı (Colombia University, 2022)

Senegambia, Portekizliler tarafından 1455'te keşfedildikten sonra 16.yüzyıla kadar monopol bir ticaret alanı olarak kaldı ardından bölgedeki etkinlik İngilizlerin ve Fransızların kontrolüne geçti. Portekizlilerle başlayan keşif süreci, kısa bir süre içerisinde İspanya'nın da katılımıyla daha da genişledi. Hatta İspanya ile Portekiz aralarında yaşanan çıkar çatışması sebebiyle Papa'ya başvurdu. Papa ise Atlas okyanusunu bu iki ülke arasında adeta pay etti. Çeşitli bölgelerde Portekiz baskın bir hakimiyet kurmuştu. Lizbon'da satış fiyatlarının üç dört katı daha uygun fiyata baharat alımı yapıp sonrasında bunları Lizbon'da satışa sunabiliyorlardı. Çok karlı sömürü ticareti gerek nüfus azlığı gerekse yönetsel yetersizlikler sebebiyle Portekizlilerin elinden çıkarak Hollanda ve İngiltere tarafından yapılmaya başlandı. Portekiz'in sömürge ticaretindeki imkanları epey azaldı. İspanyollar ise daha acımasız bir yaklaşımı benimseyerek sömürge alanları üzerindeki etkilerini arttırdılar. Bu acımasız yaklaşıma en belirgin örnek, İspanya'nın İnka ve Aztek uygarlıklarını yok etmesidir. Buna karşın 17. yüzyılın soruna doğru 17 bin ton civarında gümüş ve 180 ton altın, İspanya'ya sömürgelerden transfer edilmiştir. Bu sadece kaydı tutulan miktardır. Kayıt dışı transferlerle birlikte toplam miktarın iki katı gibi bir durumdan bahsedilebilir. Çok büyük kaynaklar elde etmesine rağmen Portekiz'le aynı sonu paylaşmaktan kurtulamamıştır, İspanya. Elde ettiği kaynakları iç üretimde değerlendirememesi ve geniş bir alana yayılan imparatorluk yapısı sebebiyle

elde ettiği büyük kaynakları diğer Avrupa ülkelerine ve Asya kıtasına kendi iç ihtiyaçları dolayısıyla aktarmak zorunda kalmıştır. Hatta İspanya'nın bu yanlış politikası önce Avrupa'da sonra Asya'da madeni paralar üzerinde bir fiyat istikrarsızlığına sebep olarak ekonomik açından sorunlar doğacaktır. Sürece sonradan dahil olan İngilizler'in pek dini bir motivasyon güttüklerinden söz edemeyiz. Denizlerdeki hakimiyet ile ticaret arasında güçlü bir bağ gören İngilizler, ticari anlamda söz sahibi olmak için kar motivasyonu ile sürecin içerisine giriş yaptılar. Denizlerdeki İngiliz üstünlüğü sayesinde kısa zamanda büyük ilerleme kat ettiler. Sömürgecilikte benzer metodolojiyi sahiplenen Hollanda da büyük mali kazanımlar elde etti. Avrupa'nın etkili güçlerinden Fransa ise Hollanda'ya ve İngiltere'ye göre başarısız bir sömürge politikası uygularken Portekiz ve İspanya'ya nazaran başarılı bir politika uygulamıştır (Özensoy, 2019).

Tablo 3 : Amerika Kıtasından İspanya'ya Transfer Edilen Gümüş & Altın (ton)

Tarihler	Altın	Gümüş
1502-1520	14	-
1521-1540	19	86
1541-1560	68	481
1561-1580	21	2062
1581-1600	31	4811
1601-1620	21	4406
1621-1640	5	3542
1641-1660	2,5	1499
TOPLAM	181,5 ($\bar{X}$)	16887 ($\bar{X}$)

(Hamilton, 1929)

Çok fazla kaynağa Amerika'dan transfer eden İspanya'nın sömürgelerinde yaşadığı başarısızlığı sebebi ticarette son derece etkili olan Yahudileri, baskılayıp yeteneklerini kullanmayı reddetmişlerdi (Hamilton, 1929).

Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise dini yapı olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. İspanya ile Portekiz arasında çıkan çıkar çatışmasının çözümü için başvurulan makam Vatikan'dı. Ancak İngiltere Hristiyanları ve Krallığı, Vatikan'a bağlı değildi.

Bu durum İngiltere'nin kendi çıkarlarına uygun politikaları büyük bir esneklik ile uygulama imkânı sağladı.

Sömürgecilikten ilk kârı elde eden ülke Portekiz, altın ve gümüş yönünden büyük bir başarı elde etti. Vatikan'a bağlı olan İspanya ve Portekiz, sömürgelerinden elde ettiği kazanımları kapitalist bir itici güce dönüştürme fırsatını dinsel fanatizm sebebiyle nitelikli insan kaynağına erişemeyerek kaybetti. Etkili Yahudi ve Müslüman insanları çeşitli zulümler ile baskılayarak engelledi. Bu bağnaz yaklaşım, maddi kazanımların istikrarlı bir ekonomik sürece dönüşmesinin önüne set oldu (Hamilton, 1929).

Portekiz'in ve İspanya'nın bu durumunu paradigmaya uyumsuzluk olarak değerlendirmek mümkündür. Modern kapitalizmin kapılarını aralayan Portekiz'in potansiyeli doğru değerlendirememesinin önündeki engel anlayış sorunuydu. Avrupa'nın Makyavelci anlayışı benimseyerek olaylara tepki verdiği bir dönemde, kendi düşünce mekaniği içerisinde geçerlilik bulamayacak olan bu tezatlığı ısrarla sürdürme gayreti belki bilinçli bir vazgeçiş olarak yorumlanabilir. Nihayetinde coğrafi keşifler serüvenini başlatan Portekiz'in benzer motivasyonla fanatizm içerisinde boğulup kendisi gibi Avrupalı olan diğer devletlerden geri kalmışlığına sebep olan yaklaşım yine bu coğrafi keşifler hikayesini başlatan yaklaşım olduğu bir gerçektir. Sürece uyumlu olduğu zaman belki Avrupa'nın en zengin ve güçlü devleti konumuna yükselecek olan Portekiz'in uyumsuzluğunu basit bir karara da indirgemek doğru olmayacaktır. Avrupa'nın genel durumu, Portekiz'in coğrafi, toplumsal, siyasal, iktisadi ve dini yapısı ile dönemin ihtiyaçlarının belirleyici olduğu pek çok sütun üzerine oturtulan makro yaklaşım, yerel düzeyde anlamlı olsa da bugün ki Avrupa toplumunun genel değerler perspektifinden ele aldığımızda anlamsızlıkla malum olur. Öte yandan Portekiz'in o dönem içerisindeki bu kısıtlı yaklaşımını anlamsızlıkla malum olarak görülmesinin sebebi, onun başlattığı coğrafi keşifler serüvenini genel ölçekte değerler kümesi daha farklı olan İngiltere'nin daha ileri bir boyuta götürerek kendi görüşlerini hâkim görüş haline getirmelerinden kaynaklandığını söylemekte mümkün olacaktır. İngiltere'nin bu faaliyetleri verimli yönetecek uyumlu paradigmaya sahip olması ve belki de diğerlerinin aynı ölçekte uyumlu paradigmaya sahip olmayışı, İngiltere'yi belirgin bir biçimde öne çıkaran unsur olmuştur. Buradan da çok net bir biçimde yine göreceğiz ki, Birleşik Krallığın Hristiyanlık ile ilgili özgün

yaklaşımı ve kiliseyle siyasi gücü bölüşmeye dönük göstermiş olduğu katı mukavemeti, Makyavelci yaklaşımı tam anlamıyla benimseyebilmeyi hatta henüz modern ekonomi kodifiye edilmeden önce kâr maksimizasyonu yapabilmeyi mümkün hale getirmiştir. Modern kapitalizmin acımasızlığının kâr ile kucaklaştığı ve kapitalizmin geleceğinin ne kadar şedit olacağına dair öngörülebilir tablonun ortaya çıktığı nokta, tam olarak kapitalizmin doğuş noktasıdır, demek cüretkâr ancak gerekli bir ifadedir.

2.2.Sömürgecilik ve Şirketleşme

2.2.1.Sweden East India Company – İsveç Doğu Hindistan Şirketi

Şekil 4: İsveç Doğu Hindistan Şirketi (allabolag, 2022)

1731'de kurulan İsveç Doğu Hindistan Şirketi (Swedish East India Company (SOIC) - Svenska Ostindiska Companit), Hint Okyanus'unda ayrıcalıklı ticaret yapma hakkı elde etti. Sanılanın aksine başkent Stockholm'de değil, Gothenborg şehri merkezlidir. Çıkış ve varışlar buradaki limandan yapılırdı. İsveç vergiler dışında belirli bir ücrette alırdı. Gemileri uzunluk ölçülerine göre vergilendiren İsveç, yolculuk içinde hususi bir ödeme alırdı sonrasında bunu Avrupa'da yaygın olan halka açık şirketlerin uyguladığı metoda çevirdi. Gemiler konusunda hassasiyet ise İsveç'te yapılmış olmaları gerekiyordu. Hakkında çok fazla bilgi bulunmayan şirket, ülkenin söz konusu faaliyet alanında baskın bir etkisi olmadığı için bölgede söz sahibi değildi. Hollanda ve Danimarka gibi ülkelere nazaran daha ilkel bir ticaretle uğraşan şirket, uluslararası etkilere de daha az maruz kalmaktaydı. Pasif bir ticari tavırla %25 gibi bir oranda temettü alacak boyutta kazançlı bir ticaret yürütüyorlardı. Merkantilizm, İsveç'e geç giriş yaptı, bir cesaret eksikliği de vardı. İsveç adına Sweden East India Company kurmaya yönelik başka milletlerden kişilerin girişimleri olmuştu. Ancak bunlar başarısız oldu. Diğer ülkelerden dışlanan tüccarlar da adeta İsveç'i teşvik edip onlarla ticarete katılmak istiyordu. Şirket kurulduktan sonra bu durum şirket yapısında karşılık buldu. Öyle ki, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nden bir yetkili; ''Kendilerini İsveç Doğu Hindistan Şirketi'nin müdürleri/yöneticileri olarak tanıtanlar, İsveç'e giden yabancılardan başkaları değildi'', şeklinde bir ifadeyle durumu özetlemiştir. Çay, ipek, porselen, mobilya ve diğer dekorasyon ürünleri gibi ürünleri getiriyorlardı. Taşıdıkları yükün %5 civarını porselen oluşturuyordu. Taşıdıkları diğer bir ürün olan çay ise İsveç ile İngiltere arasında soruna sebep oluyordu. Çünkü İsveç'e getirilen bu mallar, Avrupa ülkelerine ihraç ediliyor ve pazarı bölüyorlardı. İsveç, bu yolla kendi mallarını da

satıyordu; demir baltalar ve çapalar, çelik, bakır, işlenmiş demir gibi. Çin üzerinden yapılan ticaretin Hindistan üzerinden yapılan ticaretten daha karlı olduğunu fark etmişti. Özellikle üründe çay, faaliyet alanında Çin yoğun olan şirket, İngilizlerin çıkarlarına zarar veriyordu. Şirket, İngiliz baskısı ile Viyana Anlaşması'nda kapatıldı (Sinha, 2012).

2.2.2. İsveç Batı Hindistan Şirketi

İsveç Doğu Hindistan Şirketi (SWIC - Svenska Västindiska Kompaniet), SOIC ile benzer bir yapıya sahipti. Krallık tarafından verilen ayrıcalıkları kullanırken özel sektör ve devlet kâr payı paylaşımı bulunmaktaydı. Şirketin bir özelliği de içerisinde yabancı sermayenin bulunmamasıydı. Stockholm ve Gothenborg elitleri, bazı soylular ve hükümet yetkilileri sermayeyi oluşturmuşlardı.

Tablo 4: Köle Ticareti Verileri

Yıl Gustavia			Rural St B			Gustavia/Rural St B /Ada
Köle	Siyahi	Beyaz	Köle	Siyahi	Beyaz	Toplam

1765	-	-	-	113	-	258	-	371	371
1767	-	-	-	251	-	328	-	579	579
1775	-	-	-	334	-	419	-	754	754
1784	-	-	-	282	10	458	-	739	739
1787	242	-	244	415	-	519	486	934	1,420
1788	192	80	301	464	8	535	573	1,007	1,580
1789	279	-	377	464	-	543	656	1,007	1,663
1790	230	-	292	469	-	565	522	1,034	1,556
1791	282	-	352	465	-	523	634	988	1,622
1792	258	-	290	465	-	455	548	920	1,468
1793	482	-	505	488	-	509	987	997	1,984
1794	554	-	590	521	-	547	1,144	1,068	2,212
1796	981	388	682	528	28	585	1,752	1,141	2,893
1800	-	-	-	-	-	-	-	-	*6,000
1806	1,424	802	835	-	-	-	3,061	-	-
1812	1,818	1,025	1,038	588	90	933	3,881	1,611	5,492
1819	-	-	-	-	-	-	2,910	1,677	4,587
1828	867	-	1,444	91	-	1,613	2,311	1,704	4,015
1835	528	706	552	-	-	-	1,786	-	-
1838	338	-	1,074	353	-	1,200	1,412	1,553	2.965
1840	240	-	830	366	73	1,041	1,070	1,480	2,550
1846	200	641	290	334	147	1,018	1,136	1,499	2,635
1854	-	839	304	-	458	1,225	1,143	1,683	2,826
1866	-	-	-	-	-	-	908	1,990	2,898
1875	-	-	-	-	-	-	793	1,581	2,374

(Wilson, 2015)

Tablo 5: Köle Ticareti Yıllara Göre

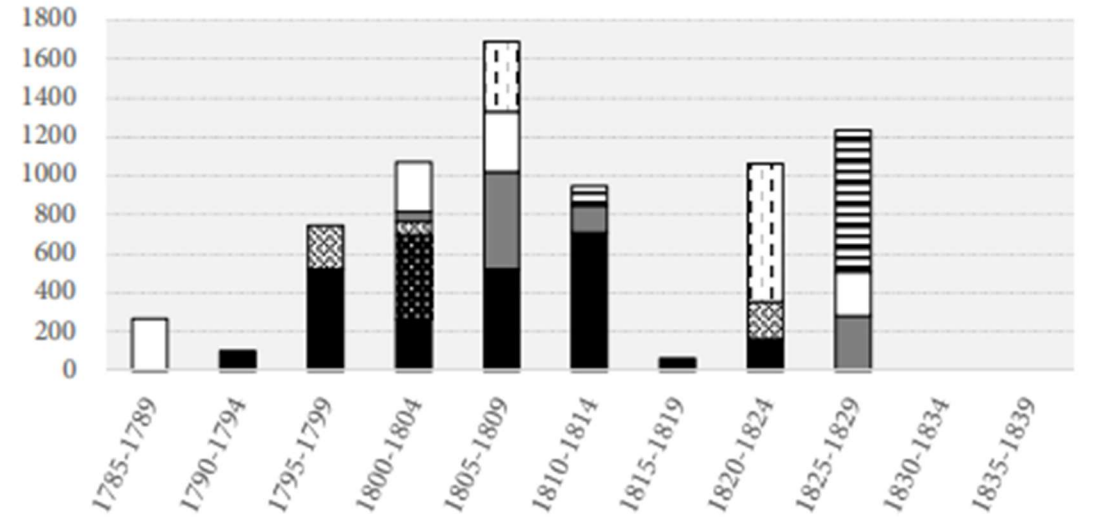

(Wilson, 2015)

St. Barthélemy merkezinde kolonileştirme ve köle ticareti yapmaktaydı. St. Barthélemy 'de sosyal yapıya ilişkin verilerin bu biçimde oluşumunda SWIC baş rolü oynamıştır (Wilson, 2015).

2.2.3.Portekiz Doğu Hindistan Şirketi

Şekil 5: Portekiz Doğu Hindistan Şirketi (Wikipedia, 2022)

Portekiz Doğu Hindistan Şirketi (Portuguese East India Company), Portekiz adına imtiyazlı baharat ticareti yapılması için oluşturuldu. Kralında hissedar olduğu şirketin kuruluşu, İngilizlerin ve Hollandalıların Hindistan'a giden yolda Portekiz'den daha başarılı sonuçlar alması sebebiyle oluşan bir politika değişikliği ile mümkün oldu. Portekizliler hem ekonomik hem de donanma açısından rakiplerine nazaran güçsüzdü ve komşusu İspanya'nın desteğine ihtiyaç duyuyordu. İspanya'ya sırtını yaslayan Portekiz'in sorunları, İspanya'nın girdiği savaşlarla daha da arttı. Doğu ticaretinden gelen mallar, Portekizli yetkililerce doğu yönlendirilemediği için verim düşüyor alınan idari kararlar çözüme kavuşturmuyordu. Artan mali sorunlar, acilen bir çözüme ihtiyaç duyulduğunu gösteriyordu. Önce Lizbon'da Doğu'dan getirilen her şeye %50 gümrük vergisi gelecek ve tüm uluslar bu ticari faaliyette yer alabilecek gibi bir söylenti yayıldı ancak çok geçmeden bu söylentilerin yerini rakiplerini takip ederek anonim şirket kurma fikri aldı. Çeşitli lobi faaliyetleri ile şirketin kuruluşunu Kraliyet'in gündemine sokmak için girişimlerde bulunuldu. Şirketin yapısında sadece İspanyol ve Portekiz tüccarları değil, iş yapmak isteyen bütün dost tüccarlar yer alabilmeliydi, özellikle Cenevizliler başarılı ticari faaliyetleri ile çok faydalı olabilirlerdi. Yatırımcılarına Kraliyet tarafından sağlanan çeşitli avantajlar vaat eden hisseleri alım satıma uygun olan, yıllık %4 kar garantili ve kralın bile sadece hissedar olarak yer aldığı bir şirket kuruldu. Şirketin Hindistan'daki birimlerinin 1630'larda gönderdiği değerli madenlerdeki acente kârı %50'lerin üzerindeydi. Rekabetin yüksek olduğu pazarda coğrafi keşifler serüvenine ilk başlayan ülke, ticari açıdan diğerlerinin çok gerisindeydi. Hollanda Birleşik Doğu Hindistan Şirketi, 520.000 sterlin gibi bir meblağ ile yıllar önce ticarete başlamıştı ve İngiliz Doğu Hindistan Şirketi ise 1.6 milyon sterlin gibi bir serveti sermaye etmişti ancak her iki ülke büyük sermayelerinden destek alarak sermaye oranlarının birkaç katı borçlanarak daha hacimli bir ticaret yürütüyorlardı. Kurumsal yönetim prensipleri açısından güvensiz inşa edilen şirkette herkes kendi menfaatlerini gözetmeye başladı. Terfi imkanları ve teşvik imkanları yoktu. Şirkete yönetici olarak getirilen tüccarlar, şahsi işlerine vakit

ayırıp şirket işleriyle ilgilenmiyorlardı. Ve çeşitli kişilere ödenen aşırı yüksek maaşlar, şirketin sonunu getirdi (de Silva, 1974).

Portekiz Doğu Hindistan Şirketi, Portekiz'in ihtiyacı olan mali rahatlamayı sağlayacak bir işlevselliğe ulaşamamıştır. Dikkat edilmesi gereken bir husustur; Portekiz coğrafi keşiflerde öncü olmasına rağmen bunu ticari faaliyetlerine doğru yansıtamayıp ekonomik açıdan noksan kalmıştır. Sonrasında ekonomik fonksiyonu daha iyi işletebilmek için alınan şirketleşme kararı da yönetimin değil, ilgi gruplarının talepleriyle oluşmuştur. Burada izlenen metot ise kendilerinden sonra coğrafi keşifler sürecini tecrübe eden ama ekonomik boyutu daha iyi değerlendiren ülkeleri taklit etmek olmuştur.

2.2.4.Hollanda Doğu Hindistan Şirketi

Şekil 6: Hollanda Doğu Hindistan Şirketi (Wikipedia, 2022)

1602 yılında kurulan şirket orijinal ismi '' Verenigde Oost-Indische Compagnie'' biçimindedir. Birleşik Doğu Hindistan Şirketi olarak da bilinen şirket, coğrafi keşifler dönemine damga vurmuştur. Hollanda adına savaşma, para basma, bayrak sahibi olma, kendi sömürgesini kurma, antlaşma imzalama, askeri personel çalıştırabilme, askeri tesis inşa edebilme ve ayrıcalıklı vergi oranları gibi haklarına sahipti. Şirketten önce de Hollanda'dan baharat ticaretine çıkan şirketler olmuştu. Şirketler arası rekabet alım yönünde fiyatları arttırdığı için ticaretin maliyeti artmaktaydı. Hollandalı tüccarlar bu gidişatın sürdürülebilir olmadığını görüp yakında bozulacağını düşünmekteydi. Bu durumda ticari alanların Portekiz'in kontrolüne geçmesi söz konusu olabilirdi. Kamu otoritesinin bu soruna çözüm bulması gerekliydi. Öncelikle kamu otoritesi, şirketlerin uyumlu çalışmaları gerektiği konusunda ikazda bulundu. Şirketlerin hepsi ayrıcalıklı imkanlar isteyip kendi tüzel kişiliklerinin menfaatini önceliyordu. Hollanda eyaletlerine ayrı ayrı müracaatlarda bulunan şirketlerin talepleriyle ilgili görüşmeler genel mahiyette olumlu geçse de sonuçsuz kalıyordu. Görüşme süreçlerinin neticesinde eyaletlerin ayrı ayrı bir imtiyaz verme durumu yerine bütün Hollanda'yı temsilen Hollanda Genel

Meclisi'nin konuyu ele alması kararlaştırıldı ve monarkında sürece verdiği açık destekle İngilizlerin East India Company model alındı. Şirket kuruldu ve düzenlemeler yapıldı. Şirketin ticaret tekeli, ağır hukuki tedbirlerle koruma altına alındı. Şirketin hisse dağılımı, sermayeye katılım oranına göre belirlenirken her bir şehrin temsil gücü de hisse dağılımıyla kendini göstermişti. Şirketin sermayesine katılımda emek gücüyle çalışan işçilerden mahalle esnafına kadar çok kapsamlı bir yatırımcı tabanı vardı. Kuruluşunda temel amacı en fazla kârı elde etmek olan şirketin din, mezhep, ırk veya milliyet gibi bir ayrımı yoktu. Şirketin imtiyazları ve motivasyonuna uygun olarak donatılmış olağanüstü yetkileri, şirketin Hollanda'nın ötesinde bir Hollanda olmasını sağlamıştı. Zamanında İspanyolların baskılarıyla göç etmek zorunda kalan Yahudilerin bir kısmı Hollanda'ya sığınmıştı ve Hollanda'nın bu başarasında onların da katkısı yoğundu (Sertkaya, 2013).

Şekil 7 : En Değerli Şirketler (Visual Capitalist, 2017)

Dünya tarihindeki ilk halka arzın kahramanı olan Dutch East India Company, ulaşmış olduğu piyasa değeriyle de son derece şaşırtıcı bir tablo ortaya koymaktadır. Faal olduğu dönemlerde 78 milyon Hollanda florini yani 7.9 Trilyon $ değerinde bir değerlemeye ulamıştır. Bu görsel durumu daha net ortaya koymaktadır.

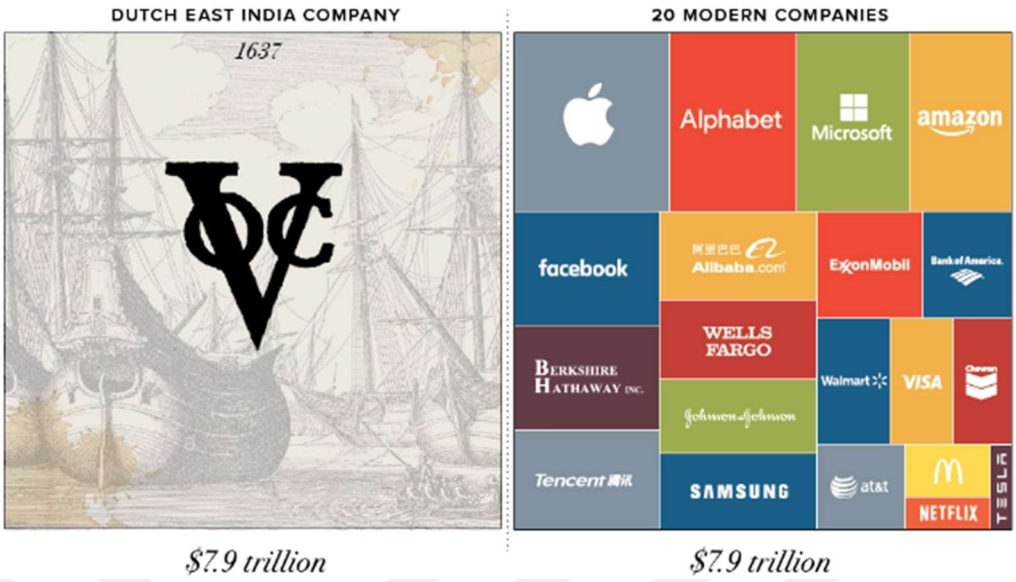

Şekil 8: VOC ve 20 Modern Şirket (Visual Capitalist, 2017)

Ducth East India Company, günümüzde en değerli 20 şirketin toplam piyasa değerine denk olacak bir değerlemeye ulaşmıştır. Tarihteki ilk halka arz şirketi olan VOC, 70.000 çalışanıyla dünyanın pek çok yerinde aktif bir ticaret yürütüyordu (Desjardins, 2017).

Şirket, kapitalizmin katalizörü olmasa da toplulukların çok güçlü bağlar kurmalarına sebep oldu. Yalıtılmış alanlara ulaşıp orada bu küçük gezegen hakkında bilgi edinilmesini sağlamış olmanın yanında dar görüşlülüğün azalmasına da katkı sağlamıştır (Andrade, 2018).

Şekil 9: VOC (Around-Amsterdam, 2022)

Weber, VOC ve İngiliz rakibini modern anonim şirketlerin başlangıç etabı olarak değerlendirmiştir. Devredilebilir hisse senetlerini ve defter tutmadaki yenilikleri inovatif bir biçimde ele alırken sürecinde modern muhasebenin gelişiminde katkı sağlayacak bir rolü olduğunu belirtmiştir. Marx ise şirketi kan emici bir rant sistemi olarak yorumlamıştır. Şirketin çalışma biçiminin entelektüel yorumundan öte VOC, oldukça riskli bir çalışma ortamı sunuyordu. Hollanda'dan çıkış yapan denizcilerin geri dönüş

oranı %60, yurtdışı limanlarından çıkış yapan denizcilerin geri dönüş oranı %42 gibi düşük oranlara denk geliyordu. Bu durum askerler için daha kötüydü. Hollanda limanlarından çıkış yapan askerlerin geri dönüş oranı %30, yurtdışındaki limanlardan çıkış yapan askerlerin geri dönüş oranı %19 civarındaydı. 1725 ila 1786 yılları arasında yaklaşık 95.000 VOC çalışanı ölmüştü. Ücretsiz iş gücü olarak görülen köleler de şirketin faaliyetlerinde hem mal hem de araç olarak kullanılıyordu (Lucassen, 2004).

Sadece Batavia, Cape Town, Cochin, Colombo, Kotah Ambon, Malacca ve Vlaardingen yerleşimlerinde onbinlerce köle yerleştirilmişti. Bu yerleşkelerin bazılarında kölelerin oranı %49'a kadar ulaşıyordu. Batavia yerleşiminde bulunan kölelerden 3500 kadarı çocuklardan oluşuyordu. 1687-88 yılları arasında Hollanda'nın toplam köle sayısı 66.000 civarındayken Hollanda'nın yıllık köle ticaretinin hacmi 6000 civarındaydı. Ancak şirketin toplam ticaretinde köle ticaretinin payı %0,5 dolaylarında kalmaktaydı. Köle ticareti çok kârlı bir ticaret değildi (Vink, 2003).

1779 yılı ile şirketin karlılığında düşüşler gözlemlenmeye başlandı. Asya üzerinden gerçekleştirilen ticarette de daralmalar söz konusuydu. Baharat ticaretinde yaşanan daralmayla tartışmaların ardı arkası kesilmiyordu. Gelirlerine göre şirket yetkililerinin servetleri arasında uçurum gözleniyordu. Görev yaptığı süre boyunca aldığı maaşın onlarca kat üzerinde servete sahip olan yetkililerin yolsuzluk yaptığı belirgin bir durumdu. İngilizlerle olan mücadeleleriyle uğraşan Hollanda, şirkette yozlaşmayla çaresiz hale gelirken şirkette günden güne iflasa doğru sürükleniyor ve hissedarları rahatsız ediyordu. 1786'da 49 bin Hollanda florini civarında olan açık 1788'de 64.000, 1789'da 74.000 ve 1790'da 80.000 civarına ulaşmıştı. Ve sonunda oluşan savaş koşullarıyla şirket kapatılarak tasfiye edildi (Van der Kroef, 1948).

2.3.Sanayi Devrimi

Geleneksel üretim metodundan makine tabanlı bir üretim metoduna geçişin kavramsal karşılığı olan Sanayi Devrimi, İngiltere'de dokuma sektörüyle başlamıştır. Ekonomist Adolphe Blanqui tarafından isimlendirilen süreç, ''Revolation'' ifadesiyle karşılansa da kelimenin ana anlamı olan kaos ve yıkım ifadelerini karşılayacak biçimde ifade edilmemiştir. Kavramdan kastın yeniden yapımdır. Kullanım biçimi

rönesans ile benzer niteliktedir. İnsanlık tarihi açısından kritik öneme sahip olan bu olgu, bilinen ekonomik faaliyetlerin kökten dönüşümünü sağlayacaktır. İnsanların yaşam kalitelerini artıracak ve üretimde verimliliği hiç olmadığı kadar yüksek bir noktaya çekecektir. Sanayileşme olarak da ifade edilen kavramın zamansal izdüşümü hususunda tartışmalar olmuştur. 1780 ila 1850 tarihlerine çoğunluk atıfta bulunsa da bu süreci 1750'den başlatan olduğu gibi 1850'de hala sadece belli alanlarla sınırlı olduğu için bu tarihlerde cari olmayan bir olgu olduğunu belirten de olmuştur. Bu tartışmalardan daha hararetli olan tartışma ise sanayileşme olduğunun neden kendini ilk İngiltere'de gösterdiğidir. Bununla ilgili olarak bu ifadeler sıralanmaktadır;

- Deniz gücünün diğer ülkelere nazaran daha etkili olması ve sömürge kapasitesinin genişliği,
- Burjuva ve aristokrasi arasındaki çatışmada yönetimin burjuvadan yana olması,
- Köle ticareti ve yan alanlarında büyük kazanımlar elde etmesi,
- Mali istikrar ve güç,
- Patent mevzuatının geliştirilmesi,
- Kapitalizme münasip özel mülkiyeti özendirici hukuksal zemin,

İngiltere'nin sanayileşme sürecini ilk müşahede eden ülke olmasında bu hususların önemi vardır (Küçükkalay, 1997).

Yukarıda belirtilen gerekçeler dışında bir başka Avrupa ülkesi yerine sürecin neden İngiltere'de başladığını sorgulamak tabiidir. Ticari açıdan elde edilen gücü merkeze alacak olursak yollar yapıldığını ve bankacılık sisteminde gelişimler olduğunu görebiliriz. Teknik yenilikleri merkeze alırsak Çin pek çok teknik yeniliği bulmuş ve dünyaya kazandırmış bir medeniyete sahiptir. Patentler üzerinden konuya yaklaşacak olursak İngiltere'de yılda 3 patentin kabul aldığı dönemde Fransa'da yılda 6 gibi neredeyse iki katına ulaşan bir sayı oluşuyordu. Merkantilizmi merkeze alan yaklaşım ise tarihi süreç içerisinde benzer adımları atmış olan ülkeleri göz ardı etmiş olur. Fransa'da dokumacılık sektörü İngiltere kadar etkindi ve Fransa'nın bu sektördeki ticaret hacmi, İngiltere'nin bu sektördeki ticaret hacminden büyüktü. Konuyu iç pazarın tüketim talebi üzerinden ele alırsak Fransa nüfusu, İngiltere nüfusunun üç katıydı. Bu noktada ise konu dini yaklaşıma gelmektedir. İngiltere, sadece konformistlere kiliseye girebilme hakkı vermiştir. Bu da konformist

olmayanların pek çok teknik çalışmada rol oynamasına dolaylı olarak imkân tanımıştır. Dinin mikro açıdan etkisine bakıldığında, İngiltere'de kişinin sefaleti tembelliği ile ilişkilendirilerek çalışmanın yüceltildiği bir tema vardır, bu da İngiltere'yi Fransa'dan ayrıştıran bir başka husustur. Birçok faktörün aynı anda bir araya gelmesinin neticesiyle sürecin ortaya İngiltere'de çıktığını söylemek doğru olacaktır (Rostow, 2012).

İngiltere ve Fransa mukayesesinde, Fransa bilimsel faaliyetler yönünden İngiltere'den bariz bir biçimde üstündü. Teknolojik gelişimin İngiltere'de Fransa'dan daha yoğun olduğunu iddia etmek temelsiz kalacaktır. Jean Ryhiner, İngiltere'ye dair anılarında ''İngilizler buluş geliştirmekle değil ama buluşları neticelendirmekle övünebilirler… buluş Fransa'da geliştirilse de İngiltere'de neticelenir,' biçiminde ifadeyle görüşünü dile getirmiştir. Bir bilimsel ortaya koymak ile onu pratik sorunlar için uygulanabilir bir çözüm haline getirmek birbirinden farklıdır. Bilimsel çalışmayı, ticarileştirilebilir ürün haline getirmek için içtimai ve iktisadi zeminin buna müsait olması gerekir. İngiltere'yi Fransa'dan ayıran temel fark ise budur (Kaymak, 2011).

Sanayi devrimi sürecinde yapılan icatları ve patentte konu yeniliklere dair bilgi sahibi olmak verimli bir değerlendirmeyi mümkün kılacaktır.

- 1753 Kolonici Benjamin Franklin – Paratoner (Elektriğin Doğası)
- 1764 James Hargreaves – Büküm Makinesi
- 1769 Richard Arkwright – Su Mekanikli Büküm Makinesi
- 1772 Daniel Rutherford & Joseph Priestly – Nitrojen Ayrıştırma
- 1775 Joseph Priestly Hidroklorik Asit – Sülfürik Asit Keşifleri
- 1776 James Watt, 1765 yılında keşfettiği buhar makinesinin 1769'da patentini alıp bu tarihte üretime başlamıştır.
- 1779 Samuel Crompton – Verimlilik artıran bükme milini geliştirdi.
- 1789 Henry Cort -Demirin eritilerek imalat hammaddesi olarak kullanılmasını sağlayan yöntemi geliştirdi.
- 1784 Cladue – Louis Berthollet – Klor Ağartma Tekniği (Tekstil'de Verimlilik)
- 1785 Vaiz Edmurd Cartwright – Mekanik Dokuma Tezgahı
- 1794 Paris – Lille arası Telgraf Hattı

- 1798 Edward Jenner – Çiçek Hastalığı Aşısı
- 1799 Charles Tennat – Ağartma Tozu
- 1800 Alessandro Volta – Elektrik Pili
- 1800 Richard Trevithick – Yüksek Basınçlı Buhar Makinesi
- 1821 Michael Faraday – İlk Elektrik Motoru
- 1825 George Stephenson – Buhar Lokomotifi
- 1859 Etienne Lenoir – İçten Yanmalı Makine
- 1877 Nikolaus Otto – Dört Zamanlı İçten Yanmalı Makine
- 1885 Karl Friedrich Benz – İlk Benzinli Araç

Böylesine hızlı bir dönüşümün yaşandığı atmosferde hızlı üretim için fabrikalarda işçilerin daha çok çalışmasını sağlamak amacıyla cezalar getirilmiştir. İş ve ev arasındaki zaman kaybını minimuma indirmek için fabrikaların bulunduğu yerlerin yakınlarına barınaklar inşa edilerek işçilerin orada kalmalarına dönük adımlar atılmıştır. Fabrikalardaki işçi talebi patlama yapmış ve köyler terk edilerek fabrikaların bulunduğu noktalara hızlı bir göç süreci başlamıştır. Bu süreç içerisinde gelen işçilerin aileleri de adeta işçi ailesi olmaktan çıkarak fabrika çalışanı olmuşlardır. Çocukların okul saatleri, çalışma saatleri temel alınarak düzenlenmiştir. Fabrikadaki işçinin çalışma performansının azaldığı anlarda cezalandırılarak performans düşüklüğünün önüne geçilmekteydi (Çiçekler, 2010).

Kötü çalışma koşullarının arkasında işçilerin insani değerini görmezden gelen anlayışla makineyi üretimin merkezine oturtan bir zihniyet bulunmaktaydı. Bu durum işçinin emeğine uzaklaşmasına ve ona yabancılaşmasına sebep oluyordu. Makinenin yaygınlaşan kullanımı, nitelikli işgücünü olumlu yönde etkileyeceği düşünülürken aslında kalifiye işgücüne olan ihtiyacı deruhte ediyordu. İnsan emeğinin değersizleşmesiyle birlikte makinenin yüceltilmesi, işçi topluluklarını kızdırarak ‘’Ludizm’’ olarak adlandırılan makine kırıcılık olarak tercüme edilen bir eyleme dönüştü. Karşılığında idam cezasının olması bile insanları bu eylemi gerçekleştirmekten alıkoymamaktaydı (Koca, 2020).

Ned Ludd, kendilerine Ludizm taraftarlarının sembolüydü. Leicester civarında çıraklık yapan Ned Ludd, baskı altına alınmaktan hoşlanmayan biriydi ve kendisine dayatılan çalışmayı kabul etmediği bir gün patronunun şikâyeti üzerine hâkim

tarafından kırbaç cezası verilmişti. Olaydan sonra Ned Ludd, sisteme olan nefretini eline bir çekiç alıp makinelere zarar vererek yansıtmıştır (Hammond & Hammond, 1919).

Ludizm'in sembolü olan Ned Ludd kimi kaynaklarda ise General Ludd olarak belirtilir. Ancak gerçekte bu isimde birinin varlığına ilişkin herhangi bir tutarlı veriye ulaşılamamıştır. Ancak hadiselerin bu yönde ilerlediği ve makine kırıcılık olarak dile getirilen sabotaj faaliyetlerinin farklı sanayileşme bölgelerinde gerçekleştiğini belirtebiliriz. İngiliz edebiyatı içerisindeki yerini dokumacıların Robin Hood'u olarak betimlemek doğru olacaktır. İnsani çalışma koşullarının göz ardı edildiği üretim düzeni içerisinde hem çalışma saatleri çok fazlaydı hem de gün geçtikçe tek kişinin çalışması bir ailenin geçimi için yetersiz hale geliyordu.

İşletme maliyetlerini düşürmek için izlenen ilk yol, kamu güvencesi altında olmayan işçi ücretleriydi. İşçinin patron karşısında hiçbir hakkının olmadığı, elindeki tek imkânın işe girişle ilgili yapmış olduğu anlaşma olduğu bu dönemde, yapılan iş anlaşmalarının işsizlik kaygısıyla yapıldığı gerçeğinin bilincinde olunmalıdır. İşçilerinin hiçbir hukuki haklarının olmamasının yanında topluca bir hak talebinde bulunmaları yani örgütlenmeleri yasaklanmıştır (Büyükşahin, 1997).

İngiltere'nin sanayileşmesinde, efsanevi bir ifade olarak; piyasada gerçekleşen devrim, özel sermaye tarafından finanse edilmiş olup aktörleri bireysel girişimciler olan bir devrimdir. İngiliz hükümeti, harcama stratejisinden vergi yapısına kadar müteşebbisin ihtiyaç duyduğu atmosferi tam anlamıyla sunmaktaydı. Diğer ülkelerde yukarıdan aşağı sanayileşme süreçleri işletilmeye çalışırken yahut ABD örneğinde olduğu gibi çeşitli teşvik mekanizmaları işletilirken İngiltere, tam liberal bir piyasa sunmaktaydı. Borçlanma yoluyla askeri kapasitesini güçlü tutan İngiltere, ticari merkez olarak güçlü duruşuyla kazanım elde ediyordu. Askeri ve iktisadi yapısı arasında bağ kuran İngiltere'nin bu durumu, sermaye gruplarının çıkarlarına olumlu yansıdığı için ülke ekonomisinin gelişiminde faydalı olmaktaydı. Özgün hukuki yapısıyla İngiltere, sermaye araçları, sigortacılık, patent kanunu ve sözleşme mevzuatına ilişkin talebi karşılayacak çözümler sunabilmekteydi. Hukuki düzende belirgin istikrarlılık ve bağımsız yargı ticari açıdan İngiltere'yi özgün düzenini tekit ederek sanayileşmenin tabanı olacak sermaye hareketlerine zemin görevi görüyordu. İngiltere, ''bırakınız yapsınlar devleti'' konumundaydı (Harris, 2004).

Japon Sanayi Devrimi'nin ana hatları Bankacılıkta Amerika Birleşik Devletleri ve Belçika model alında. Ordunun genel organizasyon biçimi Prusya'dan örnek alınırken deniz gücünde İngiliz Donanması model alındı. Meiji Hükümetinin organizasyon biçimine ise Prusya'nın mutlakiyetçiliği ve İngiliz – Fransız liberalizmi temel oluşturdu. Eğitim sisteminde ise Alman – Fransız yöntemleri esas alındı. 19. Yüzyılda borsa faaliyetlerini başlatan Japonya, yüzyılın son çeyreğinde oluşan mali sıkıntıları atlatmak için kamunun elinde olan pek çok şirketi özelleştirme yoluna gitti. Otomobil markasıyla dünyaca ünlü Japon şirketi Mitsubishi Group bu dönemde oluşturuldu. Özgün bir ticari klan olan Zaibatsu'nun Japon Sanayileşme sürecine doğrudan finansal ve daha da önemlisi kurumsal etkisi olmuştur (Grabowiecki, 2006).

Japonya, sanayileşmesi için özgün bir metodoloji uygulamıştır. Başarılı özgün bir model ortaya koymasında şüphesiz sosyolojik yapısının etkisi bulunmaktadır. Ancak temel faktör olarak bunun tek başına yeterli olduğu söylenemez. Doğrudan ya da dolaylı olarak siyasi iktidarın iradesi ''Meiji Restorasyonu'' olarak tetikleyici unsur olmuştur.

2.3.1. Sanayi Devrimi

Birinci Sanayi Devrimi'ne nazaran daha gelişmiş sistemlerin oluşturulduğu ve Henry Ford üzerinden oluşan bir sembolizmle Fordizm ifadesi etrafında şekillenen bir süreçtir. Teknoloji Devrimi olarak da adlandırılan 2. Sanayi Devrimi, biçerdöver, dikiş makinesi ve elektriğin yaygın kullanımı gibi gelişmelere işaret etmektedir (Berktaş & Dimli Oraklıbel, 2021).

Fordizm, üretim yöntemi olmasının yanı sıra içtimai yönlere sahip olan bir kavramdır. Teknik olarak, yoğun olan talebi karşılamaya yönelik tek tipçi, esnek olmayan ve verimliliği merkeze alan işçiyi montaj hattının bir parçası olarak değerlendirip birey olma hüviyetinin fabrikanın dışında bırakan sert kapitalist bir üretim metodudur. Fordizm'in başlangıç yılı, bu üretim anlayışıyla işbaşı yapacak işçilere 5 dolar ödemeyi önerdiği tarih olan 1914'tür. Aslında uygulama daha önce Eli Whitney isimli bir savunma sanayi üreticisi tarafından kullanılmıştır. Ordunun yüklü sipariş talebine cevap vermek için her parçanın ayrı bölümlerde üretilip birleştirilmesiyle hızlı bir üretim sürecinin işlediği gözlemlenmiştir. Ancak Ford'un

uygulamaları, diğer üreticilere de yansıyarak belirli bir dönem sonra üretimde temel metodoloji olmuştur. Henry Ford, uyguladığı taktiğe inanmıştır. Herkesin personel çıkardığı süreçte o personel ödemelerini artırmıştır ancak sonunda o da personel çıkarmak zorunda kalmıştır. Çalışanın aldığı ödemeyle kalmayıp aynı zamanda onu nasıl harcadığını da kendi iş prosesinin içerisinde değerlendirilmiştir. Muteber olan aile bağları olup sosyal normlara uygun hayat süren içki tüketmeyen bir yaşam tarzıdır ve bunu teşvik için personel istihdam edip fabrika çalışanlarının evlerine ziyaretler düzenletmiştir. Fordizmin temel parametreleri ise;

1. Kitlesel Üretim ve Tüketim; Belirli bir kişinin zevk ve ihtiyaçlarını dikkate alarak değil de toplumsal talebi okuyup genelin ihtiyacına cevap verme amacı gütmektedir.
2. Tam Standardizasyon; Sabit kitle talebine karşılık verebilmek için üretimde tam standardizasyon hakimdir.
3. Esnek Olmayan Üretim; Üretim prosesi, sabit bir ürünü çıkaracak biçimde tasarlandığı için üretilen mal üzerinde değişiklikler yapabilmek mümkün değildir. Aynı zamanda üretim elemanlarının ürünün bütününe dair bilgisi olmadığı için üretim sürecindeki başarıları tam standart hale getirilmiş görevi yapmakla sınırlıdır.
4. Nitelik Önemsiz Rutin Çalışan; Standart bir misyonu gerçekleştirmek için bugün ki üretim bandı robotlarıyla aynı işlevi gören çalışan istihdam edilir. Personel ikamesi kolaydır.
5. Keynesyen; Kamu tarafından sanayinin desteklendiği ve tüketim olanaklarının genişletilmesi yönünde gayret içeren bir piyasaya uyumludur.
6. Merkezi Sektör; İktisadi düzen içerisinde sanayi üretimin merkezinde yer alır. Dönüşümsel olmadığı için diğer sektörlerin ona uyumlu mikro üretim birimleri olarak varlığını beklenti eder.
7. Hegemonik; Yapısalcı bir yaklaşıma denk gelir. Kişiyi parçanın ögesi olmaya ve uyumlu olmaya iter.
8. Yaşam Tarzında Belirleyici; İnsanın nasıl çalışan insan olacağını tanımlar ve para kazanmayı öğretirken akabinde onu nasıl sarf etmesi gerektiğini de belirlemeye gayret eder.

Fordizm, İkinci Sanayi Devrimi süresince hâkim üretim parametrelerine karşılık gelen kavram olsa da sonrasında tamamen üretim süreçlerinden ayrılmamıştır (Saklı, 2013).

2. Sanayi Devrimi'nden 3. Sanayi Devrimi'ne geçiş içerisinde çok kapsamlı ve sancılı süreçleri barındırmaktadır. 2. Sanayi Devrimi'nden 3. Sanayi Devrimi'ne geçiş sürecinde 2. Sanayi Devrimi'nin temel konularını gözden kaçırmamak gerekir. Hammadde savaşları, enerji kaynakları için verilen savaşlar konusunda bilgi sahibi olmak ve 3. Sanayi Devrimi'ni mümkün kılacak ''geliştirici savaş'' olgusunu derinlemesine kavramak gerekir.

2.3.2.Petrol ve Savunma

Neft olarak ifade edilen petrol maddesinin kullanımı, 1228'lerde Rum Ateşi olarak bilinen silaha dayanır. İnsan hayatından yoğun bir biçimde yerini almaya başlamasını sağlayan olay, bir Diesel isimli bir Alman firmanın içten yanmalı makineyi icadıdır. Bu icatla birlikte otomotiv sanayinin gelişimi ve küresel ölçekte talebi artıran unsur olmuştur. Öyle ki petrol şirketlerinin faaliyetleriyle alakalı bir sorun çıktığında petrol şirketinin merkezinin yer aldığı ülke, bu soruna karşılık faaliyet alanı olan ülkeye nota vermiştir. Sanayinin gelişiminin temel yapı taşı olan enerjinin kaynağı petroldür. Ve petrol bu yönüyle askeri, siyasi ve ticari süreçlerin iç içe geçmesini sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan kısa süre önce İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri, Standard Oil (Rockefeller) – Royal Dutch (Deterding) faaliyet alanları üzerinden karşı karşıya gelmiştir. Gerilimin konusu Venezuella'nın petrol sahalarıdır. Çeşitli petrol alanı mücadeleleri esnasında ticari bir işletme olan Standard Oil'in yetkilileri, ABD hükümetine deniz üstünlüğünü sağlamak taleplerde bulunmuş ve bunun sonucunda deniz üstünlüğü sağlandığı takdirde Standard Oil'in küresel petrol üstünlüğünü kuracağını iletmiştir. Yine Birinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan Wilson Prensipleri, ABD'ye müdahale imkânı verebilecek teorik temeli oluşturmuştur. Petrol şirketlerinin çıkarları ile ulusal güvenlik kavramı siyasi açıdan paralel nitelikte değer görmeye başlamıştır. (Emeklier & Ergül, 2010).

Winston Churchill'e atfen söylenen sözde parlamento konuşmasında '' bir damla petrol, bir damla kandan daha kıymetlidir'' ifadesini pek çok kaynakta belirtilse de bu ifadeyi doğrulayacak ana kaynak gözlenememiştir. İfadenin romantik ve antipati

oluşturacak yönde kitleyi harekete geçiren bir mesaj olması hasebiyle metnin edebi kalitesini artırmak amacıyla çalışmalara eklendiği düşünülmüştür. Her ne kadar söz ona ait olmasa da konuyla ilgili;

Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa'nın Eski Başbakanlarından Georges Clemenceau, Wilson'a '' Une goutte de petrole vaut une goutte de sang'' yani ''bir damla petrol, bir damla kana bedeldir'' biçiminde bir ifade kullanır. İfadeden kasıt; Fransa'nın savaşı kazanmasını istiyorsanız, bize acilen petrol ulaştırmanız gerekli şeklindedir. Bu durum aynı zamanda İngiliz Lord Curzon ise ''Müttefikler bir petrol dalgasının üzerinde zafere yüzüyor'' biçiminde bir ifadeyle askerî açıdan İkinci Dünya Savaşı'nda petrolün önemini vurgulamıştır. Hem Birinci Dünya Savaşı'nda hem de İkinci Dünya Savaşı'nda petrole erişim ve zafer arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. 1880'de İngiliz Amiral John Fisher, Kraliyet Donanması'na bağlı gemilerin kömürden petrole geçişinin performans artırıcı bir unsur olacağını değerlendirdi. Alman kuvvetlerine karşı üstünlük kurmak için önemli olan bu durum karşısında zengin kömür yataklarına sahip olan İngiltere'yi petrole geçiş konusunda ikna çabalarına girişti. İngiliz Parlamentosu bu durum karşısında pek istekli olmadı ancak Deniz Kuvvetleri Birinci Lordu Winston Churchill'de aynı iradeyi gösterince 1912'de donanma filosu tamamen petrole geçti (Meierding, 2020).

İkinci Dünya Savaşı sırasında petrolle ilgili Çinlilerin kullandığı bazı yaygın ifadeler vardı; ''Bir damla kan, bir damla petrol'' – ''Petrol sıvı altındır, gerçek altından bile değerlidir''(Lin-chun, 2012). Bu ifadeler Çin bölgesinde petrolün önemine dair yaklaşımı gözler önüne seriyor.

2.3.3.Prusya'nın Sanayileşmesi

Alman Sosyoloji Derneği'nin kurucularından Avusturyalı Sosyolog Rudolf Goldscheid, ''Kapitalistler, büyük ölçekli kâr için daima devlete ihtiyaç duyar, maliyenin desteği olmaksızın iktisadi, içtimai ve siyasi olarak baskın konumlarını pekiştiremezler,'' diyerek sanayileşme sürecinde ve ekonomik sacayağının gelişiminde kamunun desteğine dikkat çeker. 1840 öncesi sanayileşmeye dönük adımlar yönetici kesimin isteksizliğiyle sekteye uğramıştı ve yapılan yatırımlar başarısız olmuştu. 1830'ların başlarında özel müteşebbisler tarafından başlatılan

demiryolu projeleri, bürokratik menfaat çatışmaları sebebiyle engellendi. Örneğin taşımacılık konusundaki bütün kontrolü elinde bulunduran Posta Bakanlığı, demiryolunun gelişimi ile haklarından mahrum olmak istemiyordu. Yine sivil sermayenin kullanılacağı projeler için çeşitli anayasal haklar verilmesi söz konusuydu ve iktidar bu tavizleri vermek konusunda isteksizdi. 1840 ila 1848 arasında sanayileşmeye olan ilgi arttı. 1850'lerde hükümet gerekli anayasal adımları attı ve bu süreçte başarılı olmak için ilk olarak demiryolu inşa çalışmalarına başladı. Demiryollarının inşası için gerekli borçlanma imkanlarını oluşturdu. Görece liberal politikalar ile endüstriyel girişimcilik teşvik edilmeye başlandı (Tilly, 1996).

Alsas-Loren (Alsace-Lorraine), Fransa ve Almanya arasında büyük bir gerilim sebebidir. Almanya eriştiği 2800 milyon ton demir cevherinin yaklaşık 2000 milyon ton kadarı Loren bölgesindedir. Loren'de bulunan yataklardan yılda yaklaşık 500 bin ton demir cevheri elde eder. Teknik gelişmelerle 21 milyon ton kadar demir cevheri çıkarılmıştır. 1903'e kadar Almanya, yurtdışından bir ton bile demir cevheri ithal etmemiştir. Almanya, askeri ve endüstriyel gelişimini bu alana dayandırmaktadır eğer bu alan Almanya'nın kontrolünden çıkarsa çok büyük bir mali darbe vurulacaktır. Buna karşılık Fransa, kömür ihtiyacını Almanya'dan karşılayacak olursa bu darbenin oluşturabileceği negatif etkiler azalabilir. Bu Fransa'nın ve İngiltere'nin çıkarına olur. Fransa'nın tüketimde kömür ihtiyacı var ve bununda bir kısmı bu bölgede yer almaktadır. Fransa bu bölgede bir tampon devletin kurulmasını istemektedir çünkü bu şekilde ihtiyacı olan kömüre vergisiz ulaşabilir. Eğer Alsas Loren, Fransa'ya verilirse 43 milyon ton düzeyinde demir cevherine erişimi olacaktır ve Almanya'da 8 miyon tona mecbur kalıp sanayisi daralacaktır (Brooks, 1917).

Almanya'nın demir-çelik üretimi, İngiltere'ye nazaran çok daha fazlaydı. 1913 yılında, Almanya 15.600 ton, İngiltere 9000 ton üretebilmekteydi sadece Amerika Birleşik Devletleri 31.800 ton ile Almanya'yı geçmekteydi. Almanya buradaki üstünlüğünü Lorraine bölgesinden çıkardığı cevhere borçluydu. 1913'te çıkardığı 28.000.000 ton cevherin 21.000.000 ton'u Lorraine bölgesinden gelmekteydi. Ayrıca Ren nehrini elinde bulunduran Almanya çok önemli bir su yolunu kontrol edebiliyordu. İsviçre'de başlayıp Hollanda'da biten nehir Almanya'nın elini güçlendirmekteydi. Söz konusu nehir civar bölgede çıkarılan kömür için adeta bir anayol işlevi görmekteydi. Ren Nehri civarında yapılan ve kömür – demir nakliyesini

kolaylaştıracak kanal çalışmaları, nehri tekelinde bulunduran Almanya için çok önemliydi. Bunun sağladığı ekonomik ayrıcalığın yanı sıra vermiş olduğu siyasi güç Almanya'yı bölgede domine edebilecek niteliktedir. 1913'te Lüksemburg'da bulunan 46 yüksek fırının sahibi Almanlardı. Yine 6 maden şirketinin 3 Almanlara aitti (Gallois, 1918).

Kamu maliyesi temelinde yükselen Almanya, coğrafi avantajlarını da değerlendirip demir – çelik ve kömür üzerinde sanayisini geliştirme konusunda başarılı oldu. Almanya'nın sanayileşmede yükselişi ve kendinden daha önce sanayileşme sürecine giren İngiltere'yi geçişi, İngiltere'nin çıkarlarını tehdit eder boyutlara ulaşmaktaydı. Milli birliğini sağlayan Almanya, Fransa'daki karışıklıklardan istifade ederek dengeli bir biçimde Avrupa içerisindeki karışıklıkları lehine çevirmekteydi. Demir Şansölye namıyla tarihte yerini alan Otto Von Bismarck'ın stratejik liderliğinin de burada büyük payı olduğu görülmektedir.

Otto Von Bismarck, Demir Şansölye unvanını elde ettiği temel mesele diplomasi alanında başarılarıdır. Fransa ile barışı sağlamasının yanında Avrupa'da kazanımlar elde ederken başarılı diplomatik uygulamalarla aleyhine oluşacak durumları da baskılamıştır. Birleşmelerle Almanya'yı Avrupa'da etkin bir konuma getirmesi, unvanına layık olduğunun göstergesidir (Tawfeeq, 2020).

Alman sanayileşme sürecinin sert yükselişi, Avrupa'daki dengeleri sarsarak Birinci Dünya Savaşı'na giden süreci başlattığını ve Birinci Dünya Savaşı sonuçlarının İkinci Dünya Savaşı'nı tetikleyerek küresel bir dönüşüme sebep olduğunu açıktır. İkinci Dünya Savaşı süresince gerçekleşen yeniliklerin savaş sonrası toparlanma sürecinde yeniliklerin ticarileştirilmesi, bugün Endüstri 3.0 ve Endüstri 4.0 olarak nitelendirilen kavramların oluşmasını sağlamıştır. Ancak birliğini henüz sağlamış Almanya'nın hiçbir mali temeli olmaksızın kamu maliyesine dayanarak yükseldiği biçimindeki bir değerlendirme ne ölçüde tutarlı olabilir? Gelişimi destekleyen mali kaynakların temelini incelemeksizin ekonomik düzenin temel paradigmalarını ortaya koymak ve ulusal ölçekte başarılı girişimlerin oluşmasını sağlayacak pazar koşulları oluşturmak mümkün değildir.

Tablo 6: 18. & 19. Yüzyıl Devlet Borçları ve Borç Verenler

Year of Issue.	Rate of Interest.	Name of State.	Total Amount of Loan Contracted for.	Amount of Loan Issued in London *	Price of Issue.	Agents for Issue.
	Per cnt.		£	£	Per cnt.	
1794	3	Germany, Empire....	4,600,	4,500,	—	Boyd, Benfield, and Co.
1797	3	Germany, Empire....	1,620,	1,620,	—	Boyd, Benfield, and Co.
1803	6	United States	—	—	—	London, Amsterdam, and Paris, for Louisiana
1810?	3	Portugal	895,	895,	—	Appears to have been made from Sinking Fund, but sold separately
1817	5	France	—	—	—	Sale of Rentes by Barings and Hopes
1818	5	Prussia	5,000,	—	70 75	Rothschild and Sons
1822	6	Chili	1,000,	1,000,	70	Hullett Brothers and Co.
,,	6	Colombia	2,000,	2,000,	84	Herring, Graham, and Powles
,,	5	Denmark	3,000,	2,000,	77½	A. F. Haldemand and B. F. Goldschmidt †
,,	6	Peru	1,200,	450,	88	Fry and Chapman
,,	5	Russia	3,500,	3,500,	81	Rothschild and Sons
1823	5	Austria	3,300,	3,500,	82	Rothschild and Sons
,,	5	Portugal	1,500,	1,500,	87	—
1824	5	Brazil.....	1,686,	1,686,	75	Rothschild and Sons Thomas Wilson and Co.
,,	6	Buenos Ayres	1,000,	1,000,	85	Baring Brothers
,,	6	Colombia	4,750,	4,750,	88½	B. A. Goldschmidt and Co.
,,	5	Greece	800,	800,	59	A. Laughman and Co.
,,	5	Mexico	3,200,	3,200,	58	B. A. Goldschmidt and Co.
,,	5	Naples	2,500,	2,500,	91½	Rothschild and Sons
	6	Peru	Balance 182,	750,	82	Fry and Chapman

(Tablo 7. Devam)

Year of Issue.	Rate of Interest.	Name of State.	Total Amount of Loan Contracted for.	Amount of Loan Issued in London.	Price of Issue.	Agents for Issue.
	Per cnt.		£	£	Per cnt.	
1825	5	Brazil	2,000,	4,000,	85	Rothschild and Sons
„	3	Denmark	5,500,	3,500,	75	Thomas Wilson and Co.
„	5	„	1,000,	—	—	See 1822
„	5	Greece	2,000,	2,000,	56½	Ricardo and Co.
„	6	Guatemala	1,429, 8s.	167,	73	Barclay, Herring, and Co.
„	6	Mexico	3,200,	3,200,	89¼	„
„	6	Peru	616,	616,	78	Fry and Chapman
1828	5	Spain	600,	600,	—	—
1829	5	Brazil	800,	800,	54	Thomas and William King
1831	5	Portugal	2,000,	2,000,	48	Ricardo and Co.
1832	5	Russia	6,000,	—	92¾	Baring Brothers
„	5	Portugal	600,	600,*	48	Ricardo and Co.
1833	5	Greece	2,344,	2,344,	100	Rothschild and Sons
„	5	Portugal	2,000,	2,000,	48	Ricardo and Co.
„	5	Russia	3,000,	3,000,	—	Baring Brothers
„	6	Portugal	1,000,	1,000,	94	I. L. Goldsmid
1834	6	Spain-Cuba	450,	450,	—	Wright
„	5	Spain	4,000,	4,000,	60	Ardoin and Ricardo
1835	3	Portugal	6,000,	6,000,	70	Rothschild and Sons
1836	4	Belgium	1,200,	1,200,	92	—
„	5	Florida	200,	200,	—	T. Wilson and Co.
„	6	Portugal	900,	900,	80	I. L. Goldsmid
1837	—	Portugal	1,000,	1,000,	—	I. L. Goldsmid
„	6	Spain-Cuba	113,	113,	—	—
1839	5	Brazil	313,	313,	78	Thomas and William King
1842	3	Chili	757,	757,	—	Baring Brothers
1843	5	Brazil	732,	732,	85	Sir I. L. Goldsmid
1849	5	Denmark	800,	150,	86	C. J. Hambro and Son
1850	5	Denmark	800,	800,	90	C. J. Hambro and Son
„	4½	Russia	5,500,	5,500,	93	Baring Brothers
1851	5	Sardinia	3,563,	3,563,	85	C. J. Hambro and Son
1852	5	Austria	3,500,	2,250,	90	Rothschild and Sons
„	4½	Brazil	1,041,	1,041,	95	Rothschild and Sons
„	4	Sweden	450,	450,	93	Palmer, McKillop, and Dent
1853	4½	Peru	2,600,	2,600,	85	C. de Murieta and Co. C. J. Hambro and Son
„	4½	„	400,	400,	—	J. Hegan and Co.

(Tablo 8. Devam)

Year of Issue.	Rate of Interest.	Name of State.	Total Amount of Loan Contracted for.	Amount of Loan Issued in London.	Price of Issue.	Agents for Issue.
	Per cnt.		£	£	Per cnt.	
1854	6	Turkey	3,000,	3,000,	80	Dent, Palmer, and Co.
1855	4	Turkey	5,000,	5,000,	102⅜	Rothschild and Sons
,,	4	Sardinia	2,000,	—	100	,,
1858	4½	Brazil	1,527,	1,527,	96	Rothschild and Sons
,,	4½	Chili	1,555,	1,555,	92	Baring Brothers
,,	4½	Sweden	1,229,	1,229,	94½	Ricardo and Co.
,,	6	Turkey	5,000,	4,380, 620,	85 62½	Dent, Palmer, and Co.
1859	3	Russia	7,000,	4,000,	66½	Thomson, Bonar, and Co.
,,	5	Alabama	100,	100,	—	Reid Irving and Co.
1860	4½	Brazil	1,373,	1,373,	90	Rothschild and Sons
,,	4½	Russia	8,000,	5,000,	92	Baring Brothers
1862	4	Denmark	560,	560,	91	C. J. Hambro and Son
,,	7	Egypt (first issue)	2,195,	2,195,	82½	Frühling and Goschen
,,	7	,, (second ,,)	1,098,	1,098,	84½	,,
,,	5	Italy	1,782,	1,338,	74	C. J. Hambro and Son
,,	5	Morocco	501,	501,	85	Robinson and Fleming P. P. Blyth
,,	4½	Peru	5,500,	5,500,	93	Heywood, Kennard, and Co.
,,	3	Portugal	5,000,	5,000,	44	Knowles and Foster
,,	5	Russia	15,000,	15,000,	94	Rothschild and Sons
,,	6	Turkey	8,000,	8,000,	68	Ottoman Bank C. Devaux and Co.
1863	4½	Brazil	3,820,	3,820,	88	Rothschild and Sons
,,	6	Colombia	200,	200,	86	London and County Bank
,,	7	Confederate States	3,000,	3,000,	90	Schroder and Co. Erlanger and Co.
,,	5	Italy	28,000,	3,000,	71	Rothschild and Sons
,,	3	Portugal	2,500,	1,250,	48	Stern Brothers
1864	7	Danubian Principalities	916,	916,	86	Ottoman Bank Stern Brothers
,,	5	Denmark	1,200,	1,200,	93	C. J. Hambro and Son
,,	5	,,	728,	728,	94½	Raphael and Son
,,	7	Egypt	5,704,	5,704,	93	Frühling and Goschen
,,	6	Mexico (Anglo-French)	12,365,	8,000,	63	Glyn, Mills, and Co. Int. Fin. Society Credit Mobilier Society
,,	5	Russia (Anglo-Dutch)	6,000,	6,000,	85	Baring Brothers Hope and Co.*
,,	4½	Sweden	2,223,	2,223,	92½	J. H. Schröder and Co.
1865	5	Brazil	6,800,	6,800,	74	Rothschild and Sons
,,	5	Italy	8,000,	8,000,	77½	General Credit and Finance Company

(Tablo 9. Devam)

Year of Issue.	Rate of Interest.	Name of State.	Total Amount of Loan Contracted for.	Amount of Loan Issued in London.	Price of Issue.	Agents for Issue.
	Per cnt.		£	£	Per cnt.	
1865	5	Peru	10,000,	9,000,	83½	Thomson, Bonar, and Co.*
,,	6	Turkey	6,000,	6,000,	65½	Ottoman Bank
,,	5	Austria	14,584,	—	66 1/10	Agra Bank
1866	6	Argentine Confederation	550,	550,	75	Baring Brothers Hope and Co.
,,	6	Chili	450,	450,	92½	Thomson, Bonar, and Co.
,,	7	,,	1,121,	627,	92	Morgan and Co.
,,	7	Egypt	3,387,	1,694,	90	Anglo-Egyptian Bank
,,	7	Egypt (by debentures)	3,000,	3,000,	92	Frühling and Goschen
,,	5	Russia	6,000,	6,000,	86	Baring Brothers Hope and Co.
1867	6	Chili	2,000,	2,000,	84	J. S. Morgan and Co.
,,	8	Danubian Principalities	1,264,	1,264,	71	Frühling and Goschen
,,	9	Egypt	2,080,	2,080,	90	Ottoman Bank Oppenheim and Co.
,,	10	Honduras	1,000,	1,000,	80	Bischoffsheim and Goldschmidt
,,	4½	Holland (Dutch-Indian Railway)	339,	339,	89	Holstman and Co.
,,	3	Portugal	5,500,	5,500,	38½	Stern Brothers
,,	4	Russia (Nicolay Railway, first issue)	12,000,	12,200,	61	Baring Brothers Hope and Co.
,,	5	Russia (railway)	1,694,	—	—	Baring Brothers, Continental Firms†
,,	5	,,	4,500,	4,500,	77½	Thomson, Bonar, and Co.
,,	7	Tunis	4,000,	4,000,	63	E. Erlanger and Co.‡
,,	5	Massachusetts	413,	413,	77	Baring Brothers
1868	6	Argentine Confederation	1,950,	1,950,	72½	Baring Brothers Hope and Co.§
,,	7	Egypt	11,890,	11,890,	75	Ottoman Bank
,,	5	Hungary	8,512,	8,513,	71⅔	London and County Bank
,,	6	Italy	9,405,	9,405,	81 7/20	Stern Brothers
,,	5	Russia (railway)	1,920,	1,920,	78	Baring Brothers
,,	5	,,	4,349,	2,000,	80	Raphael and Sons
,,	5	,,	1,716,	1,300,	80	J. H. Schröder and Co.
,,	5	Sweden	1,150,	1,150,	90	Raphael and Sons
1869	8	Alabama	1,044,	1,044,	81	J. H. Schröder and Co.‖
,,	6	Guatemala	500,	500,	70½	Thomson, Bonar, and Co.
,,	5	Italy	5,200,	5,200,	73⅛	Anglo-Italian Bank
,,	4½	Holland (Dutch-Indian Railway)	398,	398,	91⅛	Samuel Montague and Co.
,,	5	Peru (Pisco to Yea Railway)	290,	290,	71	Thomson, Bonar, and Co.
,,	3	Portugal	12,000,	12,000,	32½	Stern Brothers

(Tablo 10. Devam)

Year of Issue.	Rate of Interest.	Name of State.	Total Amount of Loan Contracted for.	Amount of Loan Issued in London.	Price of Issue.	Agents for Issue.
	Per cnt.		£	£	Per cnt.	
1869	7	Roumania (Bucharest to Giurgevo Railway)	436,⅛	435,⅛	90	C. Devaux and Co.
„	7½	Roumania (railway)	1,500,	1,500,	71¾	Anglo-Austrian Bank
„	4	Russia (Nicolay Railway, second issue)	11,110,	11,110,	63	Baring Brothers Hope and Co.
„	6	Santo Domingo	758,	758,	70	Lawson and Son E. Hartmon and Co.
„	6	Turkey	22,222,	22,222,	60½	Comptoir d'Escompte Louis Cohen and Sons
1870	8	Alabama (gold)	400,	400,	94½	J. H. Schröder and Co.
„	6	Buenos Ayres	1,035,	1,035,	88	C. de Murrieta and Co.
„	5	Chili	1,013,	1,013,	83	J. S. Morgan and Co.
„	7	Egypt	7,142,	7,142,	78½	Bischoffsheim and Goldschmidt
„	6	France	10,000,	10,000,	85	J. S. Morgan and Co.
„	10	Honduras	2,500,	2,500,	80	Bischoffsheim and Goldschmidt, Lefevre
„	9	Japan	1,000,	1,000,	98	J. H. Schröder and Co.
„	6	Peru	11,920,	11,920,	82½	„
„	5	Massachusetts	620,	620,	87	Baring Brothers
„	7	Roumania (iron bridges)	434,	434,	86	C. Devaux and Co.
„	7½	Roumania (railway bridges)	600,	600,	72	Anglo-Austrian Bank
* „	5	Russia	12,000,	12,000,	80	Rothschild and Sons
„	5	Spain (quicksilver)	2,318,	2,318,	80	„
1871	6	Argentine Republic	6,122,	6,112,	88½	C. de Murrieta and Co.
„	5	Brazil	3,400,	3,400,	89	Rothschild and Sons
„	6	Costa Rica (first issue)	500,	500,	72	Bischoffsheim and Goldschmidt
„	6	Costa Rica (second issue)	500,	500,	74	
„	5	France	80,000,	—	82½	Baring Brothers Rothschild and Sons
„	5	Hungary	3,000,	3,000,	81	Raphael and Sons
„	7	Liberia	100,	100,	85	Holderness, Nott, and Co.†
„	8	Louisiana (Livée)	400,	4,000,	84¾	Robinson and Fleming
„	5	Holland (Dutch-Indian Railway)	189,	189,	90½	Samuel Montague and Co.
„	8	Paraguay	1,000,	1,000,	80	Robinson and Fleming
* „	5	Russia	12,000,	12,000,	81½	Rothschild and Sons
„	6	Spain (national lands)	2,623,	2,623,	80	Stern Brothers
„	6	Turkey	5,700,	5,700,	73	Dent, Palmer, and Co.
„	6	Uruguay	3,500,	3,500,	72	Thomson, Bonar, and Co.
1872	6	Bolivia	1,700,	1,700,	68	Lumb, Wanklyn, and Co.
„	7	Costa Rica	2,400,	1,496,	82	Knowles and Foster E. Erlanger and Co.†
„	7	Entre Rios	227,	227,	90	C. de Murrieta and Co.

(Tablo 11. Devam)

Year of Issue.	Rate of Interest.	Name of State.	Total Amount of Loan Contracted for.	Amount of Loan Issued in London.	Price of Issue.	Agents for Issue.
	Per cnt.		£	£	Per cnt.	
1872	8	Paraguay	2,000,	562,	85	Robinson and Fleming
„	5	Peru	36,000,	15,000,	77½	J. H. Schröder and Co. / Stern Brothers
* „	5	Russia	15,000,	15,000,	89	Rothschild and Sons
„	10	Honduras (ship loan)	15,000,	15,000,	80	—*
„	5	Russia (railway)	1,760,	1,760,	87½	C. J. Hambro and Son
„	9	Turkey	11,126,	11,126,	98½	Raphael and Sons
1873	6	Buenos Ayres	2,041,	2,041,	98½	Baring Brothers
„	5	Chili	2,277,	2,277,	94	Oriental Banking Corporation
„	7	Egypt	32,000,	—	84¼	Bischoffsheim and Goldschmidt
„	5	Hungary	5,400,	5,400,	80	Raphael and Sons
* „	6	„	7,500,	7,500,	89	Rothschild and Sons
„	7	Japan	2,400,	2,400,	92½	Oriental Banking Corporation
„	5	Russia	15,000,	15,000,	93	Rothschild and Sons
„	6	Turkey	27,778,	8,000,	58½	Ottoman Bank
„	5	United States	—	—	102⅜	Baring Brothers, &c.†
1874	6	Argentine Republic	358,⅓	358,⅓	80	Stern Brothers
„	3	Belgium	1,440,	1,440,	75½	Baring Brothers
„	6	Hungary	7,500,	7,500,	91½	Rothschild and Sons
„	7	Santa Fé	300,	300,	92	C. de Murrieta and Co.
„	5	Turkey	40,000,	15,900,	43½	Ottoman Bank
1875	5	Brazil	5,000,	5,000,	96½	Rothschild and Sons
„	5	Chili	1,900,	1,133,	88¼	Oriental Banking Corporation
* „	4½	Russia	15,000,	15,000,	92	Rothschild and Sons
„	4½	Sweden	982,	982,	98¾	E. Erlanger and Co.
„	5	Massachusetts	310,	310,	98	Baring Brothers
1876	8	China	275,	275,	100	Hong Kong and Shanghai Banking Corporation
„	4½	Sweden	2,000,	1,500,	96½	C. J. Hambro and Sons
„	4½	Norway	1,320,	13,200,	96½	„
„	5	Portugal	306,	306,	83½	Societé des Depôts et Comptes Courantes
„	4½	United States	—	—	—	Baring, &c.‡
1877	8	China	1,604,	1,604,	98	Hong Kong and Shanghai Banking Corporation
„	6	Hungary	8,000,	8,000,	83½	Rothschild and Sons
„	3	Portugal	6,500,	6,500,	50	Baring Brothers
„	5	Turkey	5,000,	5,000,	52	Ottoman Bank§
„	4	United States	—	—	—	Baring, &c.‖
1878	4½	Sweden	343·16	343·16	97½	Erlanger and Co.¶
„	4½	Norway	1·700	1·700	95	C. J. Hambro and Son

(Clarke, 1878)

Yukarıdaki borç miktarlarında (000) eksiltili biçimdedir. Kesin veriler değildir, istatistiki olarak çıkarılmıştır. Ülkeleri, kamu maliyesinin ihtiyacı ve demir yolu inşası üzerinden borçlandıran şirketler, borçlarını ödemeleri için çeşitli krediler tahsis ettiler.

Aynı zamanda kurulan şirketlerin temettü gelirlerinden de pay alabilecek bir sistem inşa ettiler (Clarke, 1878).

13, 14, 15 ve 16. Yüzyıllarda Yahudilerin Hristiyanlar tarafında sınır dışı edilmeleriyle Polonya ve Osmanlı topraklarının bulunduğu yerlere yerleştiler. Alman birliğinin sağlandığı süreçte Polonya'da çok fazla Yahudi bulunmaktaydı (Crystall & Leitenberg, 2014)

1933'lerde Almanya'da iletişim ve ticaret sektörlerinde çalışanların %61.3'ü, endüstriyel işler ve el işçiliğinde ise %23.1'i yahudiydi. 1939 yılına gelindiğinde toplam nüfusa oranla yüzdelik bazda en çok Yahudi bulunan şehir, %2.46 ile Frankfurt şehriydi (Blau, 1950).

Almanya, deniz kuvvetlerinin gelişimi, demir yolları ve savaşlarda kullanılmak üzere çeşitli borçlar almıştır ayrıca Fransa'dan tazminat olarak elde edilen kaynaklar borçların ödenmesinde kullanılmıştır (Wagner, 1902).

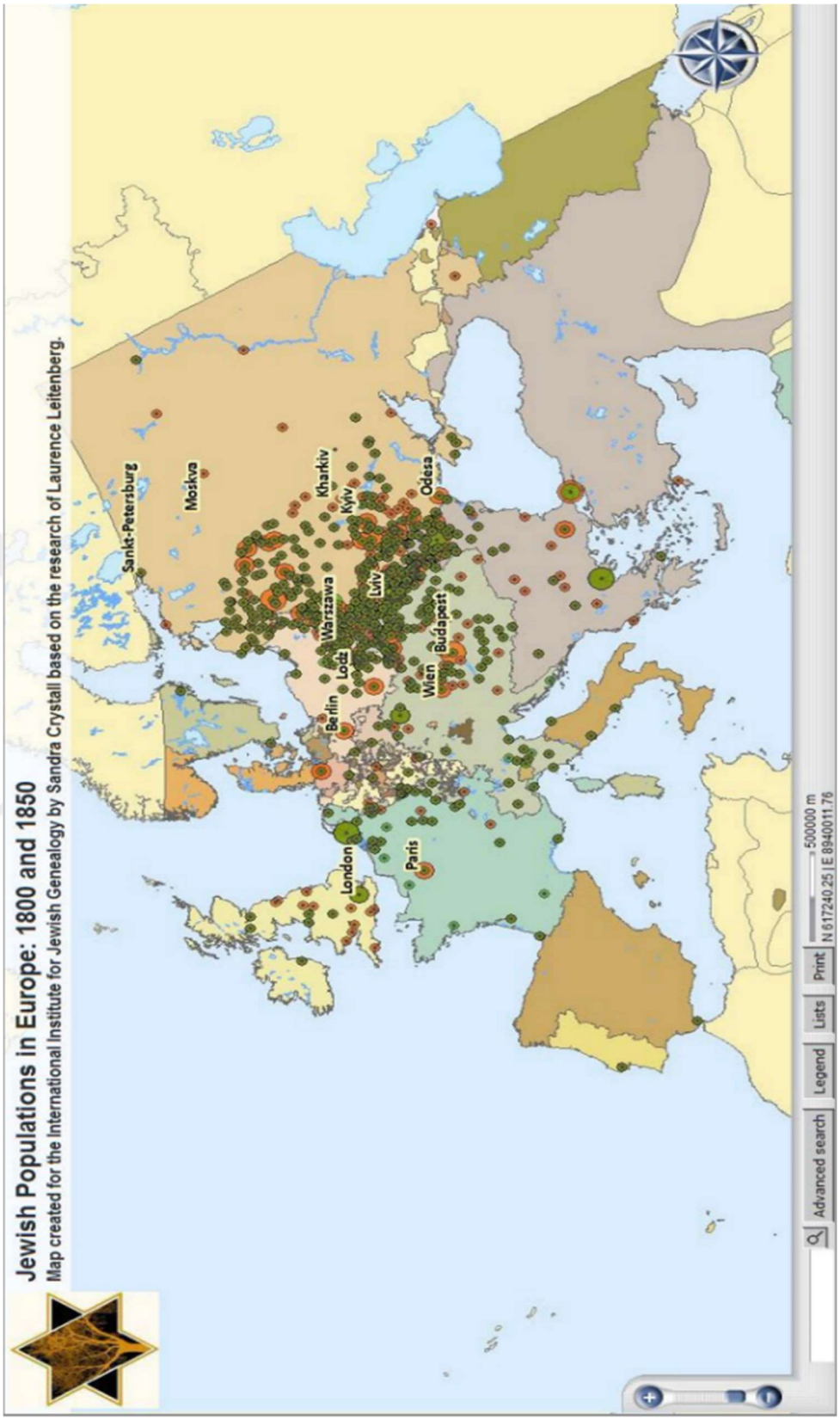

Şekil 10: 1800-1850 Avrupa'da Yahudi Nüfus Dağılım Haritası (Crystall & Leitenberg, 2014)

Almanya'nın borçlandığı kaynağa bakıldığında, Almanya ve pek çok devletin borçlandığı ana finans kaynağının Rothschild ve oğullarıdır. Yahudi sermayesinin sembolleşmiş ismi olan Rothschild'in ve Almanya Yahudilerinin bu sanayileşme sürecinde finansal etkisi açıktır.

Rothschild, büyük endüstriyel faaliyetlerin ve demir yolu taşımacılığının ana yatırımcılarındandır. Almanya, Avusturya ve Fransa hatlarının önde gelen destekçilerindendir. Frankfurt doğumlu olan Nathan Mayer Rotschild, pek çok defa basın tarafından manipülasyonla suçlandı. Zaman zaman siyasi bağlantılarını kullanarak içerden bilgi aldığına dönük suçlamalarda oldu. Ancak gerçek şu; Rothschild, daima parlamentolar ve krallıklarla iç içe olmuştur. Savaşlar için gerekli olan kredileri sağlamıştır. Vatansız bir tavır benimsedikleri düşünülen Rothschild için kullanılan şu ifade açıklayıcıdır: ''Waterloo savaşı üzerinden değerlendirme yapıldığında eğer Fransa kazanacak olsaydı, İngiliz tahvil piyasasında boğa yerine ayı olurdu,'' yani kazanacak tarafa göre pozisyon almış olurlardı (Ferguson, 1999).

1820'lerin Frankfurt Belediye Başkanı Smidt: ''Eğer Rotschild destek olmazsaydı, Prusya'nın rejimi uzun zaman önce çökerdi,'' diyerek Prusya'ya verilen desteğin önemini belirtmiştir (Flandreau & Flores, 2009).

Ekonomik süreçlerde içtimai yapının bir sermaye olarak ne denli etkili olabileceği Almanya sanayileşme sürecinde görülmektedir. Avrupa'daki dini temelli göç hareketlerinin ortaya çıkarmış olduğu fırsat durumu, coğrafi olarak da sanayileşme için ziyadesiyle elverişli bir ülkenin kendisinden daha önce sanayileşmeye başlamış ülkeleri hızla yakalayabileceği ortadadır. Bununla beraber yaklaşım sorununun yani mevcut iktisadi, hukuki, siyasi ve dini paradigmanın buyurduğu davranış biçimleri ile şartların mecbur ettiği aynı konulardaki davranış biçimleri arasındaki fark, sürecin ne yıkıcı ya da rahat geçişgenliğini sağlayacaktır. Sanayileşme olgusunu dönemin ekonomik paradigmasını tespit edebilmek için ele aldığımızda, Almanya örneği bize doğrudan en önemli değişkenlerin finansal kaynak ve coğrafi koşullar olduğunu göstermektedir. Kamunun desteğinin bu noktada hayati olduğuna ilişkin bir ifadeyi eklemiyor olmamızın sebebi, Tilly'den aktardığımız üzere Alman bürokrasisi içerisinde çıkarları dolayısıyla sanayileşme sürecine sıcak bakmayan otoriteler bulunmaktaydı. Yine sanayinin ihtiyacı olan sermaye hareketliliğini sağlayacak atmosferin oluşumu, hukuki açıdan yönetim elindeki bazı haklardan vazgeçerek

gerekli özgürlük alanını oluşturmasına bağlıydı. Yönetimin bu süreçte pek te istekli olmadığını da bilmekteyiz. Askeri, siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan kritik öneme haiz bir başka veri olan nüfusu da dikkatlice ele alınmalıdır.

Tablo 12: 1900-1920 Ülkelere Göre Nüfus

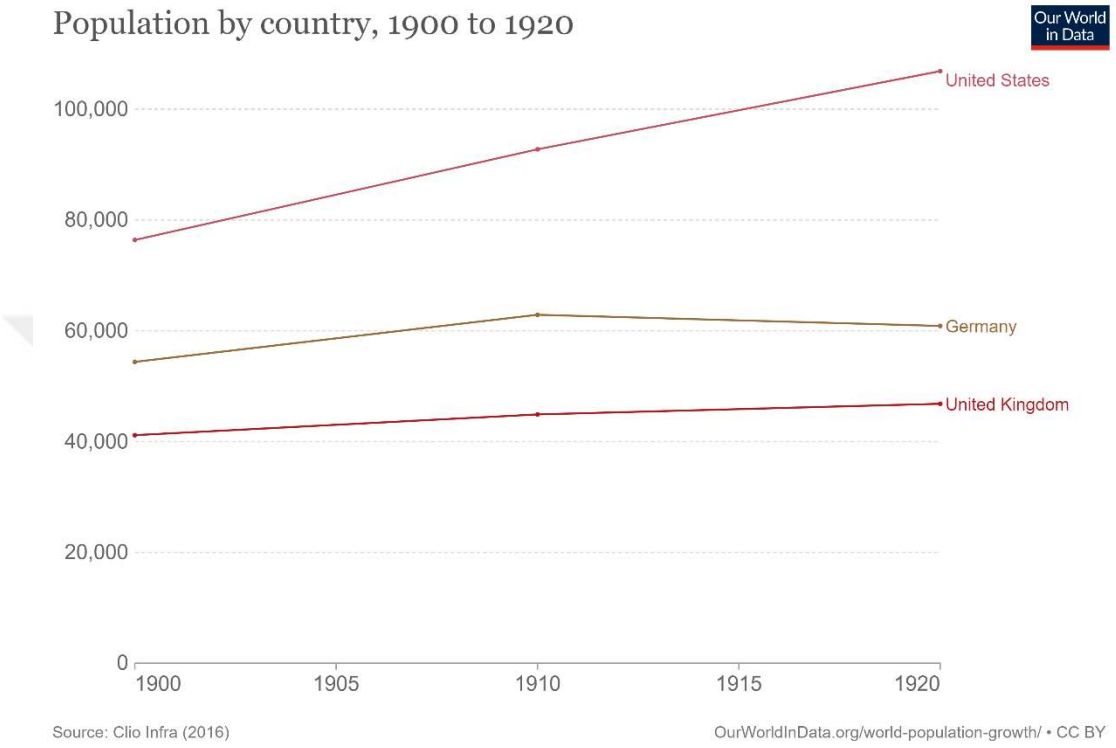

(Fink-Jensen, 2015)

Sanayileşme süreci içerisinde önemli bir faktör olan nüfusu 1910'ları merkeze alarak incelediğimizde, ciddi bir fark olmadığı görülmektedir. Gallois'in belirttiği demir çıkarma kapasitesi konusunda, Almanya'nın önünde olan sadece Amerika Birleşik Devletleri'ydi. Nüfusu merkeze alan bir yaklaşımla değerlendirecek olursak Almanya nüfusundan 20 milyon civarı daha fazla nüfusa sahip olan Amerika Birleşik Devletleri'nin daha fazla demir çıkarabilmesi şaşırtıcı bir veri olmayacaktır.

1910'larda Almanya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde en çok personel istihdam eden işletmeler ve nüfusun çoğunluğunun çalışmakta olduğu sektörlere dair veriler, 1910'dan kısa süre sonra gerçekleşen siyasi ve ekonomik olaylara ışık tutabilir.

Tablo 13: 20. Yüzyılın Başında İngiltere, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri İstihdam Verileri

THE LARGEST EMPLOYERS IN THE UNITED KINGDOM, *c.*1907

Reference number	Employer	Rank order	Employees, number	SIC category	Source	Year
1	General Post Office	1	199,178	22	*Postmaster General's Annual Report for 1907* (1908).	1907
2	London & North Western Railway Co.	2	84,377	22	C.H. Grinling, *The Ways of our Railways* (1905), pp.32-3.	1905
3	Great Western Railway Co.	3	70,014	22	PP, *Railway Companies (Staff and Wages)* (1913) Cd.116.	1911
4	Midland Railway Co.	4	66,839	22	PP, *Railway Companies (Staff and Wages)* (1913) Cd.116.	1911
5	North Eastern Railway Co.	5	47,980	22	PP, *Railway Companies (Staff and Wages)* (1913) Cd.116.	1911
6	Lancashire & Yorkshire Railway Co.	6	34,900	22	PP, *Railway Companies (Staff and Wages)* (1913) Cd.116.	1911
7	Great Northern Railway	7	32,422	22	PP, *Railway Companies (Staff and Wages)* (1913) Cd.116.	1911
8	Fine Cotton Spinners & Doublers	8	30,000	13	Shaw, 'Largest Manufacturing', no. 1.	1908
9	Great Eastern Railway Co.	9	29,289	22	PP, Railway Companies (Staff and Wages) (1913) Cd.116.	1911
10	Royal Dockyards	10	25,580	10	Census of Production, 1907; Shaw, no. 2.	1907
11	Great Central Railway Co.	11	25,469	22	PP, Railway Companies (Staff and Wages) (1913) Cd.116.	1911
12	Armstrong (Sir W.G.), Whitworth & Co.	12	25,000	7	Shaw, no. 3.	1906
13	London & South Western Railway Co.	13	24,898	22	PP, Railway Companies (Staff and Wages) (1913) Cd.116.	1911
14	North British Railway	14	24,063	22	PP, Railway Companies (Staff and Wages) (1913) Cd.116.	1911
15	Vickers, Sons & Maxim Ltd.	15	22,500	7	Shaw, no. 4.	1911
16	Prudential Assurance Company Ltd.	16	22,125	24	*Red Book of Commerce* (*RBC*) (1913), p.762; L. Dennett, *A Sense of Security* (1998), p.227.	1912
17	Guest, Keen & Nettlefold Ltd.	17	21,710	2 & 6	Shaw, no.13.	1903
18	Caledonian Railway Co.	18	21,545	22	PP, *Railway Companies (Staff and Wages)* (1913) Cd.116.	1911
19	Calico Printers' Association Ltd.	19	20,500	13	Shaw, no. 5.	1903
20	Bolckow, Vaughan & Co. Ltd.	20=	20,000	2 & 6	Tariff Commission, BLPES,TC4 35/2: *List of Mines*, 1907.	1907
21	Brown (John) & Co. Ltd.	20=	20,000	2 & 6	RBC (1908), p.136: Shaw no.7.	1907
22	National Telephone Company Ltd.	22	18,996	22	*Postmaster General's Annual Report for 1911* (1912), p.35.	1911
23	South Eastern & Chatham Railway Co.	23	18,837	22	PP, *Railway Companies (Staff and Wages) (1913)* Cd.116.	1911
24	Singer Manufacturing Co. Ltd.	24	18,000	7	See text and endnote 18.	1907
25	Imperial Tobacco Co. (of G.B. & I.) Ltd.	25	16,500	3	See text and endnote 17.	1907

THE LARGEST EMPLOYERS IN THE GERMAN EMPIRE IN 1907

Reference	Employer	Rank	Employees, number	SIC, category	Source
1	Preussich-Hessische Staatseisenbahn	1	486,318	22	Fiedler
2	Deutsche Reichspost	2	277,116	22	Fiedler
3	Prussian state-owned mines (1913 data)	3	180,000	2	Kunz
4	Krupp (Friedrich), Essen	4	64,354	2 & 6	Kocka & Siegrist
5	Bayerische Staatseisenbahn	5	55,295	22	Fiedler
6	Sächsische Staatseisenbahn	6	40,000	22	Fiedler
7	Siemens (Siemens & Halske/Siemens-Schuckert)	7	34,324	9	Fiedler
8	Elsass-Lothringen Reichseisenbahn	8	32,545	22	Fiedler
9	Phoenix A.G. für Bergbau & Hüttenbetrieb, Horde	9	32,000	2 & 6	Fiedler
10	Gelsenkirchener Bergwerks A.G., Rhein-Elbe	10	31,261	2 & 6	Fiedler
11	Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft (AEG)	11	30,667	9	Kocka & Siegrist
12	Prussian military workshops	12	30,000	7	Kunz
13	Imperial dockyards	13	27,000	10	Kunz
14	Harpener Bergbau	14	26,317	2	Fiedler
15	Badische Staatsbahn	15	25,709	22	Fiedler
16	Norddeutscher Lloyd	16	25,000	22	Fiedler
17	Vereinigte Königs- und Laurahütte	17	24,885	2 & 6	Fiedler
18	Gutehoffnungshütte	18	21,657	2 & 6	Kocka & Siegrist
19	Mansfeld'sche Kupferschiefer-bauende Gewerkschaft	19	21,283	2 & 6	Kocka & Siegrist
20	Württembergische Staatsbahn	20	20,324	22	Fiedler
21	Hibernia Bergwerksgesellschaft	21	19,109	2	Fiedler
22	Deutsche Kaiser (August Thyssen) Gewerkschaft	22	18,931	2 & 6	Kocka & Siegrist
23	Gebrüder Stumm GmbH	23=	17,000	6	Fiedler
24	Hamburg-Amerika Linie (Hapag)	23=	17,000	22	Fiedler
25	von Giesche Erben Bergwerksgesellschaft	25	13,291	6	Kocka & Siegrist

LARGE EMPLOYERS IN THE UNITED STATES OF AMERICA *c.*1907

Employer	SIC code	Employees, number	Source	Year
US Post Office Department	22	199,904	US Bureau of the Census, *Historical Statistics of the United States* (1975), p.x.	1908
United Steel Corporation	2 & 6	168,127	J. Moody, *The Truth about the Trusts* (New York, 1904), p.151.	1903
Pennsylvania Railroad Company	22	110,000	A.D. Chandler, *The Visible Hand* (Cambridge, MA,1977), p.204.	1891
American Telephone & Telegraph Co.	22	89,661	A.T. & T., *Annual Report of Directors*, 1912.	1905
Moline Plow Co.	7	74,000	Moline Plow Co., *Annual Report*, 1912.	1912
General Electric Company of New York	9	60,000	General Electric, *21st Annual Report*, 1912.	1912
International Harvester Company	7	42,979	International Harvester Co., *Annual Report*, 1912.	1912
Standard Oil	2	35,000	Moody, *The Truth about the Trusts*, p.128.	1903
Swift & Co.	3	35,000	*Moody's Industrials* (1914), p.1021.	1913
American Car & Foundary Co.	11	26,000	Moody, *The Truth about the Trusts*, p.217.	1903
Woolworth (F.W.) Co.	23	20,000	*Moody's Industrials*, p.1218.	1913
Pullman	11	19,103	Moody, *The Truth about the Trusts*, p.266.	1903
Burham, Williams & Co. (1)	11	18,499	J.K. Brown, *The Baldwin Locomotive Works* (Baltimore, MD, 1995), p.xxx.	1907
Allis-Chalmers	7	16,000	*Red Book of Commerce* (1913), p.19.	1912
du Pont (E.I.) de Nemours & Co.	5	16,000	O. Zunz, *Making America Corporate* (Chicago, 1990), p.70.	1905
American Express Co.	24	15,000	*Red Book of Commerce* (1913), p.20.	1912
Goodrich (The B.F.) Co.	19	15,000	*Moody's Industrials* (1914), p.422.	1912
Colorado Fuel & Iron Co.	2 & 6	12,000	Note 2.	1914
Bethlehem Steel Corporation	6	11,965	Bethlehem Steel Corporation, *Annual Report*, 1912.	1912
Westinghouse Electric & Manufacturing Co.	9	10,000	*Poor's Manual of Statistics* (1910), p.1084.	1909
Pressed Steel Car Co.	11	10,000	J.S. Jeans (ed.), *American Industrial Conditions and Competition* (1902), p.80.	1901
Cluett, Peabody & Co., Inc.	15	9,205	*Moody's Industrials* (1914), p.239.	1913
Central Leather Company	14	9,054	*Moody's Industrials* (1914), p.207.	1911
American Shipbuilding Co.	10	9,000	Jeans (ed.), *American Industrial Conditions and Competition*, p.252.	1901
Phelps Dodge	2 & 6	8,000	Note 3.	1904

(Wardley, 1999)

Almanya'nın bariz biçimde demiryolu sektörüne ağırlık verdiği görülür. Akabinde üç ülke de posta servisinde yüz binin üzerinde personel istihdam eder. Nüfusu öne alındığında Almanya'nın İngiltere'den hatta Amerika Birleşik

Devletleri'nden daha fazla demiryoluna ağırlık verdiği görülür. Yine madencilik konusunda da Almanya, İngiltere'den daha yoğun bir istihdam alanına sahiptir (Wardley, 1999).

Sektörel bazda ise Almanya'da telekomünikasyon ve taşımacılık sektörü 944 bin çalışan ile istihdamdaki %45,4'lük payıyla birinci sektör, 353 bin çalışanın yer aldığı istihdamda %16,2'lik payla maden işletmeciliği ikinci sektör olarak yerini almaktadır. İngiltere'de 771 bin çalışan ile istihdamdaki payı %46,1 olacak biçimde telekomünikasyon ve taşımacılık sektörü öncü sektör konumundadır. İkinci olarak maden malzeme entegre sektörü 174 bin çalışan ile %10,4'lük istihdam payına sahiptir. Ancak Almanya'da 944 bin kişinin istihdam edildiği telekomünikasyon ve taşımacılık sektöründe 11 şirket faaliyet gösterirken İngiltere'de aynı sektöre 771 bin kişi istihdam edilip 24 şirket faaliyet göstermektedir. Almanya'da sanayileşmenin temeli kamusal güce dayanırken İngiltere'de özel sektör tabanlı bir süreç işlemekteydi. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İngiltere'nin büyük firmalarının Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yer alan büyük firmalara nazaran daha küçük olduğu ve daha az profesyonellik barındığı bilinmektedir. İngiliz firmaları bu yüzden dikey entegrasyon ve Ar-Ge faaliyetlerinde rakiplerine nazaran zayıftır (Wardley, 1999.)

Almanya, madene dayalı bir sanayileşme sürecini başarılı bir biçimde yönetmekteydi. Sanayileşmede İngiltere'yi hızla geçen Almanya'nın bu başarısı İngiltere'nin menfaatleriyle çatışmaktaydı. Bu hızlı büyümenin sağladığı avantaj askeri alanda da kendini gösterdikçe Avrupa'daki güç dengeleri değişmekte ve çatışma riski yükselmekteydi. Oluşan gerilimi bastırma noktasında öne çıkan isim Otto Von Bismarck başarılı bir diplomasi sergiliyordu. Öte yandan Almanya'nın elinde Amerika Birleşik Devletleri gibi elinde geniş bakir alanlar bulunmadığı için er geç maden ihtiyacını karşılamak için genişleme ve diğer sömürge sahibi ülkelerin sömürge alanlarına yönelmek durumunda kalacaktı. İngiltere, Almanya'nın bu hızlı sanayileşme sürecinin oluşturacağı riskleri dikkate alarak özellikle denizcilik alanında büyük bir dönüşüm kararı aldı. İngiliz donanmasının kömüre dayalı yakıt gücünden sıvı enerji kaynağı olan ve bu yüzden donanmanın kabiliyetini artıran petrole dayalı yakıt gücüne geçiş yaptı. İngiltere'nin almış olduğu bu karar petrole yönelik talebi küresel çapta artıracak dönüşümlere sebep olacak niteliktedir. Devam eden süreçte demir – çelik ve petrol talebi ile arz edilen ürünlerin satılacağı pazarlara yönelik

rekabet ortamı, Asya'da ve Avrupa'da savaşı tetikleyecektir. İkinci Sanayi Devriminin cari olduğu dönemde başlayan savaşlar, zorlayıcı yeniliklerle Üçüncü Sanayi Devrimi'ne evrilir.

2.3.4.Savaş ve Teknoloji

Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'den Harry Brearley, askeri teknolojileri geliştirmek üzere çalışmalar yapıyordu. Harry Brearley bu araştırmaları esnasında paslanmaz çeliği geliştirdi (Desch, 1944). Amerika Birleşik Devletleri'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesinden kısa süre sonra Charles Franklin Kettering, ilk sentetik yüksek oktanlı havacılık benzinini ve The Bug adı verilen insansız bombardıman uçağını buldu (Boyd, 1964). Bu çalışma modern seyir füzelerinin babası sayılacak niteliktedir. Bunlar gibi pek çok çalışma Birinci Dünya Savaşı süresince yapıldı ve yapılış amaçları dışında sivil kullanımla katma değere dönüştü.

Birinci Dünya Savaşı'nda Dr. Ernst Heinkel, uçak tasarımcılığı konusunda becerilerini ortaya koyarak ismini duyurdu. Sonrasında İkinci Dünya Savaşı atmosferinde Dr. Hans von Ohain'un çalışmalarından temel alınarak jet motoru çalışmalarına başladı. Nihayetinde jet motorlu avcı uçağının İkinci Dünya Savaşı'nda geliştirilmesiyle havacılık sektöründe büyük bir ivme kazandı (Piccirillo, 1998). Wernher Magnus Maximilian von Braun, İkinci Dünya Savaşı sırasında Naziler için silah geliştiriyordu. Çalışmaları ile roket teknolojisinin pratiğinde öncü oldu. Naziler düştükten sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne getirilen Von Braun, Soğuk Savaş döneminde Amerika'nın uzay çalışmalarına katkı sağlayacak temeli oluşturdu (Cartledge & Powell, 2009).

Şekil 11: DARPA Logosu (DARPA, 2022)

Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı'na bağlı (The Defense Advanced Research Projects Agency) kısa adıyla DARPA, Sovyetlerin Sputnik uydusunu göndermesi üzerine Amerika Birleşik Devletleri'nde oluşan şok etkisi sonrası orduya

yeni teknolojiler geliştirmek için 1958'de kurulmuştur. Askeri çalışmalar için kurulan DARPA'nın bugün kullanılan pek çok sivil teknolojide imzası bulunmaktadır. Bugün Internet olarak kullanılan ağ sistemi, temelde ARPANET'in çalışma prensibiyle inşa edilmiştir. Yine gündelik hayatta yaygın olarak kullanılan navigasyonun temeli olan GPS sistemi, DARPA tarafından tasarlanmıştır. Dünyanın çok kullanılan işletim sistemlerinden biri olan Windows, bilgisayarların görsel arayüzü ve Mouse, Google Maps, Apple markasının telefonu olan Iphone'larda bulunan Siri ve daha bunlar gibi pek çok proje ya doğrudan DARPA tarafından yapılmıştır ya da DARPA'nın finanse etmesiyle ortaya çıkmıştır (DARPA, 2018).

2.3.5. Üçüncü Sanayi Devrimi

Üçüncü Sanayi Devrimi, iki büyük savaş ve soğuk savaş koşullarının oluşturmuş olduğu küresel yapının üzerine bina edilmiştir. Gerilimlerin oluşturmuş olduğu teknolojik gelişim, söz konusu kavramın oluşmasını sağlamıştır. Kapitalist üretim formunun mekanik yapıdan daha soyut ve sayısal forma bürünmesini sağlamıştır ve üretimde otomasyon bu sürecin ana göstergesidir.

Bu süreçte telekomünikasyon teknolojileri büyük gelişim göstererek bilgisayar tabanlı üretim modeli hâkim konuma gelmiştir. Makineler, gündelik hayatı çepeçevre kuşatan bir unsur olarak insan hayatının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Beden gücü kıymetini büyük oranda yitirerek bilgi ticaretin en etkili objesi haline gelmiştir. İkinci Sanayi Devrimi ile kullanılan enerji kaynağındaki değişim elektriği ön plana çıkarırken Üçüncü Sanayi Devrimi'nde kullanılan elektrik enerjisinin kaynak değişimi, sürecin enerji alanındaki değişkeni olarak karşılanmıştır (Davutoğlu, 2020).

Petrole olan bağımlılığın oluşturduğu işsizlik, sanayide yıpranma, çevre kirliliği ve enerjiye erişim sorunu gözle görünür biçimde ortaya çıkmıştır. Fosil yakıt tabanlı üretim modelinin tüketiciler, işletmeleri hatta hükümetleri bir borç sarmalına mahkûm etmektedir. Karbon ayak izinin düşürülmesine yönelik tedbirler geliştirilmiş ve AB bölgesinde bu amaca yönelik agresif politikalar geliştirilmiştir (Rifkin, 2011).

Rifkin'in TIR diye kodladığı (The Third Industrial Revolution), aslında dönüşüme uğramakta olan bir süreçtir. Eserin ortaya çıkmasından çok kısa bir süre

içerisinde Endüstri 4.0 kavramı, sanayi literatüründe kendine yer edinmiştir. Tüm sanayi süreçlerini üretim mekanizmasını temel alarak sınıflandırıldığında;

Tablo 14: Sanayi Devrimleri ve Temaları

1. Sanayi Devrimi	İnsan ve Basit Makine
2. Sanayi Devrimi	Makine Kontrollü İnsan (Fordizm)
3. Sanayi Devrimi	(Otomasyon) İnsan Kontrollü Makine
4. Sanayi Devrimi	Karanlık Fabrika (İnsansız Üretim)

Bu tasnife göre; 1. Sanayi Devrimi'nde basit makinenin kullanımıyla yapılan üretimde, insan işgücü temel bir role sahipti. 2. Sanayi Devrimi'nde ise üretim bandına uyumlu insan işgücü istenilen işgücü modeliydi. 3. Sanayi Devrimi'nde otomasyon süreci işler hale gelip insan işgücü, temel yönlendirmeleri ve düzeni sağlamaktaydı. Ancak Sanayi 4.0 yahut diğer adıyla Endüstri 4.0 süreci, üretimde insan emeğinin tamamen soyutlanıp işler bir düzen oluşturduktan sonra insanın sıfıra yakın katılımıyla üretim sürecini gerçekleştirmek misyonunu kapsamaktadır.

Endüstri 3.0 süreci içerisinde yaşanan çeşitli küresel gerilimlerin oluşturduğu enerji tedarik sorunları, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir ekonomi meseleleri üzerinden üretimde enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Hedef olmaktan çıkan Endüstri 3.0 sürecinin temel fonksiyonunu yenilenebilir enerjiye dayandırmak, yenilenebilir enerji dönüşüm süreçlerinin dünyanın hiçbir yerinde tam anlamıyla gerçekleşmediği dikkate alındığında, kavramın karşılıksız bir anlam ifade etmesine yol açacaktır. Zira güncel küresel sanayi pratiğinde hedef, Endüstri 4.0'ın teorik uygulamalarını pratiğe dönüştürmektir.

2.3.5. Dördüncü Sanayi Devrimi

Günümüzde ekonominin genel yapısı içerisinde hedeflenen dönüşüm sürecinin genel isimlendirmesi, Endüstri 4.0 ya da Sanayi 4.0 olarak dile getirilmektedir. İfadenin popülerliği artınca sosyal zeminde başka alanlarda da benzer sınıflandırmaların oluştuğu gözlemlenmiştir.

Endüstri 4.0 ya da Sanayi 4.0 olarak isimlendirilen kavram ilk defa Almanya'da 2011 senesinde bir fuarda dikkat çekmiştir. 2012 yılına gelindiğinde, Alman ticaret aktörleri ile kamu idaresi arasında bu konuda bir iletişim gerçekleşmiştir. Milyarlarca cihazın internet yoluyla birbirine tam entegre olmasının üreteceği verim ve kolaylık, Endüstri 4.0'ın dikkat çeken yönlerindendir. Akıllı cihazların üreticiden son tüketiciye kadar entegrasyonu, Büyük Veri'nin etkin kullanımı, iş proseslerinde insan merkezli yaklaşımdan sistem merkezli yaklaşıma geçiş hedeflenen pratik sürecin istenilen sonuçlarının bazılarıdır (Çelik & Güleryüz & Özköse, 2018).

Latin dilinde ''innovatus'' eyleminden türetilmiş olan yenileme ve değiştirme anlamlarına gelen ''inovasyon'' ifadesi Türkçe'de yenilenme ve yenilik gibi anlamlara gelmektedir. Temel olarak bir şeyi icat etmekten farklı bir anlam taşıyan kavramın tam çerçeveli kavramsal izdüşümü, var olan bir ürünün geliştirilerek katma değerinin artırılmasıdır. İnovasyon, Sanayi 4.0 sürecinin yakından ilişkili olduğu bir kavramdır. Sanayi 4.0, yüksek teknoloji dönüşüm ve gelişim eforunu temel prensip edinmiştir. Ürünlerde çok çeşitlilik ve kişiselleştirilmiş form istenilen çıktıdır. Artırılmış gerçeklik ve 3 boyutlu baskı teknolojilerinin iç içe uygulanarak üretimde yeni formatlar ortaya koymaktadır. Büyük Veri – Otonom Robotlar – Simülasyon – Sistem Entegrasyonu – Nesnelerin İnterneti – Siber Güvenlik – Bulut Bilişim – Eklemeli Üretim – Artırılmış Gerçeklik, Sanayi 4.0 başlığının altına yer alan ana komponentlerdir (Esmer & Alan, 2019).

Sanayi 4.0 ile başkalaşan ticari süreçlerden pazarlama da dönüşüme uğramıştır. Tarih boyunca rekabetin en yüksek olduğu bu dönemde, yapay zeka teknolojilerini kullanarak üretimde hata oranını azaltmak, ürün kalitesini yükseltirken maliyeti minimum düzeye çekmek hedeflenmiştir, tasarrufun üretim maliyetleri içerisinde kritik bir unsur olarak yerini almasının yanında ürünü müşteriye ulaştırırken izlenen yöntem ve yaklaşımda Pazarlama 4.0 kavramıyla şekil değiştirmiştir. Sosyal medya platformlarının müşteriye ulaşmada bir yenilik olarak ortaya çıkması, müşterinin talebine göre özgün üretimin anlık gerçekleşmesi gibi yeni koşullar, sürece yerleşmiştir (Ertuğrul & Deniz, 2018).

BÖLÜM III: YENİ EKONOMİK PARADİGMA

3.1.Yeni Ekonomik Paradigmanın Yapısı

Tarih boyunca devamlı değişime uğrayan ekonomik paradigma artık yeni bir süreci zorunlu kılmaktadır. Göbeklitepe'den günümüze kadar yaşanan değişime ve değişimin ağırlık yönlerine ilişkin konular daha önce ele alınmıştır. Kimi dönemlerde coğrafya ve dini yapının değişimde etkinliği başat konumdayken kimi dönemlerde siyasal bilincin göç hareketleriyle beraber oluşturmuş olduğu bölgesel potansiyel dönüşümde başat unsur olmuştur. Her sürecin kendi içerisinde çok katmanlı ve birden fazla parametreye bağlı yapısının olduğunu ve indirgemeci yaklaşımların faydasız uğraşlara sebep olduğunu biliyoruz. Yeni dönemin ekonomik paradigmasını tam anlamıyla anlamak için başta ekonominin sonrasında da sosyal düzenin yoğunlaştığı temalara ve zorladığı parametrelere dair bilgi edinmek elzemdir. Ekonomi, insanı insana bağlayan ve insana dair her hususun yoğun biçimde belirleyici olduğu bir zemin teşkil eder ayrıca doğal düzenin içerisinde yer alan ahenk hem ekonomik aktörlerin hem de insan hayatının devamlılığı için zorlayıcı kararlar dikte edebilmektedir. Küresel ölçekte ekonomi çalışmaları yapan kuruluşların konu edindikleri temadan, mikro düzeyde bireyleri tek tek etkisi altına alan güncel hususların analizi, yeni ekonomik paradigmayı, soyut bir nitelikten çıkarıp somut bir forma kavuşturabilir.

Siyasi ekonomi, modern ekonomi tarihinin kamu ve özel kesim ekonomilerinin işleyişinin ana hatlarını belirleyici bir kavramdır. Küresel ölçekte hâkim olan Batı'nın siyasi ekonomisi, geçtiğimiz yüzyılda dönüşümler yaşayarak bir paradigmadan ötekine geçmiştir. Ana hatlarıyla tam liberal piyasa anlayışından Wall Street'in çöküşüyle Keynesçi bir anlayışa yönelinmiş ancak 1970'lerde ve 1980'lerde gerçekleşen olaylar silsilesi, neoliberalizme itmiştir. Her paradigma dönüşümü krizlerle başlamış ve tekrar krizlerle değişime zorlamıştır. Koşulların oluşturduğu siyasi zemin, koşulları oluşturan ekonomik anlayışın savunucusu olan siyasi aktörleri iktidara getirmiştir. Sonrasında bu siyasi aktörlerin uygulamaları, piyasayı o iktisadi yaklaşıma göre düzenlemiştir. Piyasayı oluşturan uygulama araçları, öğrenim sürecinden ticari hayatta kâr sonrası vergi konusuna kadar dönüşüme uğratmıştır. Sermaye hareketlerinin esnekliğini sağlamak için atılan bu adımlar, antropojenik iklim değişikliğinin bilimselliğini itibarsızlaştırmaya değin ulaşmıştır. Neoliberalizmi

benimseyerek destekleyen yaklaşım, 2007-2008 çöküşünde, çözüm olarak Keynesçi teşvikler uygulanmıştır. Çöküş sonrası toparlanmada görülen yavaşlık, pek çok ülkede popülist siyasi hareketleri güçlendirmiştir (Laybourn-Langton & Jacobs, 2018).

Laybourn-Langton ve Jacobs, değerlendirmelerini son derece tutarlı bir biçimde yaptılar. Covid-19 krizi öncesi mali alandaki problemler, bugün yabancı düşmanlığı, göç hareketlerinde artış ve küresel askeri gerilimlerin oluşmasına sebep oldu. Hususi olarak popülizmin oluşturduğu bağnaz politik tavır, peşi sıra yeni krizlerin oluşumunu tetikleyici niteliktedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Donald Trump'ın başkanlık kampanyası süreci ve Brexit'in propaganda aşaması, küresel düzeyde popülist eğilimin en dikkat çekici örnekleridir (Inglehart & Norris, 2016).

Sağlıklı bir işleyişe sahip olan finansal piyasaların ülkelerin ekonomik gelişmişliğine büyük faydaları olmaktadır. Finans, sermaye oluşturur ve sermaye üretime can suyu olur. Finansal sistem risklerin çeşitlendirilmesine ve büyük çalışmalar için gerekli olan kaynağı koordine edilerek yönlendirilmesine olanak tanır ancak küresel mali kriz sonrası piyasaya olan güven büyük ölçüde sarsıldı ve piyasa üzerinde norm haline gelen önermeler sorgulanmaya başladı. Finansal sistemin derinliği konusunda yer edinen ''ne kadar çok – ne kadar derin o kadar iyi'' görüşü anlamsızlaştı. Varlıkların yanlış fiyatlanması, piyasalardaki fiyat oynaklığına müdahale edecek doğru araçlar oluşturulmaması, kredi uygulamalarının piyasada sürdürülebilirlik aleyhine kullanımı ve sermaye yapılarındaki tedbirsizlik, düzenlemeye ihtiyaç duyulan konular olarak finansal dönüşümün başlıklarıdır. Konut yapımı için kullanılan kredi miktarının konut alımı için kullanılan kredilere göre (görece) düşük oranı, konut fiyatlarının geleceği üzerinde evvelden bir gösterge olarak durumun nereye varacağına işaret etmiştir. Başta bankalar olmak üzere finansal şirketlerin işlem hacimlerine oranla yeterli sermayeyi barındırmamaları, piyasadaki olumsuz süreçlerin krizlere yol açmasına neden olabilir ayrıca özel kredilerdeki genişlemenin gelecekte karşılaşılabilir olan finansal istikrarsızlığın öncü göstergesi olacağı çeşitli araştırmalarda ortaya konmuştur. Bu durum beraberinde bazı sorgulamaları da ortaya koymaktadır. Krediler, 17 ülkenin GSYİH'nın %40'ından daha azken bu oran 1950'lerde %50, 1970'lerde %120 seviyelerine ulaşmıştır. Finans sektörünün reel sektöre karşısında çok büyümesi, reel ekonomiye daha az gelirin gitmesiyle finans sektöründeki işverenlerin ve çalışanların daha çok gelire ulaşması

tartışmalı bir durum oluşturmuştur. Piyasalarda bireysel yatırımcıların irrasyonel kararlarının oluşturmuş olduğu sorunlar ve en üst düzeyde kamu tarafından piyasayı düzenleme amacıyla ‘’Çalışmayacak kadar karmaşık’’ düzenlemeler, finans sektörünün ihtiyacı olan değişime dikkat çekmektedir. Merkez bankalarının daha ihtiyatlı bir politika uygulayabilmesi ve hükümetlerin gayrimenkul gibi varlıkların finansmanını özendirici yaklaşımdan uzaklaşması gereklidir. (Schularick & Zimmermann, 2018).

Sanayi 3.0 içerisinde başlayıp Sanayi 4.0 sürecinde ağırlığını iyice artıran CO2 salınımı konusu, çok boyutlu tartışmaları barındırmakla birlikte ticari bir uygulama olarak da tartışılan bir durumdur.

Maliye politikası yani kamu ekonomisi, devletin ekonomi içerisinde rolüne karşılık gelir. Uygulama araçları olan vergilerle ve sübvansiyonlarla ayrıca kimi zaman tüketici rolüyle kısa vadeli dalgalanmaların ve istikrarsızlıkların olumsuz etkilerini azaltabilir. Günümüzde maliye politikaları, eşitsizlik, iklim değişikliği, talep ve kriz yönetimi gibi konularda beklentileri karşılayabilmesi için yeni bir paradigmaya ihtiyacı vardır (Ragot, 2018).

Ekonominin parçası olan iş gücü dönüşüme uğramaktadır. Yeni nesil genç jenerasyonun alışılagelmiş işlerde çalışmak istemediği pek çok çalışmada ortaya koyulmuştur. Teknik yeterlilik gerektiren zanaat alanlarında, genç istihdamı düşük olmasıyla beraber mevcut iş gücünün niteliği de gün geçtikçe düşmektedir. Küresel ölçekte zanaatkar sayısında ve nitelikliliğin aşağı yönlü sert bir düşüş artarak tartışılan bir konudur.

Gelişmiş ekonomilerin karşı karşıya oldukları sorunlar son on yılda iyice kendini göstermiştir. Çevresel sürdürülebilirlik, düşük yatırım düzeyleri, yavaş artan verimlilik, tekel şirketlerin artan gücü, hızlanan otomasyon ve artan eşitsizlik modern ekonomilerin yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır. OECD ülkelerinin çoğunda son kırk yıllık süreçte ekonomi politikası arz yönü baskın bir muhtevaya sahiptir. Ayrıca vergiler ve diğer araçlarla gelirlerin toplanarak yeniden dağıtılması yoluyla iyileştirmeler yapılmıştır. Ancak ekonomideki sorunları çözmek için bunların artık yeterli olmadığına inanıyoruz. Çünkü problemler, yatırım modellerinden ve üretim biçimlerinden ortaya çıkmaktadır. Belirlemiş olduğumuz hedeflere (çevresel

sürdürülebilirlik, yüksek refah, eşitsizliğin azaltılması…) ulaşmak istiyorsak eklemeler yapmaktan öte ekonomik yapıların yeniden inşa edilmesi gerekiyor. Eşitsizliği artıran yollarla çevresel sürdürülebilirliğe ulaşamayız. Finansal reform serveti daha geniş biçimde dağıtacak şekilde kurgulanmalı; bu sayede sistemik riskler azaltılabilir. Makroekonomik politikalar, çevresel riskleri aşacak düzeye ulaşamayacak biçimde kısıtlanmalıdır. Genel kamu harcamalarının refahın çok boyutlu alanları üzerindeki etkisi denetlenmelidir. Sürdürülebilirlik ve karbonsuzlaştırma politikaları, söz konusu süreçler içerisinde en ivedi çözülmesi gereken meseledir. Yatırım ve üretimi daha sürdürülebilir ve dayanıklı olacak biçimde yeni formlara ulaştıracak politikalar geliştirilmelidir. İnovasyon ve sanayi politikaları giderek artan öneme haiz bir rol oynayacaktır. Ayrıca kamu politikası, karbonsuzlaştırma, çevresel sürdürülebilirlik, dijital kapsayıcılık, sağlık ve sosyal bakım gibi konularda sorunları aşabilmek için inovasyona yönlendiren bir yaklaşım içerebilir. Kamu harcamalarında sabır gerektiren inovasyon harcamalarına yoğunluk vererek daha aktif bir sanayi politikası ile ekonominin pek çok alanında gelişim sağlanabilir. Düşük faiz olanları, yeni işletmelerin ortaya çıkmasına fırsat verebilir. Hisse senedi fiyatını baz alan ve yönetici maaşlarının belirlenmesinde etkin olan kısa vadeli düşük verimli yaklaşım terk edilerek uzun vadeli yatırımı teşvik eden yaklaşımlar geliştirilmelidir. Finansal çöküş sonrası ciddi düzenlemeler yapılmış olsa da uzmanlar sistemin hala çok kırılgan olduğunu belirtmektedir. Siyaset, kredilerin aşırı büyümesini engelleyecek makro ihtiyati tedbirler geliştirirken gölge bankacılık uygulamalarının oluşturabileceği riskleri göz ardı etmemelidir. Bazı ülkelerde finans sektörünün genel boyutları sınırlandırılmalıdır. Üretken olmayan finansal faaliyetlerden uzaklaştırıcı uygulamalar geliştirilerek (vergilendirme), uzun vadeli verimli yatırımlar özendirilmelidir. Devletler piyasadaki sorunları çözmekle kalmayıp piyasayı şekillendiren ve ekonomik dönüşüm sürecine yön veren bir tarzda daha girişimci bir yaklaşımla sürece dahil olmalıdır. Girişimci ve güçlendirici devlet anlayışıyla bu süreçlerin işlerlik kazanabilmesi için iş dünyası, sivil toplum kuruluşları, devlet ve vatandaşlar arasında geniş ilişki biçimlerinin ortaya çıkabilmesine olanak tanıyacak imkânı sunmalıdır. Bu süreçler her ülkede farklı şekillenecektir. Her ne kadar küreselleşme sürecinin içerisinde yer alsak da her ülke kendine özgü kurumlarını, kültürünü ve tarihini korumaktadır, dolayısıyla her ülkeye

uyan tek model olmayacaktır. Ancak şüphesiz her yerde politik hayal gücüne ve cesarete ihtiyaç olacaktır (OECD, 2020).

Karşılıklı bağımlılıkların altını çizerek ve doğal dengenin önemine vurgu yaparak belirtilen alanlarda yeni ekonominin oluşturulmasında için geliştirmeler yapılmalıdır;

Refah ve Mutluluk

- Farklı geleneklere saygı duyan ortak ancak farklılaştırılmış bir açıyla dinamik kültürü teşvik etmek,
- Manevi değerlerimizi, bilgeliği, pratiğini ve bunlar arasındaki uyuma katkı sağlamak,
- Uygun politikaları geliştirirken geleneksel ve yerli değerlerin bilgisinden faydalanmak,
- Sanatı ve Yaratıcı girişimleri desteklemek,
- Ekoloji başta olmak üzere kültürel ve bilimsel alanlar gibi alanlarda kapsamlı bir hayat boyu öğrenme sürecini teşvik etmek,
- Fırsat eşitliği, kız çocuklarının eğitimi ve kadınların güçlendirilmesi konularında gerekli desteği sağlamak,
- Sağlığın bir kamu sorumluluğu olduğu bilinciyle maddi, manevi, davranışsal, çevresel, sosyo-ekonomik ve nesiller arası etkinliğini önceleyerek zihinsel ve fiziksel sağlığı desteklemek,
- Topluluk ağlarını ve yerel ekonomileri desteklemek,
- İnsanın sosyal ilişkilerinin güçlendirilmesini sağlamak,
- Sivil toplum faaliyetlerini desteklemek,
- Eleştirel, üretici ve sorumlu medya faaliyetlerini desteklemek,
- Mutluluğun koşulları üzerine yapılan araştırmaları ve diğer faaliyetleri desteklemek (Bhutan, 2012).

Ekolojik Sürdürülebilirlik

- Ortak doğal kaynakların etkili ve adil dağılımı için gerekli sistemi oluşturmak,

- Yenilenebilir enerji ve çevreyi korumaya dönük tedbirleri barındıran alanlara yatırım yapmak ve çevre dostu işleri desteklemek,
- Yenilenemeyen enerji kaynaklarını yenilenebilir enerji kaynaklarına görece daha yavaş tüketmek,
- Gezegenin sınırlarını zorlayacak ve kaynakların tükenmesine sebep olacak koşullar oluşmaması için vergiler ve tüketim sınırları gibi uygulamalar geliştirmek,
- Aşırı ve materyalist tüketime sebep olan (özellikle çocuklara dönük) reklam uygulamalarını yasaklamak,
- Biyolojik çeşitliliği korumak ve gerekli besin ihtiyacını sağlayabilmek için sürdürülebilir tarıma yönelmek,
- Nüfus ve tüketim arasındaki ilişkiyi dikkate alarak sosyal, ekonomik ve gezegenin doğal kapasitesini dengeleyici politikalar geliştirmek (Bhutan, 2012).

Adil Dağıtım

- Aşırı tüketimi ve haksız kazancı kısıtlayıcı tedbirler geliştirerek servetin özel sektör tarafından ele geçirilmesini önleyip ulusal ve uluslararası eşitsizliği azaltmak ve yoksulların yaşam standartlarını yükseltmek,
- Mülkiyet biçimi kooperatif olarak modellenen şirketleri teşvik etmek,
- Sürdürülebilir üretim yöntemlerini ve üreticilere adil getiri sağlayan adil bir ticaret sistemi geliştirmek,
- Düşük gelirli ülkelerin sürdürülebilir temelli üretim anlayışına hızla geçişlerini sağlamak ve sürdürülebilir ekonomiye geçiş esnasında rekabet avantajını kaybetmemeleri için teknoloji transfer etmek,
- Ortak sosyal varlıkların etkin ve adil yönetimi için sistem inşa etmek,
  Ortak faydaya katkı sağlayacak iş-yaşam dengesini ve sağlıklı işyeri ilişkilerini önceleyen istihdam oluşturmak, (Bhutan, 2012).

Kaynakların Verimli Kullanımı

- Ürünler ve hizmetlerin kapsamlı biçimde gerçek maliyetlerini ortaya koyan tam maliyet muhasebesini kullanmak,
  Düşük gelir gruplarının üzerindeki yükü hafifletici ekoloji korumacı uygulamaları teşvik eden vergiler oluşturmak, sürdürülebilir zıttı davranışları cezalandırıcı tedbirler uygulamak, (Bhutan, 2012).
- Spekülasyonu azaltarak krediye eşit erişim imkânı sağlamak, sorumlu kredi kullanım imkanıyla kamu yararı oluşturmayı koşullandırmak,
- Sürdürülebilir ekonomiye geçiş için gerekli olan veriyi paylaşmak ve erişim olanaklarını genişlenmek.
  (Bhutan, 2012)

Yeni ekonomin kendisinin barınacağı ve yayılacağı siyasi, sosyal ve kültürel zemini hızla inşa edebilmesi, Start-Up olarak hızlı bir biçimde ekonomik alanda gelişebilecek işletme türleri ve bunların paydaşlarıyla mümkün olabilir. Yeni ekonomik paradigmaya uyumlu bir değerleme ile kurulacak Start-Up'ların gelişim süreçleri ve neticede oluşturacakları ekosistem dönüşüm sürecinin kapitalist politik yapının onayını almaksızın aşağıdan yukarı işlemesini mümkün kılabilir.

Öncelikle yeni ekonominin tanımı; Sınırlı kaynakların ekolojik dengeye zarar vermeksizin adil bir biçimde sınırlı insan ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayacak sistemleri oluşumunu konu edinir. Start-Up'ların bu tanıma uygun değerlere karşılık verebilmesi, potansiyeli belirleme de önemlidir.

3.1.1.Yeni Ekonomik Paradigmanın Değerleri

OECD, Birleşmiş Milletler ve akademik literatürün yeni ekonomiye ilişkin taleplerinin Start-Up'larda doğrudan uygulanabilirliğe sahip üç değeri ortaya çıkmaktadır:

Düşük Tüketim: Enerji, hammadde ve iş gücü gibi üretim faktörlerinde mevcut olan ürün veya hizmete görece belirgin ölçüde daha az kaynak kullanabilirliği; Dijitalleşme ile mekândan bağımsız etkinlik gerçekleştirebilmek, ulaşımdan ısınmaya

pek çok alanda enerji tüketimi ve hammadde kullanımını azaltmaktadır. Tam otomasyon süreci, insan kaynağının rutin faaliyetlerde kullanımı engelleyerek verimliliği artırmaktadır ve Covid-19 gibi üretim süreçlerinin durdurabilecek nitelikte felaketler karşısında düşük insan bağımlılığı ile üretimin devam edebilmesine olanak tanımaktadır.

Verimlilik: Mevcut hizmete duyulan bağımlılığı düşürebilirliği, – mevcut ürünün kullanım ömrünü artırılabilirliği; Üründe veya hizmette kaliteyi ön plana çıkaran bu değer, sürdürülebilirlik kavramının en önemli değerini içerir. Endüstri 2.0 süreci öncesinde bu değerin öncüllüğü, başta konut stoğunda kendini göstermektedir. Endüstri 2.0 öncesi üretim parametrelerinde kalitenin önceliği, Avrupa'da süreç öncesi ve sonrası inşa edilen konutlarda görülmektedir. Fordist üretim sürecinin hızlı tüketim tabanlı üretim biçimiyle üretilen, kısa sürede atıl hale gelerek yeniden üretimi zorunlu kılıp aynı kaynakların aynı ürün veya hizmet için tekrar tüketilmesine sebep olmaktadır. Bu durum ise eşitsizliği ve kıtlığı artırmaktadır.

3.1.1.1.Artan Verimsizlik Hipotezi

Piyasada oluşan dalgalanma sonucu, piyasadaki mal ve hizmetlerin fiyatında değişiklik oluşabilir. Bu durum karşısında bir ihtiyaca karşılık gelen asıl mal veya asıl hizmetin daha düşük fiyatlı ve daha az verimli ikamesi piyasada (kısıtlayıcı tedbirler olmadığı için) asıl malın talep düzeyine erişebilir. Bu durum, asıl mala olan talebin düşmesiyle asıl mal üretici sayısının düşmesine ve asıl mal fiyatının arz yönlü zayıflığından dolayı fiyat artışına sebep olur. Aynı biçimde daha az verimli ikame mala olan talebin artışı, ikame mal üreticisinin artmasıyla oluşan arz yönlü artışa mukabil ikame malın fiyatını düşürerek tüketici nazarında asıl mal hüviyeti kesp etmesini sağlar. Bu süreç bal metaforuyla aşağıdaki gibidir.

Tablo 15: Bal Grafiği

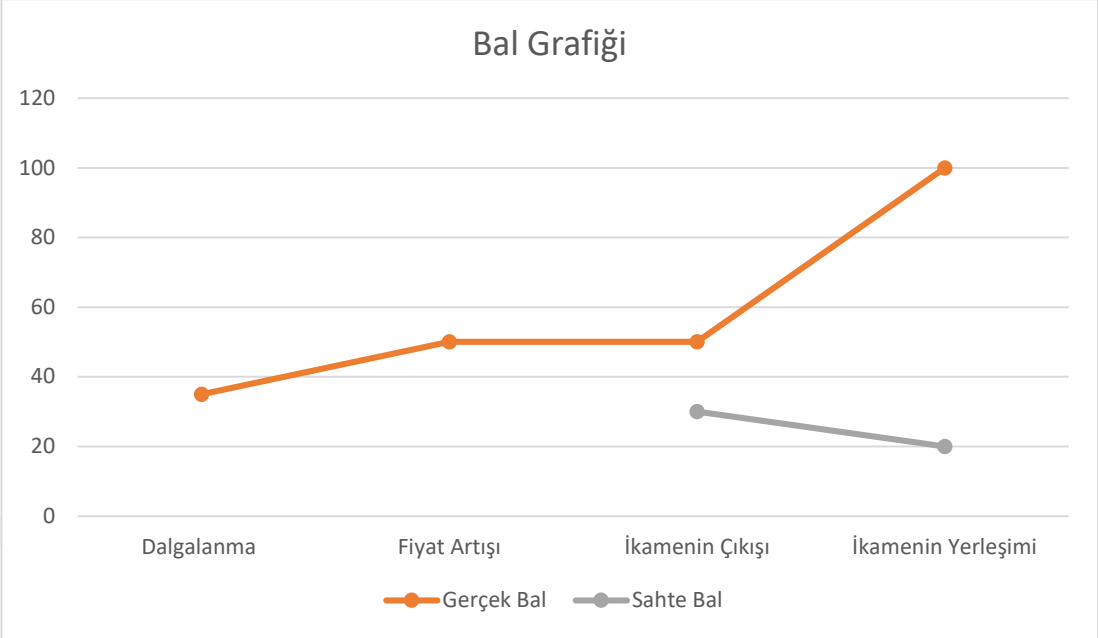

Piyasanın dalgalandığı esnada bir kavanoz gerçek balın fiyatı 35 TL düzeyindedir. Dalgalanma sonrası fiyat artışıyla bir kavanoz balın fiyatını 50 TL düzeyine yükselmiştir. Bu fiyat düzeyinde ikame olan sahte bal, gerçek balın ilk fiyatı olan 35 TL'den 5 TL daha düşük bir fiyatla pazara girer. Sahte balın pazara girmesiyle oluşan gerçek baldaki talep düşüşü gerçek balın fiyatını artırır ve sahte bal üreticisi sayısındaki artış, sahte balın fiyatını düşürür. Bu süreç sonunda ikamenin pazara yerleşimiyle 1 kavanoz gerçek bal fiyatına 5 kavanoz sahte bal satın alınabilir bir duruma gelir. Her ne kadar ikame olan sahte balın fiyatı düşük gibi görünse de gerçek balın sunmuş olduğu verimi sunarak insan sağlığı açısından faydalı sonuçlar doğurup uzun vadeli ve sürdürülebilir bir verim sunmayacaktır. Ayrıca sahte bal kaynaklı olası sağlık sorunları, telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurabilir. Yaygın olan ve insan hayatını da tehdit eden gıda sahtekarlığında, en çok yapılan uygulama; yüksek değerli gıdalar ile alternatifi gibi görünen daha az maliyetli ve daha az kaliteli ürünlerin yer değiştirilmesidir. Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yapılan denetimlerde, süzme balın içerisine Glukoz ve Fruktoz eklendiği tespit edilmiştir (Sırıken, Sırıken, & Demirci, 2021).

Artan verimsizlik hipotezi, düşük verimli malın veya hizmetin liberal bir yaklaşımla piyasada belirmesine engel olmamanın bütün ekonomik düzen içerisinde daha yüksek maliyet oluşturacağını savunur.

Çeşitlilik: Biyolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel çeşitliliği koruyuculuğu: küresel iktisadi düzenin %40'lık dilimi biyolojik çeşitlilikle ilişkilidir. Bu çeşitliliğin değeri yıllık 2.9 Trilyon $ olarak değerlendirilirken bütüncül ekonomik sürece etkisinin 33 Trilyon $ düzeyinde yıllık bir karşılık değer biçilmektedir (Demir, 2009). Ekolojik düzenin korunumu biyolojik çeşitlilik çeşitliliğin sürdürülebilirliği açısından çok önemlidir. Biyolojik çeşitlilik ile insan hayatı birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.

Sosyal ve kültürel çeşitlilik, insanlar arası etkileşimin gelişmesi ve ortak kültürel alanın daha dinamik bir yapı kazanmasını sağlayacaktır. Çeşitlilik artığı oradan verimlilik daha etkili bir düzeye erişebilir.

Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır (Hucurât, 49/13). İnsanların birbirileriyle olan etkileşimi yaratılış gayelerinin içerisinde yer alan bir husustur. İnsanın insanla olan yakın diyaloğu sayesinde gelişen sosyal ve kültürel etkileşim yeni ufuklar keşfetmek için ihtiyaç duyulan ortamı sağlamaktadır. Gerek ekonomik gerek diğer alanlarda bugün karşılaşılan pek çok sorunun çözümü, bir kişiden öte insanlığın ortak gayretiyle çözülecektir. Sorunların mümkün olan en yüksek hızda çözümü, insanın insanla olan etkileşiminden doğan enformasyonun kullanımı ile mümkündür.

3.1.1.2.Eşleşmiş Bilgelik Fenomeni

Sosyal Psikoloji disiplininin çalışma alanı içerisinde ilk defa bu çalışmada tanımlanan Eşleşmiş Bilgelik Fenomeni, aynı algıda seçicilik kümesini paylaşan insanların benzer uyaranlara aynı tepkileri vermesini ifade eden sosyal psikoloji fenomenidir.

Örnekler;

1- Birbirlerini zihinlerinde aynı imgelerle özdeşleştiren iki yakın arkadaşın uyaran olarak (örnek) ‘’güneşli bir günde’’ birbirlerini akıllarından geçirmeleri veya iletişime geçmeleri,
2- Uzun süre beraber vakit geçirerek düzenli olarak aynı enformasyona maruz kalan kişilerin bir sohbet esnasında birinin aklından geçeni diğerinin söylemesi (bu durum özellikle uzun süre evli kalmış çiftlerde yaygın olarak görülebilir)
3- Yukarıda belirtilen mikro örneklerden farklı olarak dünyanın farklı yerlerinde farklı zaman dilimlerinde aynı icatların veya fikirlerin ortaya atılması durumudur.

İlk iki örnekte belirtilen durumlar gündelik hayatta tecrübi olarak her insanın kesp ettiği bir bilgi olduğu için epistemolojik açıdan geçerli bir veridir. Üçüncü örnek ise görece çok daha az insanın tecrübe edebildiği bir durumdur ancak ‘’benim aklıma gelmişti’’ biçiminde ifade edilen bu tecrübenin tarihsel verilerle doğrulanabilirliği mümkündür.

Pek çok icadın birbiriyle iletişimi olmayan farklı mucitler tarafından birkaç defa icat edilmesi ilginç bir olduğudur. Yaygın olarak bilinen bu tarz icatlar ve keşifler vardır. Doğal Seçilim Teorisi’nin Wallace ve Darwin tarafından geliştirilmesi veya Boyle Kanunu’nun Fransa’da Mariotte Kanunu olarak bilinmesi gibi bilinen örneklerin yanında bilinmeyen örneklerde vardır (Ogburn & Thomas, 1922).

Ogburn ve Thomas, çalışmalarında bu durumu örnekleyen 148 örnek sunmuşlardır. Ayrıca Avrupa akademi ekolleri, diğer toplumları küçümseyici yaklaşımları sebebiyle başta İslam Bilim ve Teknoloji Çalışmaları olmak üzere dünyanın geri kalanını bu tarz çalışmalar içerisinde değerlendirmeye tabii tutamamışlardır (Ogburn & Thomas, 1922).

Dilinin ucunda fenomeni olarak bilinen tip-of-the-tongue, kelimeler ve çağrışımlara odaklanarak reaksiyon sürelerinin gözlemini içeren bir çalışmanın içeriğidir (James, 1890). Zeitgeist, sosyal determinizm ve şans gibi ifadelerle konunun anlaşılmaya çalışılmış ve Ogburn ile Thomas’ın çalışmasına atıf yapılmıştır. Özellikle Robert Merton’ın konuya ilişkin görüşleri belirtilmiştir (Simonton, 1981). Önceki görüşleri de dikkate alarak iletişim merkezinde sayısal veriler üzerinden teori testi üzerine çalışılmıştır (Brannigan & Wanner, 1983).

James'in çalışması ile Eşleşmiş Bilgelik Fenomeni arasında tek ortak nokta ikisinin de bilişsel süreçlere atıfta bulunmasıdır (James, 1890). Robert Merton'ın ve diğerlerinin hatalı olduğu nokta, süreci dar bir alan içerisinde zekâ – icat – keşif üçlüsü içerisinde anlama gayretleridir (Simonton, 1981). Yapısal işlevselci ekolün temsilcilerinden olan Robert K. Merton, bilişsel psikolojik prosesi göz ardı etmiştir. Sonrasında ise süreci analiz edenler, Merton'ın yaptığı hatalı yaklaşımı tekrar etmekten öteye gidememişlerdir. Bilimsel gelişimi daralmakta olan bir sürece benzeterek giderek hızla artan gelişimi okumak, hatalı bir önerme ile başladığından hatalı bir sonuca götürecektir.

Eşleşmiş Bilgelik Fenomeni, günümüze kadar yapılan icatların ve keşiflerin sahiplerine çok da bağımlı olmadığını göstermektedir. Bu durum telif ve patent mülkiyeti konusunda tartışmaları beraberinde getireceği gibi gelişim için planlı bir model ortaya koymaya da olanak tanıyabilir.

Yüksek teknolojik yoğun enformasyon alanı içerisinde çok sayıda inovatif çalışma, kısa süre içerisinde hayata geçirilebilir. Fikirlerin hızla toplanarak doğru şekilde değerlendirildiği ve olası yüksek potansiyel barındıran fikirleri merkezi bir noktada buluşturularak ortak faaliyet içerisine girebilmelerini sağlamak, çok şaşırtıcı sonuçlar doğurabilir.

Ekolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel çeşitlilik artığı ve korunduğu oranda ekonomik açıdan büyük potansiyelin açığa çıkmasını sağlayabilir.

Bu yönde bir organizasyonun amacını gerçekleştirebilmesi için güçlü finansal kaynaklara erişim ihtiyacı duyar. Reel sektör içerisinde faaliyet gösterecek çalışmaların en ucuz finansman yolu, borsa aracılığı ile şirket mülkiyetini daha parçalı bir yapıya dönüştürmektir.

3.2.Start-Uplar'ın Değerlemesi

Start-uplara ve iş fikirlerine mali geçmişleri olmadığı için değerleme yapmak zordur ve sermaye bağımlılıkları yüksektir. Standart olarak kullanılan nakit akışı ve büyüme verileri üzerinden yapılan ölçümler, bu durumda işlevsiz kalmaktadır (Damodaran, 2009). Modern ekonomide girişimcilik ve Start-up kavramları neredeyse eş anlamlı gibi her ikisi de teknolojik yenilik, istihdam ve ekonomik büyüme kavramları ile ilgilidir. Start-up'ların hem ekonomik değer üretmeleri hem de mevcut endüstri yapısını değiştirmeleri onların öne çıkan özellikleri arasında yer almaktadır ve inovasyonun itici güçleridir. Popüler kültür içerisinde çok başarılı start-up'ların hikayelerinin duyulması da şaşırtıcı değildir. Ancak bu start-up'ların başarılı olmadan önce potansiyellerini tahmin ederek gelecekteki başarılarına dair fikir sahibi olabileceğimi faktörlerin tespiti merak edilen bir konudur (Chia & Saghafian & Ang, 2022)

Objektif bir biçimde gelir öncesi aşamada start-up değerlemesi için literatürde pek çok çalışma gözlemlense de tümünün ortak sonucu, start-up'ların değerleme sürecinde objektif – sayısal bir yapıya sahip genel geçer bir değerleme metodunu ortaya koyamamış olmalarıdır. Ancak bunun yanında değerleme için tahmini veriler ortaya koyabilecek çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemler; Berkus Yöntemi, Puan Kartı Yöntemi ve Risk Faktörü Toplama Yöntemi, gelir öncesi değerleme için kullanılabilir (Sivitska, 2018). Bu yöntemler dışında başka yöntemler bulunsa da gelir öncesi değerleme için kullanılmamaktadır. Gelir elde etmeye başlayan ve finansal faaliyetleri, analize imkân tanıyacak niteliğe ulaşan işletmelerle ilgili pek çok nicel değerleme tekniği bulunmaktadır. Fakat yukarıda belirtilen üç yöntem, niteliksel çalışma yapısına sahiptir.

3.2.1.Berkus Yöntemi

Dave Berkus, iki yüzden fazla üst düzey melek yatırımcının bulunduğu, Tech Coast Angels şirketinin başkanıdır (Pearce & Barkus, 2004). Özellikle teknoloji start-up'larına erken dönemde yatırım yapma konusunda uzmanlaşmıştır. Bu yöntem, bir melek yatırımcı ve risk sermayedarı olan Berkus tarafından ortaya konmuştur.

Tablo 16: Berkus Yöntemi

Hususlar	Değerler
Fikri Değer (Temel Değer)	500.000 $
Prototip (Teknolojik Riskini Düşürme)	500.000 $
Kalite Yönetim Ekibi (İdari Riskleri Düşürme)	500.000 $
Stratejik İlişkiler (Piyasa Riskini Düşürme)	500.000 $
Ürün Sunumu / İlk Satış (Üretim Riskini Düşürme)	500.000 $

(Sarath, 2021)

Belirtilen her husus karşısına her biri de mükemmel düzeydeyse 500.000 $ yazılır. Tam değerleme almış gelir öncesi bir start-up'a 2,000.000 $ değer verilir. Gelir öncesi start-up için 2,500.000 değer verilemez.

Fikri Değer: Fikrin çözülmemiş bir sorunu çözme veya hedef sektörde bir gelişimi sağlama gibi potansiyel içeren iyi bir fikir olmasıdır. Gerçekten temelleriyle birlikte sağlam bir fikir olduğuna inanıyorsak 500.000 $ olarak değeri karşısına yazabiliriz. Yöntemin üst değeri olan 500.000 $ düzeyinin daha altında yani mükemmel bir fikir olduğuna inanmıyorsak daha alt bir değer yazabiliriz.

Prototip: Yöntemde anahtar parametredir. Prototip, potansiyel riskleri, uygulanabilirlik düzeyini, kurucu ekibin vizyon – beceri ve bilgi düzeyini yansıtarak yatırımcılar için önemli bir gösterge görevi görür.

Kalite Yönetim Ekibi: Herhangi bir işin başarıya ulaşması için yönetim kadrosunun önemi büyüktür. Risk sermayedarları ve melek yatırımcılar, değerleme aşamasında ilk olarak kurucu ekibin deneyimlerini ve geçmişini incelerler. İyi bir takım, iyi yönetim demektir. Güçlü bir start-up ekibi, yüksek inovasyon potansiyeline ulaşabilir. Ayrıca ekip sorunları başarısız start-uplar'ın %60'ının başarısız sebebidir.

Stratejik İlişkiler: Stratejik ilişkiler, işin geleceği ve sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Start-up'ın çalışma alanına göre (tedarik zinciri/dağıtım ağı/müşteri irtibatı/promosyon kanalı vb.) ilişkilerin oluşturulmuş olması ve karşılaşılabilecek risklerde veya ön aşamada çeşitli anlaşmaların yapılmış olması, bu hususun yüksek bir değer almasını sağlayabilir.

Ürün Lansmanı: Bir işletmenin başarılı veya başarısız olduğunu belirleyen zorunlu bir süreçtir. Ürünün kalitesinin ölçümü, kullanıcı geri bildirimi ve ürün için belirlenen fiyata ilişkin değerlendirmeler yapılabilir.

Berkus Yöntemi, bu değerleme biçiminin bilimsel bir faaliyet olmasından ziyade sanatsal bir faaliyet olarak değerlendirilebileceğine işaret eder. Her husus geniş yelpazedeki start-up türlerine göre büyük değişkenlikler gösterebilir ve içeriğinde farklı alt başlıklar barındırabilir. Berkus'un yöntemi, teknoloji girişimleri için daha uygundur. Girişimlerin itici gücü olarak düşünülen 5 hususu değerleme konusu yapmıştır (Mahajan & Nallari & Vyas, 2021).

3.2.2.Puan Kartı Yöntemi (Bill Payne Yöntemi)

Bu yöntemde bölgedeki aynı sektörden olan start-up'ların gelir öncesi değerlemeleri tespit edilir. Gelir öncesi değerleme, ekonomiye, bölgeye ve sektöre göre değişiklik gösterebilir. Kıyaslama için toplanan verilerin ortalaması alınarak %'lik bazda hedef şirket bölümüne yazılır. Sonrasında ilgili faktördeki ağırlık oranı ile hedef şirket (ortalama) değeri çarpılarak faktör bulunur ve faktör değerleri toplanır. Toplanan faktör değerleri, öncesinde alınan piyasa ortalaması ile çarpılır.

Tablo 17: Puan Kartı Yöntemi

Karşılaştırma Faktörleri	Ağırlık Oranları	Hedef Şirket	Faktör (örnek)
Yönetim Ekibinin Gücü	%0-30	X	1x
Fırsat Potansiyeli	% 0-25	X	2x
Teknoloji/Ürün	% 0-15	X	3x
Rekabet Ortamı	% 0-10	X	4x
Pazarlama – Satış Kanalları – Ortaklıklar	% 0-10	X	5x
Ek Yatırım İhtiyacı	% 0-5	X	6x
Diğer	% 0-5	X	7x
Toplam	% 0-100	X	28x

DEĞERLEME= 28x.(piyasa ortalaması)

Ağırlık ortalamalarının tespitinde kullanılacak ölçütler sınıflandırılmıştır. Bir değer ölçeği oluşturulmuştur.

Tablo 18: Puan Kartı Yöntemi Uygulaması

A) GİRİŞİMCİ VE YÖNETİM EKİBİNİN DURUMU	**%0-30**
DENEYİM	**ETKİ**
Uzun Yıllara Dayanan İş Tecrübesi	+
İlgili İş Alanında Tecrübe	++
Ceo Tecrübesi	+++
Coo-Cfo-Cto Tecrübesi	++
Üretim Müdürü Tecrübesi	+
Satış ve Teknik Teknik Tecrübe	-
İş Tecrübesi Yok	---
GEREKİRSE DENEYİMLİ BİR CEO'YA YÖNETİMİ DEVREDEBİLİR	**ETKİ**
Memnuniyetle	+++
Belirsiz	0
İsteksiz	---
KURUCUNUN YÖNETİCİLİK VASFI VAR	**ETKİ**
Evet	+++
Hayır	---
TAKIM DURUMU	**ETKİ**
Yanlızca Girişimci	-
Biri Yetkin	0
Ekip Belirli ve Hazır	+
Yetkin Bir Ekip Var	+++
B) FIRSAT POTANSİYELİ	**%0-25**
HEDEF PAZAR BÜYÜKLÜĞÜ (TOPLAM SATIŞLAR)	**ETKİ**
< 50.000.000$	--
100.000.000$	+
>100.000.000	++
ŞİRKETİN GELECEK BEŞ YILLIK POTANSİYEL GELİRİ	**ETKİ**
<20.000.000$	--
20.000.000$ ve 50.000.000$ arası	++
>100.000.000 (önemli oranda ek fon gerekir)	-

C) ÜRÜNÜN POTANSİYELİ ve FİKRİ MÜLKİYET	**%0-15**
Ürünün Aşaması	**ETKİ**
Tasarlanmamış – Prototip Geliştirme Sürecinde	---
Tasarlandı – Prototip İlginç Görünüyor	0
Potansiyel Müşterilerden Olumlu Geri Bildirim Alındı	++
Siparişler ve Erken Satışlar Var	+++
Ürün İkna Edici	**ETKİ**
Vitamin Hapıdır	---
Ağrı Kesicidir	++
Hiçbir Yan Etkisi Olmayan Ağrı Kesicidir	+++
Ürün Başkaları Tarafından Çoğaltılabilir	**ETKİ**
Çoğaltılabilir – Fikri Mülkiyeti Yoktur	---
Kopyalamak Zordur	0
Ürün Benzersizdir ve Ticari Sırlarla Korunur	++
Ürünün Katı Patent Korumaları Vardır	+++
D) REKABET ORTAMI	**%0-10**
Pazardaki Rakiplerin Gücü	**ETKİ**
Büyük Bir Rakip Pazara Hâkim	--
Birkaç Rakip Pazara Hâkim	-
Zayıf Birkaç Küçük Rakip Var	++
Rakiplerin Ürünleri	**ETKİ**
Ürünler Rekabetçi ve Mükemmel	--
Rakip Ürünler Zayıf	+++
E) PAZARLAMA SATIŞ ve ORTAKLAR	**%0-10**
Satış Kanalları – Satış ve Pazarlama Ortakları	**ETKİ**
Herhangi Bir İletişim Yok	---
Beta Test Kullanıcıları Beğendi ve İletişim Kuruldu	++
Kanallar Aktif ve Müşteriler Deneme Siparişi Verdi	+++
Herhangi Bir Ortak Tanımlanmadı	--
Önemli Ortaklar Hazır	++
F) EK FİNANSMAN TURLARINA İHTİYAÇ	**%0-5 (ETKİ)**
İhtiyaç Yoktur	+++
Bir Melek Yatırımcı Turu	0
Risk Sermayesi Gerekiyor	--

G) DİĞER	%0-5 (ETKİ)
Diğer Faktörler Olumlu	++
Diğer Faktörler Olumsuz	--

(Payne, 2019).

Bu deneysel yöntemle elde edilen veriler objektif nitelikte bir kesinlik arz etmese de fikir vermesi açısından sunumlarda kullanılabilir (Payne, 2019).

Bill Payne ve Dave Berkus tarafından geliştirilen bu yöntemler, AHP analizi ve benzeri uygulamalarla aynı temel üstünde genişletilmeye çalışılmıştır, fikrin İslam hukukuna yani şeriata uygunluğu ve enflasyon riski gibi kriterler eklenmiştir (Pahleh, Mirbargkar, Chirani & Aghajan Neshtai, 2022).

3.2.3.Risk Faktörü Toplama Yöntemi

Bu yöntem Berkus ve Puan Kartı yöntemlerinin değerlendirmeye almadığı konuları da kapsayacak bir biçimde genişletilmiştir. Değerleme kriterleri;

1) Yönetim Riski,
2) İş Süreci Riski,
3) Politik Risk,
4) Tedarik veya Üretim Riski,
5) Satış – Pazarlama Riski,
6) Sermaye Artırma Riski,
7) Rekabet Riski,
8) Teknoloji Riski,
9) Dava Riski,
10) Uluslararası Riskler,
11) İtibar Riski,
12) Çıkış Değeri Riski.

Yukarıda belirtilen her bir kritere aşağıdaki ölçek üzerinden bir değer verilir ve sonrasında bu değerler toplanır (Nasser, 2016).

Tablo 19: Risk Toplama Yöntemi

Değerlendirme	Risk İfadesi	Gelir Öncesi Değer
+2	Son Derece Olumlu	500.000$
+1	Olumlu	250.000$
0	Nötr	0
-1	Olumsuz	-250.000$
-2	Son Derece Olumsuz	-500.000$

RİSK FAKTÖRÜ TOPLAMA TABLOSU

Risk Faktörleri	Derecelendirme	Toplama-Çıkarma
Yönetim Riski	+2	500.000$
İş Süreci Riski	+1	250.000$
Politik Risk	-1	-250.000$
Tedarik veya Üretim Riski	0	0
Satış – Pazarlama Riski	0	0
Sermaye Artırma Riski	+1	250.000$
Rekabet Riski	-1	-250.000$
Teknoloji Riski	-2	-500.000$
Dava Riski	0	0
Uluslararası Riskler	+1	250.000$
İtibar Riski	0	0
Çıkış Değeri Riski	0	0
TOPLAM	+1	250.000$

(Montani, Gervasio, & Pulcini, 2020)

Puan Kartı Yöntemi'nde olduğu gibi ortalama değer tespit edilir. Ortalama değer 2 milyon $ düzeyindeyse (+1) 250.000$ eklenerek 2.250.000$ değerleme oranı tespit edilir (Payne, 2011). Bir ideal değerleme yöntemi yoktur. Yatırımcılar birden fazla metodu kullanarak daha fazla veri elde etmeye gayret ederler (Johnson, 2017). Özel teşebbüsler ve bağımsız yatırımcılar bu yöntemleri uygularken kamu tarafında izlenen strateji de önemlidir.

3.2.4.Kamusal Yöntemler

Türkiye'de Tubitak tarafından kabul değerlendirmesi hazırlanan ve başvurucu kişilere sunulan Teknogirişim Sermaye Desteği Programı İş Planı, aşağıdaki başlıkları içerir (TUBITAK, 2022).

- Girişimciye Ait Bilgiler
- İş Fikrinin Kısa Tanıtımı
- İş Planı Kapsamında Gerçekleştirilecek Teknolojik Doğrulamaya Ait Bilgiler
- Girişimci ile Çalışacak Diğer Personel Bilgileri
- Kurulacak İşin Niteliği
- Pazar Analizi
- Pazarlama Planı
- Üretim Planı
- Finansal Plan
- Tahmini Maliyet Formları

Amerika Birleşik Devleri Küçük İşletmeler İdaresi fonlama için talep ettiği iş planında;

- Tanım
- Problem
- Çözümümüz
- Hedef Pazar
- Rekabet
- Gelir Akışı
- Pazarlama Faaliyetleri
- Masraflar
- Takım ve Kilit Roller
- Dönüm Noktaları

Bu başlıkların doldurulmasını talep etmektedir (SBA, 2022). Her ne kadar başlık sayısı eşit gibi görünse de SBA tarafından sunulan metin PDF değil, Word formatında

doldurulmaya hazır halde bir saydan oluşmaktadır. TUBITAK tarafından sunulan metin PDF formatında olup 18 sayfadan ve pek çok alt başlıktan oluşmaktadır. Yine SBA içeriğinde pek çok veriyi ve hesaplama aracını bulundurarak planlama sürecinde başvurucuya yardımcı olmaktadır. SBA, TUBİTAK'a nazaran daha verimli görülmüştür. TUBITAK'ın aşırı yoğun talep metni, süreç başlamadan pek çok kişinin vazgeçmesine sebep olabilir (SBA, 2022).

Değerleme metotlarında ve kamunun talep metinlerinde, en büyük öneme sahip olan kısmın takım olduğu gözlemlenmiştir. Yatırımcılar, gelir öncesi start-up'larda ilk olarak kurucu ekibi inceler (Forbes, 2022). Yönetici kadrosunda Elon Musk'ın bulunduğu bir girişimimi finanse edersin yoksa hiç tanımadığın birinin yönetici olduğu bir girişimi mi finanse edersin, biçiminde bir sorunun aslında cevabı bellidir ve yatırımcılar, kurucuların motivasyonlarından tecrübelerine geniş bir yelpazede onlar hakkında bilgi edinmek isterler (Neoito, 2022).

Girişimciye dair psikolojik değerlendirmeyi önceleyen bir uygulama geliştirilebilir ancak girişimciliği çalışma konusu edinen öğrenciler üzerinde yapılan çalışmada, kişilik özelliklerinden dışa dönüklük ile girişimcilik arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Pupavac, 2015).

3.2.5. Yeni Ekonomik Paradigmaya Uyumluluk

Mevcut değerleme yöntemlerinin günümüz ekonomisinin düzeninin taleplerini görmezden gelen salt liberal iktisadi bir yaklaşımla değerleme yaptığı gözlemlenmiştir.

Diğer değerleme yöntemlerinde kullanılan yöntemi, Yeni Ekonomik Paradigma'nın üç değerini karşılayacak biçimde uyarlamak ve girişimleri değerleme sürecinde bu değerlerin sonucuna göre karar vermek, Sanayi 4.0 süreci içerisinde yer alacak olan işletmelerin potansiyeli hakkında karar verici olan yatırımcıya bilgi sunacaktır ve mevcut gelir öncesi startup değerleme uygulamalarının verimliliğini artıracaktır.

Tablo 20: Yeni Ekonomik Paradigmaya Uyumluluk Değerlemesi

Yeni Ekonomik Paradigmaya Uyumluluk Değerlemesi Sürdürülebilirlik Oranı	
DÜŞÜK TÜKETİM	
Enerji- Hammadde – İş Gücü Tasarrufu	
Olumsuz	-2
Hayır	-1
Yalnız Biri	0
Yalnız İkisi	+1
Tam Tasarruf (3 kategoride)	+2
VERİMLİLİK	
Bağımlılığı Düşürür – Dayanıklılığı Artırır	
Olumsuz	-2
Hayır	-1
Kısmen	0
Evet	-1
Oldukça	+2
ÇEŞİTLİLİK	
Ekolojik, Ekonomik, Sosyal, Kültürel Çeşitlilik	
Olumsuz	-2
Hayır	-1
Yalnız Biri	0
Yalnız İkisi	+1
Tam Çeşitlilik (4 Kategoride)	+2

(Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Güncel ekonomik problemleri, açık bir biçimde son derece indirgemeci bir yaklaşımla çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Bu süreç içerisinde hem uluslararası kuruluşların hem de ulusal hükümetlerin çabaları, her defasında istenen neticeye ulaşamayacak boyutta kalmıştır. İdeolojik kirlilik, söylem enflasyonu ve popülizm kitlelerin hayatını zorlaştırmakta ve küresel barışı tehdit etmektedir. İstihdam alanında artan nitelik yetersizliği artmaktadır. Niteliksiz devlet ricalinin ortaya çıkardığı küresel sorunlar iktisadi alanı daha da içinden çıkılmaz bir girdabın içerisine itmektedir. Covid-19 krizinin ortaya koyduğu iktisadi ve sosyal gerileme sonrasında Rusya – Ukrayna savaşının etkileriyle küresel çapta yoğun bir enflasyonist süreci hâkim kılmıştır. Kuşkusuz bu mali gerilimin oluşturduğu olumsuzluklar büyük ekonomilerden küçük ekonomilere değil de küçük ekonomilerden büyük ekonomilere etki edecek biçimde bir tezatlık barındırarak eşitsizliğin olağanlaştığını tasdik etmiştir.

Rasyonelliğin yerini iyiden iyiye irrasyonelliğe bıraktığı mevcut dönemde sanat alanında da bu süreç karşılığını bulmuştur. İrrasyonelliğin eleştirisini konu edinen 2021 yılında vizyona giren Don't Look Up filmi, yayınlandığı platformda ilk iki günde 111.030.000 saat izlenilerek rekor kırmıştır. İzleyiciler tarafından büyük bir beğeni toplayan film, akademi alanında pek çok kişinin ekonomi politik eleştirilerinin sanatsal bir karşılığı olmuştur. Don't Look Up filminin bir filmden öte küresel bir dönüşüm sürecinin zaruri olduğuna dair yaymaya çalıştığı kitlesel mesajı doğru şekilde okuyabilmek ancak aynı yönetmenliğini ve senaristliğini Adam McKay'ın yaptığı Big Short (Konu :Ekonomik Kriz) ve Vice (Konu: Başkan Yardımcısı Dick Cheney Hayatı ve Irak İşgali) filmlerini izlemesi gereklidir. Vice, Big Short ve Don't Look Up yakın tarihten bugüne doğru geldikçe olayların giderek irrasyonel bir hale büründüğünü ve bunun oluşturacağı tehlikeyi sanatsal bir biçimde kitlelere ulaştırmıştır. Lakin küresel çapta eserlerle hicvedilen irrasyonalist yaklaşım doğurmuş olduğu sorunlara rağmen popülerliğini yitirmemiştir. İrrasyonel popülist akımın en büyük siyasi tezahürü, Halkın Hizmetkarı isimli hicvi komedi dizisinde devlet başkanı rolünü oynayan Volodimir Zelenski'nin ilk seçimlerde gerçekten devlet başkanı seçilmesidir. Kitlesel düzeyde benimsenen politik irrasyonalizmin sonucu, on binlerce insanın hayatını kaybetmesi, milyonlarca insanın mülteci haline gelmesi ve küresel ölçekli tahıl krizinin oluşturmuş olduğu temel gıda fiyatlarında yüksek fiyat artışıdır.

İktisadi sorunların salt finansal aygıtlar üzerinden çözülemeyeceği tartışmaya kapalı bir gerçektir. Pek çok beşerî ilmin tıpkı endüstri 4.0 sürecinde makinelere biçilen rol gibi uyumlu, ahenkli ve bütünleşmiş bir biçimde çalışarak popülizmden uzak makine kadar soğuk ve bir saatin mekanizması kadar etkin ve net biçimde çözümler koymaktan kaçınmaması gerekir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş ve bugün ise tam dijital topluma ulaşmanın şafağındayız. Tarım toplumunun siyasi sistemi, sanayi toplumunda kendini demokrasiye bırakırken dijital toplum sürecine küresel ölçekli bir giriş demokrasiden uzaklaşarak teknokrasi yoğun bir siyasi sistemi araçsallaştıracaktır, bunun nedeni sürecin gerektirdiği dönüşümlerin demokratik seçeneklerle uygulanmasının mümkün olmamasıdır. Özellikle artan çevre krizleri ekonomik ve siyasi dönüşümün temasını belirlemektedir.

OECD tarafından yayımlanan metinde dönüşüm süreçlerinin her ülke için biricik olacağı belirtilmiştir. Yeni ekonominin değer kümesinin talep ettiği

dönüşümler siyasi karar alıcılar tarafından değerlendirilemeyecek kadar soyut ancak önündeki engelleri yıkarak geçecek kadar katıdır. Sanayi 4.0 tüm uygulamalarıyla ekonomik aleme sanıldığından çok daha hızlı yerleşebilir. Geleceği karşılamak, geleceğin altında kalmaktan ulus devletleri kurtarabilecek yegâne görevdir. Tarihsel süreç içerisinde mali dönüşüm süreçlerine gerekli uyumu sağlamayan topluluklar, bunun sonuçlarına katlanmak zorunda kalmıştır. Ancak şuna özellikle dikkat etmek gerekir; önceki dönüşüm süreçlerinin hepsi günümüz değişim olgusunun zamansal karşılığından daha geniş bir oranı karşılamaktadır. Bu da gerçekleşmekte olan değişim sürecinin çok daha hızlı ve hazırlıklı olmayanlar için çok daha yıkıcı olacağına işaret eder.

Küresel ölçekte politik karar mekanizmalarının sosyolojik yapısı, eski küresel atmosferin alışkanlık ve koşullarını sürdürme eğilimindedir. Zihin dünyalarındaki yeni ve eski arasındaki fark, çok geniş bir zaman dilimine işaret etmektedir. Bu durum sorunların gerçekliğini inkâr edip ekolojik düzendeki bozulmanın ve kaynak kıtlığının ortaya koyduğu riskleri alaya almayı onlar için zorunlu kılıyor. Bildikleri dünyanın bu ölçüde değişimini kabul etmek, bildikleri dünyanın öldüğünü ve kendi zamanlarının da geçtiğini kabul etmeye psikolojik açıdan denk görünüyor. Tüm canlıların ortak amacı olan varlığını devam ettirme ihtiyacıdır. Bu değişimi kabulü, kendi varlığının sonu olarak değerlendirebilir çoğunluğu yaşlı insanların oluşturduğu karar alıcıların değişimi bütüncül bir inkâr edişleri ile popülist politik tutumun popülerliğinin birleşik etkisi, dünya barışının yakın gelecekte tehdit altında olabileceğini gösterir.

Olası süreçlerin yıkıcı etkilerini azaltabilmenin yolu, literatürde ve uluslararası kuruluşların gündeminde olan yeni ekonomik paradigmaya uyumlu dönüşümü ulusal düzeyde başarılı bir biçimde sağlamaktır. Geleceği yakalayacak zeminin oluşumu, başarılı ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel dinamikleri ortaya koymayı mümkün kılar. Bu surette sürecin içerisinde yer alacak olan ötekiler için teşvik edici başarılı bir örnek hem ötekinin değişim parametrelerini tanımlar hem de kendisine dönüşüm süreci sonunda hegemonya olarak konumlandırabilme fırsatı verir.

Demokratik siyasal düzenin etkin aktörleri, kapitalist paradigmanın başarılı bekçileridir. Cari iktisadi düzen olan kapitalizmin şekillendirdiği siyasi yapının yeni ekonomik paradigmanın talep ettiği emredici ve bir o kadarda hayati olan ahlaki dönüşümü kabul etmeyeceği bugüne kadar atılan adımlarda açıkça kendisini

göstermiştir. Covid-19 krizinin etkisi henüz geçmemişken ABD – NATO ekseninden başlatılıp Rusya'nın da katılımıyla oluşan savaş durumunun açığa çıkması, taraflar tarafından engellenmemiş bir durumdur ve bu yönde yaklaşımların artışı, halihazırda sürdürülebilirlik sorunu olan mevcut yapının çöküşü için daha da yoğun bir etki oluşturmaktadır.

Sanayi 4.0 süreci genel bir ifadeyle; Teknik yeniliğin en üst düzeyde senkronize bir biçimde kullanılması ile üretim yapısında verimliliğin maksimuma ulaştırılmasını içerir. Tamamen farklı amaçlar için icat edilen pek çok teknolojinin bir amaç doğrultusunda, uyumlu işlemesiyle ortaya koyacağı verime odaklanır. Sanayi 1.0, 2.0 ve 3.0 süreçlerinin üst üste eklenerek ortaya koyduğu birikim, çağın getirmiş olduğu dijitalleşme ve küreselleşme olgularıyla zorunlu bir dönüşüm sürecine iter. Sanayinin tüm dönüşüm süreçlerinin birikimsel bir yapıya sahip olduğunu gözden kaçırmamak önemlidir ve şu ana değin oluşan sonuçlar üzerinden yapılacak değerlendirme gösterecektir ki; bu dönüşüm proseslerinde 1.0 – 2.0 ve 3.0 arasında çok kapsamlı ve yıkıcı dönüşümler insan hayatının farklı noktalarında yaşanmıştır. Yaşanan yıkıcı dönüşümlerin bir kısmı bir sonraki sanayi evresinin oluşunu tetikleyen unsur gibi görünmesiyle birlikte bir kısmı da dönüşüm sürecinin ortaya çıkardığı değişimin sosyal düzenin yerleşik katı yapısına karşı oluşturmuş olduğu yıkıcı etkinin sonucudur. Tasnif edilmiş olan Sanayi Devrim(leri) aşamalarının tarih çizgisinde kısalarak ilerlediği açıktır. Sadece 3.0 ila 4.0 arasındaki geçiş sürecinde ciddi küresel bunalımların olmadığı yönünde bir iddia ortaya atmamız, Covid-19 pandemi krizinden önce mümkün olabilirdi. Sanayi 4.0'ın insan hayatına en yoğun katılımla dahil olduğu o süreçte ortaya çıkan sosyal ve ekonomik problemler bugün dahi tam anlamıyla çözüme kavuşturulamamıştır. Bunun sebebi, değişim süreçlerinin çıkar grupları ya da ideolojik ludistlerin zihinsel yapısının yaygınlığı sebebiyle toplumsal zeminde hemen kabul görmemesidir. Sanayi 4.0'ın talep ettiği sosyal zemin dönüşüme gayretli bir toplumsal yapı olması gerektiği açıktır. Ancak değişime karşı gösterilen bu direnç, değişimin yıkıcı sonuçlarının şiddetini artırmaktan başka anlam ifade etmeyecektir. Bu çalışma kendisine zemin arayan ve hızlı bir biçimde değişimin gerçekleşmesini isteyen edilgen Sanayi 4.0 sürecinin uygun araçlarla zemin bulmasını ve oluşacak dönüşüm krizlerinin ortaya çıkaracağı sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik krizlerden öncelikle ulusal sonrasında bölgesel ve küresel ölçekte izole olmayı amaçlamaktadır. Bu hedef doğrultusunda Türkiye Yüzyılı vizyonunun ihtiyaçlarını önceleyerek gerekli

iktisadi paradigmayı tasvir etmek zaruri bir ihtiyaçtır. Türkiye ve dünya için Yeni Ekonomik Paradigmanın soyut kavramsal yapısı, idrak edilip pratiğe dönüştürülecek kadar bu çalışma içerisinde somutlaştırılmıştır. Birinciyi takip eden daima ikinci olacaktır. Mantık biliminin temel prensipleriyle doğrulanan bu ifade dönüşüm süreci için gerekli olan yaklaşımı vermektedir. Bu da en net ifadesi ile özgünlüktür.

Çalışma içerisinde elde edilen verilerin pratiğe dönüşümü ve uygulama planı inşası için temellendirilmiş öneriler burada belirtilir. Borsa, eski bir tarihe sahiptir. Emtia cinsinden varlıkların alımını ve satımını kendine konu edinmiş ve günümüze değin gelişim göstermiştir (Yıldırım & Kesebir, 2019). M.Ö. 2.yüzyılda ilk menkul kıymetler borsası Roma'da ihdas edilmiştir. Büyük sermaye ihtiyacı gerektiren işler için ticaret insanları, çeşitli şirketler kurarak sermaye toplama gayretine girmişlerdir. Roma İmparatorluğu'nun dönemin hegemonya devleti olduğunu ve güçlü mali imkanlara sahip olduğunu da eklemek gerekir (Işık, 2012). Ancak resmi anlamda halka arz olarak listelenen ilk uygulama, The Dutch East India Company yani kısa adıyla VOC'un 1602 tarihindeki halka arzıdır (Basha & Haralayya & Vibhute, 2021).

VOC, daha önce ifade edildiği gibi büyük bir ilgi toplamıştır. Ulaşmış olduğu değerleme, günümüzde borsada işlem gören çok sayıda şirketin toplam değerinden daha yüksektir. Yüksek potansiyel yüksek değerleme oranlarına ulaşabilir. Endüstri 4.0 süreci ise inovasyonu önceleyen iktisadi bir yaklaşımı talep etmektedir. Bunun için uygun olan form ise girişimlerdir. Eşleşmiş Bilgelik Fenomeni üzerinden anlatılan fikirlerin gelişim süreci, doğru organizasyonla devrimsel bir potansiyel açığa çıkarabilir. Ancak bunun için ihtiyaç duyulan sermaye, girişim sermayesiyle sağlanabilir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde girişim sermayesinin desteğiyle kurulan Start-Up'lar 'ın başarısının ekonomik büyümeye etkisi gözlemlenmiştir. Avrupa için yapılan çalışmalarda ortaya çıkan sonuç ise girişim sermayesiyle desteklenmiş halka arzların yatırımcılara üstün getiriler sağladığı ampirik veriler ile doğrulanmıştır (Bessler & Seim, 2012).

Türkiye'de Teknopark İstanbul bünyesinde bulunan 409 firma ve 2924 milli proje portföyünün 255.000$ ihracat geliri sağlayabildiği belirtilmektedir (Teknopark

İstanbul, 2022). 4.700.000 TL düzeyine ulaşan bu ihracat gelirinin bilgi yoğun ürünlere ve hizmetlere dayandığı bilinmektedir.

Teknopark İstanbul ve Borsa İstanbul (SPK) firmalarının genel yapısını içeren hibrit bir model yeni borsacılık ile gerekli finansman kaynakları oluşturularak pek çok projenin artarak artan bir biçimde hayata geçmesi sağlanabilir. Ancak OECD tarafından yayınlanan raporda da belirtildiği üzere her ülkenin izlemesi gereken yol, kendi özgün iç dinamiklerine göre farklı olacaktır. Buradaki süreç için tek bir model ortaya konamaz ancak önerilen bir yapı ve metot olabilir.

Girişimcilik desteklerinin anlatıldığı hemen hemen her etkinlikte sorulan soru ‘’Fikrin çalınma ihtimali var mıdır?’’ Her şeyden önce bu durumda oluşabilecek olası mağduriyetleri engelleyici hukuki tedbirler alınmalıdır. Yüksek gizlilik ile proje yürütmenin maliyeti, Türkiye’de yaşayan ortalama bir vatandaş için katlanılmaz bir yüktür. Bu durumla karşı karşıya kalmaktansa kişilerin fikirlerini gerçekleştirme planları kendilerince ötelenebilir. Bu durumda mutlaka bu çalışma bir başkası tarafından gerçekleştirilecektir. Fikir sahiplerinin uygulamaya hazır veya test edilebilir düzeye ulaşan inovatif fikirlerini sunarak görüş alabileceği, gizlilik ile benzer konuda çalışma yapmak isteyen bireylerle irtibatlandırılabileceği ve tüm bu süreçte hukuki açıdan hak ihlalinin olmayacağının garantisinin bulunması inovasyon temalı kişiler arası enformasyonu çok yüksek seviyelere çıkarabilir. Bu durumda geliştirilen fikirlerin hızla teste tabii tutularak ürün haline getirilmesi için gerekli olan finansal kaynak özgün girişim borsası sayesinde mümkün olabilir.

Sermaye, -ebilmek gücü olarak endüstrileşme sürecinin en önemli iki faktöründen biridir. Aşırı finansallaşmanın ve mantık dışı finansal uygulamaların elde ettiği maddi değerin gelişime dönüşememesinin sebebi, sermayenin doğru proje ile ilişkilendirilemiyor olmasıdır.

Projelerin hayata geçirilebilmesinin önündeki en büyük engel sermayedir. Teknik ilerlemeyle birlikte bu sorunun çözümü için dijital bazı çözümler geliştirilmiştir. Bunlardan biri ise online kitlesel fonlamadır. Kitlesel fonlama sürecinde ise niyet faktörü bir çalışma konusudur (Daştan & Gürler, 2018). Kitlesel fonlama uygulamasının zayıf yönleri, projeyi fonlayanların projenin etkinlik düzeyine ilişkin nitelikli bir veriye sahip olmamasıdır. Bu da sermayenin akışının verimsiz bir

biçimde kullanılmasına sebep olabilir. Ancak buna rağmen küresel çapta etkili bir kullanım oranı mevcuttur.

Kripto para olarak bilinen blockchain teknolojisine bütünleşmiş dijital jetonların piyasa hacmi, 764 milyar $ düzeyindedir. 2021 yılı içerisinde bu hacim 2,83 trilyon dolar seviyelerine ulaşmıştı (TradingView, 2022). Bitcoin ekosisteminin yıllık enerji tüketimi, Finlandiya'nın enerji tüketim düzeyinden yüksek ve Kazakistan'ın enerji tüketiminden düşüktür, güncel yıllık tüketim oranı 88.5 TWh olarak belirtilmektedir (CBECI, 2022). Bu boyutlarda yüksek enerji tüketimine ve finansal değerlemeye erişen sistemin reel ekonomik değeri sıfıra eşdeğerdir.

İngiliz Merkez Merkez Bankası Başkanı Andrew Bailey, bu varlıkların hiçbir gerçek değerinin olmadığını teyit ederek oluşabilecek büyük kayıplara hazırlıklı olunması gerektiğini belirtmiştir. Yine Bank of America ve Alvine Capital gibi saygın finans kuruluşlarından yetkililer Bailey'in görüşüne paralel görüşler bildirmişlerdir (Euronews, 2021) Bu yönde pek çok açıklama olmasına rağmen ve reel ekonominin etkin bir biçimde işlemesi için oluşturulan finans sektörünün yapısının anlaşılabilir olmasına rağmen küresel çapta çok fazla kişi kripto para piyasası olarak belirtilen alana birikimlerini yatırmıştır. Reel bir varlığa isnat olmayan her türlü finansal varlık balondur ancak burada dikkate değer bir fırsat söz konusu olabilir.

Girişim Borsası modelinde hem kitlesel fonlama hem de kripto para sistemindeki açıkları iyileştirerek sürdürülebilir bir yapı oluşturulabilir. Bu teorik modelde Yüksek – Orta – Düşük olarak üç tip risk sepeti, değerleme uzmanları tarafından belirlenen Start-Up firmalarıyla doldurulabilir. Doldurulan risk sepetleri çeşitli ayrımlar ile kodlandıktan sonra blockchain teknolojisi ile bütünleşmiş jetonlar, her risk sepetinde bir paya denk gelecek biçimde pay senedi modeliyle ihraç edilebilir. Bu suretle çok mülkiyetli riski dağıtılmış ve uzman görüşüyle onaylanmış pek çok Start-up finansal kaynağa erişebilir. Teknopark İstanbul'un proje getiri örneği ve kitlesel fonlama ve kripto para likidite hacmi, yeni ekonomik paradigmaya uyumlu olan ve standart değerlemelerden olumlu sonuç almış start-up firmalarının ekonomik olarak verimli sonuçlar doğuracağını göstermektedir.

Yeni ekonomik paradigmanın yapısına uygun model olan start-uplar özgün bir fonlama ve değerleme sistemi ile pek çok fikrin değer olarak ekonomik sisteme entegre

olmasını sağlayabilir. Dönüşüm sürecinin başarılı bir biçimde gerçekleşmesinin önündeki engellerin doğru şekilde tespit edilerek hataların giderilmesi gereklidir. Türkiye ve pek çok ülkede bilgi çağı olarak nitelenen mevcut dönemde bilgi kirliliğine hatta enformasyon terörizmine karşı önemli tedbirler alınması gerekmektedir. Bilginin en değerli varlık olarak nitelendiği bilgi çağında, çeşitli araçlarla oluşturularak kitlelere iletilen asılsız mesajlar, kimi zaman kamunun kimi zaman özel sektörün zarara uğramasına sebep olmaktadır. Ayrıca İslam inancını benimseyen ülkelerde faiz ve ribâ kavramları arasında kavram kargaşası yaşandığı için finansal gelişmişlik sorunları oluşmaktadır. Öyle ki, kamu tarafından gelir eşitsizliği ve fakirleşmeyi önlemek amacıyla sunulan dengeleyici finansal hizmetler, yanlış yönlendirmeler sebebiyle işlevsiz kalmaktadır. Söz konusu sorunun kaynağı, enformasyon terörizmi olarak ifade edilebilen kasıtlı bilgi kirliliği oluşturma faaliyetleri olabileceği gibi bilgisizlik kaynaklı da olabilir.

Kripto paraya yönelik orantısız risk iştahı (dijital kumarhane) ve kişilerin değer yargıları üzerinden vazgeçtikleri menfaatleri, büyük bir fırsata işaret etmektedir. Girişimciliğin en kıt bileşenlerin finansal kaynağa erişim, sanıldığından çok daha bol bir seviyeye ulaşmıştır. Küreselleşmenin sağladığı artarak artan enformasyon ağı ve veri ekosistemi, doğru kaynakların doğru yer ve zamanda bir araya getirilmesiyle devrimsel sonuçlara ulaşmanın hiç zor olmadığı açıktır. Ancak özellikle ilk dönem ekonomik paradigmalarda ve Japon – Prusya sanayileşmesinde kamu kesiminin ne denli önemli olduğu görülmüştür. İkinci ve Üçüncü Sanayi Devrimleri'nde ise yine kamunun sanayi politikalarının etkisi, gelişimin rotasını belirleyici niteliktedir. Bu gerekçeyle yeni ekonomik paradigmanın oluşturduğu alanda müreffeh bir iktisadi yapı oluşturmak, kamusal gücün süreci olabildiğince erken benimsemesiyle ilişkilidir. Sonrasında daha optimize değerleme araçlarıyla kişiselleştirme kavramının değer kazandığı yapı içerisinde yabancılaştırmadan daha hızlı ve kesin sonuçlar ortaya konabilir. Sermayenin geniş bir tabandan oluşması, parçalı bir mülkiyeti izin verirken gelir eşitsizliği sorununun çözümünde de maliye politikalarının yükünü azaltacaktır.

KAYNAKÇA

Akman, Ş. T. (2012). Roma Antikitesinde Sosyal - Politik - Ekonomik Değişimlerin Hukuksal Yapı ve Kamu Düzeni Üzerindeki Etkileri. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 89-107.

Akrep, M. Y. (2017). Sümer Ekononisinde Tapınak Faktörü. *Mavi Atlas*, 458-473.

Aksoy Arıkan, R. (2020). Orta Çağ İspanya'da Çeviri Faaliyetleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 967-978.

allabolag. (2022, Eylül 15). *allabolag Website.* allabolag.se: https://www.allabolag.se/5565953469/varumarke/svenska-ostindiska-companiet/289445 adresinden alındı

Anderson, E. N. (2014). The Mongols and the Yuan Dynasty. E. N. Anderson içinde, *Food and Environment in Early and Medieval China* (s. 182-242). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Andrade, T. (2018). Epilog. 9. The Dutch East India Company in global history: A historiographical reconnaissance. A. Clulow, & T. Mostert içinde, *he Dutch and English East India Companies: Diplomacy, Trade and Violence in Early Modern Asia* (s. 239-256). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Around-Amsterdam. (2022, Kasım 25). *Re-live the Dutch East India Company in The Netherlands.* Around-Amsterdam.com: http://www.around-amsterdam.com/dutch-east-india-company.html adresinden alındı

Aydoğan, E., & Altuncu, Z. (2016). Son Dönem Osmanlı İşgücünde Farklılık Yönetiminden Kopuş: Yabancılaşma Sorunu. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 1-23.

Bansal, T. (2022, 11 18). *IMPACT OF VOYAGES, DISCOVERIES, AND RENAISSANCE ON GEOGRAPHICAL THOUGHT.* epgp.inflibnet.ac.in: https://epgp.inflibnet.ac.in/epgpdata/uploads/epgp_content/S000017GE/P001784/M027047/ET/1558931883Voyages_Final.pdf adresinden alındı

Basha, J., Haralayya, B., & Vibhute, N. S. (2021). A Study on Performance Evaluation of Initial Public Offering. *Journal of Advanced Research In Public Policy and Administration*, 12-26.

Berktaş, S., & Dimli Oraklıbel, R. (2021). SANAYİ DEVRİMİ ile GELEN DEĞİŞİM: İŞ BÖLÜMÜ ve YABANCILAŞMA. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 112-121.

Bessler, W., & Seim, M. (2012). ''The performance of venture-backed IPOs in Europe,''. *Venture Capital*, 215-239.

Bhutan, R. G. (2012). *The Report of the High-Level Meeting on Wellbeing and Happiness: Defining a New Economic Paradigm.* New York: United Nations.

Blau, B. (1950). The Jewish Population of Germany 1939-1945. *Jewish Social Studies*, 161-172.

Blerk, N. v. (2018). THE EMERGENCE OF LAW IN ANCIENT EGYPT: THE ROLE OF MAAT. *Fundamina*, 69-88.

Boyd, T. A. (1964). The Charles F. Kettering Archives. *Technology and Culture* , 412–15.

Brooks, S. (1917). The Real Problem of Alsace-Lorraine. *The North American Review*, 695-704.

Bulut, M. (2012). Osmanlı Ekonomi Politiği'ne Yeniden Bir Bakış. *Bilig : Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 63-96.

Büyükşahin, S. (1997). *Türkiye'de Devletin Bireysel Çalışma İlişkilerine Yasal Müdahalesi (Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Cartwright, M. (2021, Agustos 04). *Prince Henry the Navigator.* worldhistory.org: https://www.worldhistory.org/Prince_Henry_the_Navigator/ adresinden alındı

Catledge, B. E., & Powell, J. (2009). *Air Command and Staff College, & Space Research Electives Seminars.* Montgomery: Air University Press.

CBECI. (2022, 12 18). *Cambridge Bitcoin Electricity Consumption Index*. University of Cambridge Web Sitesi: https://ccaf.io/cbeci/index/comparisons adresinden alındı

Chia, A., Saghafian, S., & Ang, Y. Q. (2022). Using Machine Learning to Demystify Startups' Funding, Post-Money Valuation, and Success. *In Innovative Technology at the Interface of Finance and Operations*, 271-296.

Clarke, H. (1878). On the Debts of Sovereign and Quasi-Sovereign States, Owing by Foreign Countries. *Journal of the Statistical Society of London*, 299-347.

Colombia University. (2022, Kasım 2). *Colombia University In The New York*. Colombia Edu: http://www.columbia.edu/~msj42/Senegambia.htm adresinden alındı

Crystall, S. J., & Leitenberg, L. (2014). *Digital maps of Jewish Populations in Europe (1750 – 1950) for Online Viewing by the Public.* Invaded Quds: International Institute for Jewish Genealogy and Paul Jacobi Center.

Çelik, K., Güleryüz, S., & Özköse, H. (2018). 4. ENDÜSTRİ DEVRİMİNE KURAMSAL BAKIŞ. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 86-95.

ÇİÇEK, F. (2019). Mezopotamya'da İlk Rönesans III. Ur Devri (M.Ö.2112-2005). *ULUSLARARASI BEŞERİ BİLİMLER VE EĞİTİM DERGİSİ*, 494 – 508.

Çiçekler, A. N. (2010). *Sanayi Devrimi Döneminde İngiltere'de Çalışma Koşulları: Charles Dickens Romanlarından Yansımalar (Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Damodaran, A. (2009). Valuing Young, Start-Up and Growth Companies: Estimation Issues and Valuation Challenges. *Econometrics: Econometric & Statistical Methods - General eJournal*, 1-67.

DARPA. (2018). *DARPA DEFENSE ADVANCED RESEARCH PROJECTS AGENCY 1958–2018.* Tampa, FL: Faircount Media Group.

DARPA. (2022, Eylül 11). *DEFENCE ADVENCED RESEARCH PROJECTS AGENCY.* DARPA.mil: https://www.darpa.mil/ adresinden alındı

Daştan, İ., & Gürler, C. (2018). Online Finansman Yöntemi Olarak Kitlesel Fonlama: Planlanmış Davranış Teorisinin Analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 169- 186.

Davutoğlu, N. A. (2020). ÜÇÜNCÜ VE DÖRDÜNCÜ SANAYİ DEVRİMLERİ ARASINDAKİ TEMEL VE SİSTEMATİK FARKLILIKLARIN DETERMİNİST BİR YAKLAŞIMLA ANALİZİ. *Management and Political Sciences Review*, 176-194.

de Silva, C. R. (1974). The Portuguese East India Company. *Luso-Brazilian Review*, 152-205.

Demir, A. (2009). EKONOMİK AÇIDAN BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİĞİN ÖNEMİ. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 55-68.

Demir, K. A. (2018). Toplumsal Uzlaşıda Devlet Yönetimi ile Toplum Arasındaki Fren-Denge Unsuru: Sivil Toplum Yönetimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 247-271.

Desch, C. H. (1944). William Herbert Hatfield. 1882-1943. *Obituary Notices of Fellows of the Royal Society*, 617–27.

Desjardins, J. (2017, 12 8). *Visual Capitalist.* Visual Capitalist: https://www.visualcapitalist.com/most-valuable-companies-all-time/ (Erişim: 02.12.2022) adresinden alındı

Doğru, C. (2010). OSMANLI TOPLUMUNDA KAPİTALİST-GİRİŞİMCİ SINIFIN VE İNSAN TİPİNİN OLUŞUMUNU ENGELLEYEN FAKTÖRLER. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 75-91.

Dönmez, S. (2007). İbn Rüşd ve Thomas Aquinas Bağlamında Hıristiyanlığın Rasyonel Yorumuna İslam Felsefesinin Etkisi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21-38.

Dumrul, C., & Dumrul, Y. (2014). OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN KAPİTALİST PATERNDE SANAYİLEŞMESİNİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER ÜZERİNE BİR İNCELEME. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 146-170.

Durak, İ., & Yücel, A. (2010). AHİLİĞİN SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 151-168.

Emeklier, B., & Ergül, N. (2010). PETROLÜN ULUSLARARASI İLİŞKİLERDEKİ YERİ: JEOPOLİTİK TEORİLER VE PETROPOLİTİK. *Bilge Strateji*, 59-85.

Ertuğrul, İ., & Deniz, G. (2018). 4.0 Dünyası: Pazarlama 4.0 ve Endüstri 4.0. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 158-170.

Esmer, Y., & Alan, M. A. (2019). ENDÜSTRİ 4.0 PERSPEKTİFİNDE İNOVASYON. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 465-478 .

Euronews. (2021, 5 8). *Euronews*. Euronews Web Sitesi: https://tr.euronews.com/2021/05/08/ingiltere-merkez-bankas-baskan-kripto-para-yat-r-mc-lar-paralar-n-kaybetmeye-haz-rl-kl-ols adresinden alındı

Ferguson, N. (1999). *The House of Rothschild: Money's Prophets, 1798-1848.* London: PENGUIN BOOKS.

Ferguson, R. J. (2016). The ancient Egyptian concept of Maat: Reflections on social justice and natural order. *Centre for East-West Cultural & Economic Studies*, 1-90.

Fink-Jensen, J. (2015, Aralık 14). *TOTAL POPULATION (FINK-JENSEN 2015).* https://datasets.socialhistory.org/dataset.xhtml?persistentId=hdl:10622/SNETZV: https://datasets.socialhistory.org/dataset.xhtml?persistentId=hdl:10622/SNETZV (Erişim 06.12.2022) adresinden alındı

Flandreau, M., & Flores, J. (2009). Bonds and Brands: Foundations of Sovereign Debt Markets, 1820–1830. *The Journal of Economic History*, 646-684.

Forbes. (2022, 12 20). *Forbes*. Forbes Web Sitesi: https://www.forbes.com/sites/quora/2014/01/24/how-do-investors-value-pre-revenue-companies/?sh=3c02ee866027 adresinden alındı

Gallois, L. (1918). Alsace-Lorraine and Europe. *Geographical Review* , 89-115.

Ghanim, F. M. (2018). The Moor as a Muslim in William Shakespeare's Othello. *European Journal of Social Science Education and Research*, 150-156.

Girgen, M. Ü., & Oktay, S. (2022). GASTRONOMIC FINDINGS IN GOBEKLITEPE-ANATOLIA. 10TH MILLENNIUM BC. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 223-237.

Grabowiecki, J. (2006). *Keiretsu Groups: Their Role in the Japanese Economy and Their Reference Point (or Paradigm) for Other Countries.* Chiba: Institute of Developing Economies, Japan External Trade Organization, VRF Series, No. 413.

Griffel, F. (2011). The Western Reception of al-Ghaza-lı-'s Cosmology from the Middle Ages to the 21st Century. *Dîvân DİSİPLİNLERARASI ÇALIŞMALAR DERGİSİ*, 33-62.

Gür, N. (2015). Köle Ticareti ve Ekonomik Gelişme. *International Review of Economics and Management*, 49-62.

Hamilton, E. J. (1929). American Treasure and the Rise of Capitalism. *Economica*, 338-357.

Hamilton, E. J. (1929). Imports of American Gold and Silver Into Spain. *The Quarterly Journal of Economics* , 436-472.

Hammond, J. L., & Hammond, B. B. (1919). *The skilled labourer, 1760-1832.* London: Longmans.

Hanilçe, M. (2010). COĞRAFİ KEŞİFLERİN NEDENLERİNE YENİDEN BAKMAK. *Tarih Okulu Dergisi*, 47-70.

Harris, R. (2004). Government and the economy, 1688–1850. R. Floud, & P. Johnson içinde, *The Cambridge Economic History of Modern Britain* (s. 204-237). Cambridge: Cambridge University Press.

Holmes, O. W. (1881). *The Common Law.* London: Macmillan.

Inglehart, R., & Norris, P. (2016). Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash. *HKS Faculty Research Working Paper Series* , 1-52.

Işık, O. (2012). HUKUKİ AÇIDAN BORSA VE BORSA TÜRLERİ. *Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 215-258.

James, W. (1890). *THE PRINCIPLES OF PSYCHOLOGY.* New York: HENRY HOLT & CO.

Johnson, J. (2017, 05 17). *GOODFIELD FAMILY OFFICE*. GOODFIELD FAMILY OFFICE WEB SİTESİ: https://goodfield.com/four-valuation-methods-angel-investors/ adresinden alındı

Kalra, P. (2018). *The Silk Road and the Political Economy of the Mongol Empire.* London: Routledge.

Kaplan, H. (2009). Bazen Bir Puro Sadece Bir Purodur: Leonardo Da Vinci'nin Dini Kimliği Üzerine Psikobiyografik Bir İnceleme. *Dinî Araştırmalar*, 107-126.

Kaplanoğlu, E., & Yükçü, S. (2014). Aydın, Sultanhisar Akharaka Antik Kentinde M.S. I. Yüzyıl Muhasebe Kavramları. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 151-169.

Karadağ, H., & Şit, M. (2016). OSMANLI DEVLETİ'NDE TOPRAK MÜLKİYETİNİN İKTİSADİ SİSTEMLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45-65.

Kaya, H. (2020). İbn Rüşd Felsefesinde Bilimsel Yöntem. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27 - 86.

Kaymak, M. (2011). Sanayi Devrimi Neden İngiltere'de Gerçekleşti? Karşılaştırmalı Bir Makro Tarih Denemesi. H. Mıhçı içinde, *İktisada Dokunmak* (s. 163-185). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Keçetep, İ. (2016). TÜRKİYE'DE İKTİSAT BİLİMİNİN DOĞUŞU. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 823-834.

Keklik, N. (1984). Türk-İslam Filozoflarının Avrupa Kültürüne Etkileri. *Felsefe Arkivi*, 0-0.

Kılıç, Y., & Eser, E. (2016). ESKİ MEZOPOTAMYA HUKUKUNDA DİNİ NORMLAR. *Belgi Dergisi : Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 133-150.

Kızılarslan, Y. (2019). 15. VE 16. YÜZYILLARDA CEBELİTARIK'TA PORTEKİZ DONANMASI. *YÜKSEK LİSANS TEZİ*. İSTANBUL: T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ AKDENİZ DÜNYASI ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI.

Koca, D. (2020). Sanayi Devrimlerinin Tarihsel Arka Planı ve İşgücü Becerileri Üzerindeki Yansımaları. *OPUS International Journal of Society Researches*, 4531-4558.

Kurt, A. O., & Göler, M. E. (2017). Anadolu'da İlk Tapınak: Göbeklitepe. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 1107-1138.

Kurt, M., Çakır, B., & Demir, K. (2016). Geç-Osmanlı Dönemi Devlet Fabrikalarında Yönetim: Çalışanların "Şevk ve Gayret"lerini Artırmaya Dönük Uygulamalar. *History Studies*, 71-87.

Küçükkalay, A. M. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 51-68.

Lang, M. K. (2018). The Role of Religion in Agriculture: Reflections from the Bamenda Grassfields of Cameroon since Pre-colonial Times. *Journal of African Studies*, 54-73.

Laybourn-Langton, L., & Jacobs, M. (2018). Paradigm Shifts in Economic Theory and Policy. *Intereconomics: Review of European Economic Policy*, 113-118.

Lin-chun, W. (2012). "One Drop of Oil, One Drop of Blood": The United States and the Petroleum Problem in Wartime China, 1937-1945. *The Journal of American-East Asian Relations*, 27-51.

Lucassen, J. (2004). A Multinational and Its Labor Force: The Dutch East India Company, 1595-1795. *International Labor and Working-Class History*, 12–39.

Mahajan, A., Nallari, S., & Vyas, H. (2021). Analysis of Key Factors Contributing Towards Valuation of Pre-Revenue Start-ups by Means of the Berkus Method. *International Journal of Scientific & Engineering Research*, 1132-1138.

Manning, J. (1995). DEMOTIC EGYPTIAN INSTRUMENTS OF TRANSFER AS EVIDENCE FOR PRIVATE OWNERSHIP OF REAL PROPERTY. *CHICAGO-KENT LAW REVIEW*, 237-268.

Meierding, E. (2020). FROM VALUE TO VIOLENCE: Connecting Oil and War. E. Meierding içinde, *The Oil Wars Myth: Petroleum and the Causes of International Conflict* (s. 10–21). New York: Cornell University Press.

Metin, A. (2018). OSMANLI SİYASİ DÜŞÜNCESİNİN KÖKENLERİ VE ANA HATLARI. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 229-244.

Montani, D., Gervasio, D., & Pulcini, A. (2020). Startup Company Valuation: The State of Art and Future Trends. *International Business Research* , 31-45.

Nasser, S. (2016, 06 14). *Valuation For Startups—9 Methods Explained.* Medium: https://medium.com/parisoma-blog/valuation-for-startups-9-methods-explained-53771c86590e adresinden alındı

Neoito. (2022, 12 15). *Neoito*. Neoito Web Sayfası: https://www.neoito.com/blog/invest-in-startups/ adresinden alındı

OECD. (2020). *Beyond Growth: Towards a New Economic Approach, New Approaches to Economic Challenges.* Paris: OECD Publishing.

Ökte, K. S. (2008). ANTİK ÇAĞDA İKTİSADİ DÜŞÜNCE. *ELETRONİK SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ*, 37-62.

Önalan, H. (2021). 15. YÜZYIL PORTEKİZ KEŞİFLERİNİN AFRİKA'DA TEZÂHÜRÜ VE BİR HÂKİMİYET GÖSTERGESİ OLARAK PADRÃO SEMBOLÜ. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 206-228.

Özensoy, A. U. (2019). 15 ve 16. Yüzyıllarda Sömürgecilik Hareketleri, Fiyat Devrimi ve Sömürgecilik İdeolojisi. *Tarih ve Gelecek Dergisi 5*, 819-834.

Öztürk, A. S. (2012). ÖNYARGININ GERÇEĞE KURGUSAL YOLCULUĞU: SHAKESPEARE'İN ESERLERİNDE İSLAM ANLAYIŞI. *Turkish Studies (Elektronik)*, 1793 - 1802.

Pahleh, B., Mirbargkar, S., Chirani, E., & Aghajan Neshtai, R. (2022). Review of valuation models and identification and ranking of valuation indicators of startup companies in the idea stage in Iran based on AHP mathematical method. *International Journal of Finance & Managerial Accounting*, 139-150.

Payne, B. (2011, 11 15). *Gust* . Gust Web Sitesi: https://gust.com/blog/valuations-101-the-risk-factor-summation-method/ adresinden alındı

Payne, B. (2019, 10 21). *Angel Capital Association*. Angel Capital Association Web Sitesi: https://www.angelcapitalassociation.org/blog/scorecard-valuation-methodology-rev-2019-establishing-the-valuation-of-pre-revenue-start-up-companies/ adresinden alındı

Pearce, C. L., & Barkus, B. (2004). The Future of Leadership: Combining Vertical and Shared Leadership to Transform Knowledge Work [and Executive Commentary]. *The Academy of Management Executive*, 47-59.

Piccirillo, A. C. (1998). Heinkel and the Turbojet Engine: Origin of the First Jet Fighter. *SAE Transactions*, 1794-1810.

Pupavac, D. (2015). EXTROVERTED PERSONALITY AS AN ADVANTAGE IN ENTREPRENEURSHIP. *Obrazovanje za poduzetništvo*, 133-143.

Ragot, X. (2018). A New Paradigm for Fiscal Policy? *Intereconomics*, 140–146.

Rifkin, J. (2011). *How Lateral Power is Transforming Energy, the Economy, and the World.* Londra: Palgrave Macmillan.

Robbins, L. (1932). *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science.* LONDON: Macmillan & Co. Ltd.

Rosser, J. H. (2001). *Historical Dictionary of Byzantium.* Lanham: Scarecrow Press.

Rostow, W. (2012). Sanayi Devrimi Nasıl Başladı. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 0.

Saklı, A. R. (2013). FORDİZM'DEN ESNEK ÜRETİM REJİMİNE DÖNÜŞÜMÜN KAMU YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 107-131.

Sarath. (2021, Temmuz 22). *EQVISTA*. eqvista.com: https://eqvista.com/berkus-valuation-method-for-startups/ adresinden alındı

SBA. (2022, 12 18). *U.S. Small Business Administration.* U.S. Small Business Administration Web Sitesi: https://www.sba.gov/business-guide/plan-your-business/write-your-business-plan adresinden alındı

Schlecht, R. (tarih yok). Jamestown Colony Ferry. *Motivations for Colonization.* National Geographic, Washington, D.C.

Schlecht, R. (tarih yok). Jamestown Colony Ferry. *Motivations for Colonization.* National Geographic, İngiltere.

Schularick, M., & Zimmermann, K. (2018). Towards a New Paradigm: Stabilising Financial Markets. *Intereconomics*, 124-135.

Sertkaya, A. (2013). *HOLLANDA DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ'NİN DOĞUŞU VE XVII. YÜZYIL ENDONEZYASI'NDA YÜKSELİŞİ (Yüksek Lisans Tezi).* ELAZIĞ: T.C. FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI.

Simonton, D. K. (1981). Multiple Independent Discovery & Creativity in Science. E. Garfield, & H. Zuckerman içinde, *Essays of an Information Scientist, Vol:4, 1979-80* (s. 660-665). Philadelphia: ISI Press.

Sinha, A. (2012). SWEDES IN THE INDIAN OCEAN - THEIR MARITIME INITIATIVES DURING THE EIGHTEENTH CENTURY. *Proceedings of the Indian History Congress*, 1125-1131.

Sırıken, F., Sırıken, B., & Demirci, B. (2021). BİR DERLEME: GIDA DOLANDIRICILIĞI. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 48-60.

Sivitska, Y. (2018). Features of valuation of startup companies. *Economic Scope*, 163-174.

Sunar, L. (2020). TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ ANLAMAK: TEMEL KAVRAMLAR. L. Sunar içinde, *DEĞİŞİM SOSYOLOJİSİ* (s. 1-18). İSTANBUL: İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ.

Swi-hymn, R. (2021, Temmuz 15). *World History*. worldhistory.org: https://www.worldhistory.org/image/14393/tomb-of-henry-the-navigator/ adresinden alındı

Şahin, H. (2015). OSMANLI İKTİSADİ DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN ANA İLKELERİ ÇERÇEVESİNDE KLASİK DÖNEM OSMANLI İKTİSAT POLİTİKASINA BAKIŞ. *EKEV AKADEMİ DERGİSİ*, 393-401.

Tahiroğlu, B. (1981). ROMA DEVLETİ'NİN İKTİSADİ KRİZLERİ. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 677-706.

Tawfeeq, S. S. (2020). *OTTO VON BISMARCK AND GERMAN POLITICS (1862-1898) (Yüksek Lisans Tezi).* Lefkoşa: NEAR EAST UNIVERSITY.

Teknopark İstanbul. (2022, 12 18). *Teknopark İstanbul*. Teknopark İstanbul Web Sitesi: https://www.teknoparkistanbul.com.tr/rakamlarla-teknopark adresinden alındı

Thomas, D., & Ogburn, W. F. (1922). Are Inventions Inevitable? A Note on Social Evolution. *Political Science Quarterly*, 83-98.

Tilly, R. (1966). The Political Economy of Public Finance and the Industrialization of Prussia, 1815-1866. *The Journal of Economic History*, 484-497.

TradingView. (2022, 12 18). *TradingWiew*. TradingWiew Web Sitesi: https://tr.tradingview.com/symbols/TOTAL/ adresinden alındı

TUBITAK. (2022, 12 18). *TÜRKİYE BİLİMSEL VE TEKNOLOJİK ARAŞTIRMA KURUMU.* TÜRKİYE BİLİMSEL VE TEKNOLOJİK ARAŞTIRMA KURUMU WEB SİTESİ: https://girisimcirampasi.com.tr/wp-content/uploads/2020/10/Is-Plani-Formu.pdf adresinden alındı

Tuna, Y., & Güz, T. (2020). Ekonomide Yeni Paradigma. S. Öz içinde, *Teknolojik ve Dijital Dönüşüm* (s. 1-20). Ankara: Nobel.

Turak, Ö. (2018). ROMA PANTHEONU: ESKİ YUNAN TANRILARI NASIL ROMALI OLDU? *Amisos*, 481-492.

Tural, M. (2018). MOĞOL TOPLUM HAYATINDA ''ÖLÜMÜNDEN SONRA CENGİZ HAN". *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 197-210.

Türkoğlu, S. (2020). *ANTİK YUNAN KAMU HUKUKUNUN ŞEKİLLENMESİ.* Ankara: TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI.

Van der Kroef, J. (1948). The Decline and Fall of the Dutch East India Company. *The Historian*, 118-134.

Vink, M. (2003). "The World's Oldest Trade": Dutch Slavery and Slave Trade in the Indian Ocean in the Seventeenth Century. *Journal of World History*, 131-177.

Visual Capitalist. (2017, Aralık 8). *The Most Valuable Companies of All-Time.* Visualcapitalist.com: https://www.visualcapitalist.com/most-valuable-companies-all-time/ adresinden alındı

Wagner, A. (1902). The National Debt of the German Empire. *The North American Review*, 845-856.

Wanner, R. A., & Brannigan, A. (1983). Multiple Discoveries in Science: A Test of the Communication Theory. *The Canadian Journal of Sociology*, 135-151.

Warburton, D. A. (2007). Work and Compensation in Ancient Egypt. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 175-194.

Wardley, P. (1999). The Emergence of Big Business: The Largest Corporate Employers of Labour in the United Kingdom, Germany and the United States c. 1907 [1]. *Business History*, 88-116.

Wikipedia. (2022, Eylül 10). *Coat of arms of Portuguese India (1951–1974).* Wikipedia Org: https://pt.m.wikipedia.org/wiki/Ficheiro:Coat_of_arms_of_Portuguese_India_%281951%E2%80%931974%29.svg adresinden alındı

Wikipedia. (2022, Eylül 13). *Hollanda Doğu Hindistan Şirketi.* Wikipedia Org: https://tr.wikipedia.org/wiki/Hollanda_Do%C4%9Fu_Hindistan_%C5%9Eirketi adresinden alındı

Wilson, V. (2015). *Commerce in Disguise: War and Trade in the Caribbean Free Port of Gustavia (Doktora Tezi).* Turku: Åbo Akademi University.

Yıldırım, H., & Kesebir, M. (2019). FARKLI BÜYÜKLÜKTEKİ EKONOMİ VE FİNANSAL PİYASALARA SAHİP ÜLKELERE AİT BORSA ENDEKSLERİ ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 249-259.

Yıldırım, K. (2011). *Osmanlı çalışma hayatında işçi örgütlenmesi ve işçi hareketlerinin gelişimi (1870-1922) (Doktora Tezi).* İstanbul: İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı.

Yıldırım, K. (2012). BALKAN SAVAŞLARI'NIN AVAŞLARI'NIN OSMANLI'DA İŞÇİ HAREKETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ. *Türk Dünyası Đncelemeleri Dergisi* , 213-234.

Yıldız, Ş. (2007). Avrupa'da İlk Çeviri Hareketleri. *International Conference on Advances in Natural and Applied Sciences* (s. 1973-1977). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.